LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
Tomas V Knyga 3

MÉMOIRES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE LITHUANIE.
V Tome Livre 3

PETRAS ŠALČIUS: COOPÉRATISME.

Doc. Petras Šalčius

KOPERATIZMAS

Teoretiškas koperacijos judėjimo tyrinėjimas

KAUNAS AKC. „SPINDULIO" B-VĖ 1929

PRAKALBA.

Koperacijos judėjimas, kaipo socialinio gyvenimo reiškinys, gali būti įvairiais atžvilgiais tyrinėjamas: sociologiniu, istoriniu, juridiniu, ekonominiu. Šiuo pastaruoju atžvilgiu tyrinėjant koperacijos judėjimą, teks susidurti taip pat su įvairiais ekonominio tyrinėjimo būdais: a) nustatyti bendrus koperacijos judėjimo, kaipo visuomenės ūkio reiškinio, dėsnius, apimant jo santykius su pagrindinėmis visuomenės ūkio mokslo kategorijomis; b) paliesti koperacijos judėjimo santykius su valstybe ir kitais šalia ekonomikos stovinčiais faktoriais, t. y. traktuoti koperacijos judėjimą ekonominės politikos atžvilgiu; c) duoti koperacijos judėjimo praeities ir dabarties aprašymą, imant čia ir koperatinių idėjų išsiskleidimą; d) aiškinti koperatinių verslamonių bei įmonių ypatumus privataus ūkio mokslo (ūkiškumo) atžvilgiu.

Ligi šių laikų koperacijos judėjimas daugiausia buvo tiriamas c punkte nurodytu atžvilgiu. Kitais aukščiau pažymėtais atžvilgiais koperacijos judėjimas buvo mažiau tiriamas. Tuo tarpu, tiriant koperacijos judėjimą ekonominiu atžvilgiu, būtinas yra dalykas, nuo kurio pareina ir tolimesnis koperacijos judėjimo tyrinėjimas, tai koperacijos judėjimo ištyrimas visuomenės ūkio mokslo atžvilgiu. Tatai ir sudaro koperacijos judėjimo teorijos uždavinį. Iškeldamas koperacijos judėjimo teorijos reikšmę, tuo dar nenoriu neigti koperacijos judėjimo tyrimo kitais atžvilgiais. Bendrame koperacijos judėjimo kurse tenka koperacijos judėjimas traktuoti įvairiais atžvilgiais, jų tarpe ir teoretiniu. Tuo būdu koperacijos judėjimo teorija sudaro atskirą bendro koperacijos judėjimo tyrimo klausimą.

Patsai žodis teorija gali būti įvairiaprasmiškai suprantamas. Teoretiškai tyrinėti visų pirmiausia reiškia stebimąjį tyrinėjimo būdą priešingai praktiškai politiškam tyrinėjimui, statančiam savo uždaviniu grynai praktikos tikslus. Teoretiškas tyrimas apima tiriamų reiškinių aprašymą, jų suklasifika-

vimą ir išaiškinimą, nustatymą ribų, jei tai liečia reiškinį, sudarantį tam tikrą procesą — judėjimą.

Tiriant kurį nors visuomenės reiškinį teoretiškai ne visados galima laikytis tik to atžvilgio ribose. Norint klausimą plačiau nušviesti, tenka tiriamas objektas pakeliui paliesti ir kitais atžvilgiais. Tiriant visuomenės ūkio reiškinius teoretiškai tam tikrais atvejais tenka liesti juridinius, ūkio istorijos, politikos, psichologijos bei technikos klausimus. Todėl ir traktuojant koperacijos judėjimą teoretiškai tenka pakeliui paliesti jį ir kitais atžvilgiais.

Šiame savo pradedamajame koperacijos teorijos darbe ne tiek stengiausi konstruuoti visiškai „naujas teorijas", aiškindamas tą ar kitą koperacijos judėjimo klausimą ir tuo dar padidinti ir taip jau labai didelį nebaigtų ir neišplėstų „koperacijos teorijų" skaičių, kiek sintetinti jau esamas teorijas ir kritiškai įvertinti jas visuomenės ūkio mokslo atžvilgiu.

Leisdamas į spaudą šį savo darbą, nujaučiu jo trūkumus, tačiau to nežiūrėdamas manau, kad jis padės išsiaiškinti šių laikų koperacijos judėjimo esmę visuomenės ūkio mokslo atžvilgiu, kas būtina yra ir teoretiškiems tyrinėjimams ir pačiai koperacijos judėjimo praktikai.

Baigdamas turiu dar pasiaiškinti dėl vartojamos čia „koperacijos“ sąvokos turinio. Žodis „koperacija“ lietuvių kalboje, kaip ir kitose, turi ne vieną prasmę. „Koperacija“ vadinamas ir bendradarbiavimas plačia prasme, ir ūkiškas bendradarbiavimas, ir pagaliau socialinis bei ekonominis judėjimas, pasireiškiąs tam tikru praktikos ūkišku veikimu ir surištu su juo tam tikros doktrinos skelbimu. Kad to išvengtų, paskutiniais laikais „koperaciją“ pastarąja prasme pradėta vadinti *koperatizmu.* Šį terminą paėmiau šio darbo antraštei, vartoju jį vietoje tekste sutinkamų „koperacijos“, „koperacijos judėjimo“, suprasdamas juo ne tik tam tikrą doktriną, bet ir praktikos ūkišką veikimą.

P. Šalčius.

Kaunas, 1929. VI.

I SKYRIUS.

Koperacijos judėjimas kaipo visuomenės ūkio reiškinys.

§ *1. Koperacijos judėjimo vieta visuomenės ūkyje.*

Norint išaiškinti teoretiškai koperacijos judėjimą, tenka visų pirmiausia susidurti su klausimu, kuris ligi šiol koperacijos teoretikų nevienodai buvo sprendžiamas, būtent, prie kurio visuomenės gyvenimo reiškinių komplekso priskirti tai, ką vadiname koperacijos judėjimu, arba to judėjimo atskirą vienetą — koperatyvą.

Kuriant 1843 m. pirmąją tipišką šių laikų koperacijos judėjimo vienetą — ročdaliečių vartotojų bendrovę, jos uždaviniai taip buvo formuluoti: „Įtaisymas maisto dalykų, drabužių ir p. d. sandėlio. Įgijimas arba pastatymas eilės namų, kur galėtų gyventi bendrovės nariai, norintieji padėti pagerinti vienas kitam namų ir visuomenės gyvenimą; gamybos organizavimas tų produktų, kuriuos ras bendrovė reikalingu gaminti, norėdama duoti savo tiems nariams darbo, kurie jo neturi, arba kurie turi kentėti dėl ilgalaikio darbo algos numušimo; tolimesniam savo narių gerovės aprūpinimui bendrovė privalo įgyti vieną ar kelis dvarus, kur galėtų dirbti tie bendrovės nariai, kurie neturi darbo arba kurių darbas blogai apmokamas"[1].

Antroje tipiškoje, milžiniškai išsiplatinusioje, koperacijos judėjimo vienetoje — būtent, Raiffeiseno kredito koperatyvuose, randame taip apibrėžtą jos tikslą: „Verslamonės tikslas, remiantis 2 §, parūpinimas reikalingų piniginių lėšų savo narių paskoloms ir kreditams ir sudarymas tolimesnių įstatymų savo narių ūkiškai būklei pakelti, ypačiai:

1. bendro ūkio reikalingų dalykų pirkimas,
2. žemės ūkio įmonių ir pramonės gaminių bendra sąskaita gaminimas ir pardavimas;
3. mašinų ir kitų vartojamų dalykų įsigijimas bendra sąskaita, kad paskui juos išnuomotų nariams.

---

[1] *Holyoake.* The History of the Rochdale Pioneers. London. George Allen u. Unwin. 12 pusl.

Tolimesniuose 3 ir 4 §§ tikslai dar smulkiau aprašyti, būtent:

§ 3. Bendrovei mažiau rūpi ūkiškas pelnas, o daugiau padėti ūkiškai silpniems ir savo narių dvasinę ir moralinę gerovę pakelti. Atitinkamai tam jos veikslė apima:

a) taupymo palaikymą;

b) surinkimą nedalomų bendrovės lėšų (vadinamojo steigiamojo fondo) savo narių ūkiškiems reikalams pakelti;

c) rūpinimąsi labdarybės ir namų ūkio reikalais;

d) palaikymą tarp narių bendrovės tradicijų teismo bylinėjimuisi sumažinti;

e) kovą su žalinga žemės sklypų prekyba ir tikslingas dalyvavimas hypotekos paskolose;

f) paskaitų rengimą ir pasidalinimą nuomonėmis dėl praktiškų patyrimų visuotiniuose narių susirinkimuose.

4) Bendrovė remiasi krikščionybės ir valstybei ištikimybės pagrindu. Susirinkimuose ir visoje bendrovės veikslėje pašalinamos diskusijos ir priemonės konfesinio ar politinio pobūdžio[1].

Iš labiausiai šiais laikais išsiplatinusių koperacijos judėjimo rūšių — vartotojų bendrovių ir kredito bendrovių — pirmykščio uždavinių nustatymo matome, kad jų pagrinde glūdi ū k i š k i t i k s l a i. Pabrėžimas ir moralinių uždavinių neišveda koperatyvo iš ūkiškos srities kaipo tokios, nes ūkininkauti reiškia ne tik savo gyvenimo reikmenes patenkinti, bet ir dvasios. Ūkininkavimas yra galutinio žmogaus veiksmo — kultūros — kūrimo sąlyga. Ūkis ir kultūra nėra viena nuo kitos griežtai atskirtos sritys, o daugeliu atžvilgių įeina viena į kitą. Gyvenimo turinį sudaro ūkiškų ir neūkiškų veiksmų ratas[2]. Todėl ir koperacijos judėjimą tenka visų pirmiausia priskirti prie ū k i š k ų r e i š k i n i ų.

Kyla klausimas, kurią vietą šių laikų visuomenės ūkyje, kaipo visų jo narių savitarpio santyky aprūpinant savo reikmenes, užima koperatyvas tarpe kitų visuomenės ūkio reiški-

---

[1] Žiūr. „Die Raiffeisen - Organisation", 14 Aufl. Neuwied 1920.

[2] Pgl. *A. Voigt.* Volkswirtschaft und Volkswirtschaftslehre. Hand. d. Staats. VII t. 1927 l. pusl. 790.

nių. Atsakymas į šį klausimą tegalima duoti tik išaiškinus bendrą šių laikų visuomenės struktūros sąvokos turinį.

Pažvelgę į šių laikų žmonių ūkio sąlygas, matome jas pareinant nuo visuomeniškų santykių, sudarant tai, ką vadiname tautos arba visuomenės ūkiu, „visuomene" apimant visą žmonišką visuomenę. Visuomenės ūkyje atskiras ūkio vienetas negamina visų savo reikmenėms patenkinti gėrybių, bet plačiai naudojasi svetimų ūkių patarnavimais.

Visuomenės ūkyje be paliovos eina du didieji procesai: gėrybių reikmenėms patenkinti gaminiams ir jų paskirstymas. Bendrai naudojant turimas elementarines gamybos priemones: žemę, kapitalą ir darbą, pagaminamas bendras produktas arba visuomenės produktas, kuris ir skirstomas tam tikru būdu jo dalyviams, kurių kiekvienas deda į šį procesą tam tikrą dalį gamybos priemonių ir gauna iš pagaminto visuomenės produkto tam tikrą dalį. Abu šie procesai neina vienas paskui kitą, bet išvidinai tampriai vienas su kitu surišti. Gamyba ir paskirstymas eina uno actu, sudaro vieną procesą, į kurį nuolatos įteka įvairios rūšies ir kiekio gamybos priemonės ir išteka tuo pat laiku tam tikros rūšies ir kiekio produktai įvairiais takais, patekdami tiems šaltiniams, iš kurių išėjo gamybos priemonės. Šie takai ir sudaro vadinamą visuomenės ūkio cirkuliaciją, kuri sudaro nuolatinį procesą, bet savo turiniu ne vienodą visais laikais, bet kintamą[1].

Toliau, arčiau prisižiūrėję pamatysime, kad gamybos priemonės, kurios nuolatos įeina į visuomenės ūkio gamybos procesą, grupuojasi įvairiomis kombinacijomis tam tikruose reliatyviai savarankiškuose vienetuose. Pažymėtinos dvi principialiai skirtinos gamybos priemonių kombinacijų rūšys: įmonės ir verslamonės. Įmonėje sujungiamos gamybos priemonės techniškai tam tikrai gėrybei pagaminti. Verslamonėje gamybos priemonės traktuojamos tam tikrų iš jų pajamų vertės gavimo atžvilgiu, naudos apskaitomos santykyje su įdėtais kaštais. Įmonė ir verslamonė gali sutapti, bet gali ir nesutapti: įmonė gali priklausyti vienai verslamonei ir verslamonė gali turėti keletą įmonių.

---

[1] Plg. *Alfred Amonn.* Grundzüge der Volkswohlstandslehre I 1926. 39 — 45 pusl. *Gustav Cassel.* Theoretische Sozialökonomie 1923 met. 19 — 23 p.

Įmonė ir verslamonė pasireiškia kaipo tam tikros savarankiškos organizacijos, kuriose vyksta visuomenės ūkio daliniai gamybos procesai, kurių išdavos dalinamos tarp dalyvaujančių jame gamybos priemonių savininkų. Verslamonėse ir įmonėse pasireiškia ir tam tikri visuomeniški santykiai, pareinantieji nuo ūkiškų ir techniškų sąlygų. Kaip tie žmonių visuomeniški santykiai susidaro, svarbu esti įmonės ir verslamonės išdavų dydžiui ir jų paskirstymui tarp dalyvaujančių tas išdavas sudarant gamybos priemonių savininkų. Verslamonėje pagrindinės reikšmės turi vadovaujamos valios, gamybos priemonių dispozicijos ir produktų paskirstymo formos sudarymas, įmonėje — jos pavidalas, pareinąs nuo dydžio ir intensingumo. Verslamonės sąvokai, kaipo visuomenės ūkio vienetui, charakteringiausias pažymys yra reliatyvus savarankiškumas, atliekant dalines funkcijas visuomenės ūkyje.

Verslamonės, kaipo visuomenės ūkio vienetai, atlieką dalines jos funkcijas, atsirado pirmykščiam ūkiui nustojus būti savarankišku uždaru ūkiu, ir greta su juo atsiradus pelnomajam ūkiui. Tuo būdu ūkis skilo į vartojamąjį ūkį ir pelnomąjį ūkį. Pastarojo uždavinys yra gauti piniginių pajamų iš kitų ūkių tiekiant jiems mainais savo gaminamų gėrybių arba patarnavimų. Vartojamasis ūkis rūpinasi gautas pinigines pajamas iškeisti į gaunamas iš pelnomojo ūkio gėrybes reikmenėms patenkinti.

Įmones organizacijos atžvilgiu skiria į stambias ir smulkias, suprantant tą skirtumą ne kvantiteto, bet kvaliteto atžvilgiu. Šio skirtumo esmę sudaro įmonės organizacijos skirtumas, — būtent, ar jos vedimas atskirtas nuo vykdomo darbo ar ne. Įmonės, kur vedimas sudaro savarankišką funkciją — yra stambios įmonės, kur vedimas ir vykdomas darbas sujungtas — yra smulkios įmonės.

Stambiosios įmonės paprastai pajėgia tiekti vienodą produkto kiekį, dedant mažiau gamybos išlaidų, arba išduoti daugiau produkto arba geresnio produkto, dedant vienodą gamybos išlaidų kiekį.

Stambiosios įmonės prašokimas smulkiosios remiasi galėjimu naudotis geresnėmis ir produktingesnėmis gamybos priemonėmis ir gamybos metodais, geriau ir vaisingiau tas gamybos priemones išnaudojant.

Stambusis ūkis, nors ir ūkiškesnis kaip smulkus, bet neina ranka į ranką su tuo faktu, kad jis ir tautos ūkio atžvilgiu būtų tikslingesnis. Tam reikalinga ir atitinkamų stambių įmonių pagamintiems produktams prekyviečių. Be to, stambios ir smulkios įmonės pasisekimas pareina ir nuo gamybos šakos. Dėl to ir abi įmonių rūšys turi tik savas pritaikymo sritis: stambioji — geležinkelių ūkyje, smulkioji — asmeniško skonio dalykų gamyboje. Be to, yra sričių, kur tik stambios įmonės yra tikslingesnės, kaip smulkios, ir atvirkščiai[1].

Verslamonių suskirstymas pareina nuo ūkio išdavų ir nuo jų paskirstymo. Verslamones skiria visų pirmiausia į v i e n a s m e n e s ir d a u g a s m e n e s. Vienasmenėmis vadina tas verslamones, kur gamybos priemonių ir pajamų dispozicija pareina nuo vieno asmens, kaipo „verslamoninko". Geroji tokių verslamonių pusė yra ta, kad verslamoninkas gali greičiau ir tiksliau disponuoti verslamonės turimomis gamybos priemonėmis, kas labai yra svarbu verslamonės pasisekimo atžvilgiu. Šios rūšies verslamonėse paprastai pasireiškia aukščiausias asmens pajėgumas ir atsakomybė. Silpna jų pusė — daugiausia esamas priemonių trūkumas. Visos tokios įmonės išdavos tenka atskiram asmeniui — jos savininkui.

Daugasmenės verslamonės skyla į privatines bendroves ir viešąsias.

Daugasmenės verslamonės, kur daugelis asmenų sujungia savo gamybos priemones, siekdami bendro tikslo ir bendrai dalinasi gautomis išdavomis. Tokiose verslamonėse vedimo dispozicija nėra tokia greita, kaip vienasmenėse, iš dalies ir atsakomybė už pasisekimą jos esti padalinta tarp kelių asmenų ir dėl to esti susilpninama. Privačių daugasmenių verslamonių yra trys svarbiausi tipai: prekybos bendrovės, bendrovės su aprėžta atsakomybe ir akcinės bendrovės. Pastarose randame ryškiai išreikštas daugasmenių bendrovių gerąsias ir blogąsias ypatybes. Jos, būdamos visiems prieinamos, nustojo asmeniško pobūdžio. Tai yra daugiau kapitalų sujungimas. Pajamos jų dalinamos dalyviams pagal turimas į kapitalą teises — akcijas.

Toliau eina viešosios verslamonės, laikomos viešų organų, kurie disponuoja jų gamybos priemonėmis ir jų išdavomis.

---

[1] Plg. *Alfred Amonn.* Grundzüge der Volk. I, 51 — 58 pusl.

Suprantama, kad čia atskiro asmens interesas negali turėti reikšmės; jos laikomos bendriems interesams. Jos vedimas pareina nuo tam tikrų biurokratinių organų, todėl ir disponavimo gamybos priemonėmis ir vedimo atžvilgiu viešosios verslamonės stovi žemiau, kaip privatinės. Jų esmę sudaro paskirstymo sritis — verslamonės išdavos tenka ne atskiram asmeniui, bet visumai. Jų pajamos gali būti naudojamos viešų organų tam tikriems viešiems reikalams arba tiesiog eiti verslamonės tiekiamų patarnavimų naudotojams. Atsiradus nuostoliams jie padengiami mokesčiais, surenkamais prievartos keliu.

Koperatyvus, kaipo tam tirkus ūkiškus vienetus, organizuojančius visuomenės gamybos procesą, teks priskirti prie verslamonių, kurios užima vidurinę vietą tarp viešųjų ir privatinių verslamonių.

Jos steigiamos daugelio vartojamųjų arba pelnomųjų ūkių reikalams. Svarbiausią jų skirtumą nuo kitų verslamonių sudaro paskirstymas gautų iš bendro ūkio vedimo pajamų.

Tuo būdu mes iš šių laikų visuomenės ūkio struktūros analizo prieiname išvadą, kad koperatyvas sudaro tam tikros rūšies verslamonę, kurios ekzistencijos prasmę sudaro paskirstymo sritis. Be šio galutinio tikslo, siekiant pajamų, koperatyvams turi reikšmės ir specifiškas vartojamų ir pelnomųjų ūkių susijungimas, panaudojant įmonių ir verslamonių koncentracijos ir sujungimo privalumus. Dėl tam tikro koperatinės verslamonės pajamų paskirstymo atsiranda ir specifiški koperatyvų uždaviniai visuomenės ūkio pažangoje ir socialinės politikos srityje, vadinamieji aukštesnieji koperacijos uždaviniai. Tokius aukštesnius uždavinius sudaro: visuomeniškumo ir savitarpinės savigalbos auklėjimas, vidurinio luomo palaikymas pramonės varžytynėse (Schulze-Delitschas), dvasinis ir doroviškas sodžiaus gyventojų pakėlimas (Raiffeiseno), visuomenės ūkio pakeitimas atsižvelgiant vartotojų interesų (Ch. Gide, Lavergne), kelias į socialistinį ūkį ir kt.

§ 2. *Koperatinių įmonių pobūdis įvairiose visuomenės gamybos šakose.*

Koperatyvo kaipo veikslamonės uždavinys yra jungti vartojamus arba pelnomuosius ūkius, norint pasiekti aukštesnės

narių ūkiškos gerovės. To savo tikslo koperatyvas pasiekia arba stambiosios įmonės privalumais: padidėjusiu produktingumu dėl galėjimo vartoti geresnės ir produktingesnės gamybos priemones ir tobulesnius gamybos metodus, ir apskritai tobulesnio ir tikslingesnio gamybos priemonių išnaudojimo, arba sujungus pasiūlus ir paklausus plačiau išnaudoti prekybines galimybes bendrai realizuojant turimas ūkių priemones arba jas įsigyjant.

Santykiai tarp koperatinės įmonės ir sudarančių koperatyvą narių gali įvairiopai reikštis, siekiant to bendro uždavinio. Štai svarbiausi tų santykių tipai:

a) koperatinė įmonė tiekia įeinantiems į ją ūkiams tam tikrų patarnavimų, sunaudojamų pačiuose ūkiuose, pav., perkamos ūkininkų bendrovės, tiekdamos prekių, arba kredito bendrovės, tiekdamos kreditą;

b) koperatinė įmonė sudaro narių ūkių tęsinį, sujungdama arba sukoperatindama atskiras narių ūkių šakas, pav., pieno perdirbimo bendrovės;

c) koperatinė įmonė yra sujungtasis pelnomasis narių ūkis. Pav. — darbininkų gaminamosios bendrovės, kurių uždavinys yra patiekti savo nariams darbininkams geresnes pajamų sąlygas.

Šie koperatyvų santykiai su savo narių ūkiais parodo, kad koperatinės įmonės uždavinys tarnauti savo narių ūkiams, darant tam tikros įtakos tų ūkių pajamoms. Pačio koperatyvo grynos pajamos nesudaro koperatyvo įmonės tikslo[1].

Koperatinių įmonių pobūdis ir jų reikšmė pareina nuo įmonės objekto. Koperatinės įmonės, pagal jų veikslės objektus, galima suskirstyti pagal šias ūkių grupes: pirmykštės gamybos, apdirbamosios pramonės, susisiekimo, prekybos, draudimo ir patarnavimo tiekimo. Šis suskirstymas atitinka svarbiausias šių laikų visuomenės ūkio gamybos proceso atskiras sritis.

Pirmykštės gamybos uždavinys yra tiekti dažniausiai tolimesnei gamybai gamtos produktų. Šią sritį sudaro žemės ūkis su artimomis jam šakomis, kalnų pramonė ir žūklė.

Koperatinės žemės ūkio įmonės vedimas yra gana retas reiškinys ir ne visose šalyse randamas. Jų būta prieš karą

---

[1] Plg. *Hildebrand,* Organisation und Direktion des Genossenschaf. Betr. 2 Teil. 15 pusl.

Italijoje, kaipo nuomos bendrovių, kurių nariai, išnuomoję ūkį, bendrai jį vesdavo. Tai buvo ne kas kita, kaip laukų darbininkų gaminamosios bendrovės. Dažniau sutinkamos nuomos bendrovės (Rumunijoje, Ungarijoje, prieš karą Rusijoje), kurios išnuomotą žemę pernuomodavo savo nariams. Jos pašalindavo žemės nuomos tarpininkus, kurie įkeldavo nuomą.

Šią pirmykštės gamybos šaką savo veikslės objektu gali padaryti ir kitos koperatyvų rūšys, kaipo šalutinę įmonę. Pav., vartotojų bendrovės gali įsigyti žemės ūkius ir juos vesti. Kredito koperatyvai gali verstis žemės ir ganyklų pernuomojimu savo nariams.

Čia jau tenka priskirti žemės turtų naudojimo koperatinės įmonės — kalkių gamyklos, plytinės, durpinės ir p. Koperatinės įmonės uždavinys čia gali būti arba sudarymas koperatinės įmonės, norint parduoti jos produktus į gaminamąsias bendroves, arba sunaudoti juos namų ūkiams.

Žūklės koperatinės įmonės taip pat gali pasireikšti arba kaipo gaminamosios bendrovės, kurios įsitaiso tobulesnes žūklės priemones — motorinius laivus, tinklus, rūkyklas, arba kaipo tvenkinių koperatyvai, kurių uždavinys yra bendra žuvų auginimo priežiūra ir pardavimas — tai yra padedamoji žemės ūkio įmonė.

A p d i r b a m o s i o s g a m y b o s uždavinys yra gamtos produktus pritaikyti vartojimo arba tolimesnės gamybos reikalams. Koperatines įmones, kurios veikia šioje srityje, vadina gamybos ir gaminamomis bendrovėmis. Gamybos bendrovėmis vadiname tokias, kurios toliau varo narių ūkiuose pradėtą gamybos procesą, pagerindamos produktus — paversdamos juos vartojamomis gėrybėmis arba gamybos priemonėmis. Ne visos koperatinės gamybos įmonės priklauso savarankiškiems koperatyvams. Labai dažnai jos esti dalinės ar šalutinės atskirų centralinių koperatyvų gamybos šakos. Žemės ūkyje randame labai daug tokių gamybos koperatyvų: pieninių, spirito varyklų, vyno, vaisių, linų ir t. t. Kartais tokios įmonės gali būti prijungtos prie kitų koperatyvų, pav., kredito bendrovė gali įtaisyti linų apdirbimo punktą. Kaipo dalinės įmonės prie vartotojų koperatyvų esti kepyklos, batų dirbtuvės, skerdyklos ir t. t.

G a m i n a m o s i o s b e n d r o v ė s reikia skirti nuo gamybos bendrovių. Gaminamose bendrovėse darbininkai jos

nariai, organizuoja apdirbamąją įmonę, kad turėtų sau darbo. Koperatyvas perka žaliavą ir parduoda produktus. Šios rūšies įmonės pasisekimo ligi šiol neturėjo dėl kapitalo stokos ir sunkaus prisitaikymo prekyvietei.

Susisiekimo srityje koperatinės įmonės ligi šiol mažai buvo praktikuojamos. Jos gali pasireikšti arba kaipo transporto darbininkų gaminamoji bendrovė—šoferiai, automobilių savininkai, organizuoja susisiekimą autobusais. Labiau susisiekimo įmonės turi pasisekimo kaipo padedamosios įmonės — prekėms transportuoti — laivai, automobiliai, vežimai ir t. t. prie kitų koperatyvų, pav., didmenų bendrovių.

Prekybos įmonių uždavinys yra tarpininkauti tarp gamybos ir vartojimo erdvėje ir laike. Prekės iš gamybos sričių jos pagalba gabenamos į vartojimo sritis. Tuo prekyba ir atlieka visuomenės ūkyje svarbų uždavinį. Prekyba gali būti sava sąskaita arba komisinė. Koperatinė prekyba gali būti ir tvirta sąskaita ir komisinė.

Koperatinė prekyba gali jungti ir pardavėjus ir pirkėjus: pardavimo ir sandėlių koperatyvai jungia pirmuosius, o vartotojų bendrovės, pirkimo bendrovės jungia antruosius. Ne tik vartotojai ir gamintojai jungiasi į koperatinės prekybos įmones, bet ir amatininkai ir kiti. Susijungimas vartojamųjų ar pelnomųjų ūkių į koperatinės prekybos įmones daugiausia remiasi stambiosios prekybos įmonės privalumais.

Prie koperatinės prekybos įmonių tenka priskirti ir kredito koperatyvus, kaipo pinigų, kapitalų ir kredito prekybos koperatyvus. Jie tarpininkauja tarp pinigų ir kapitalų turėtojų, norinčių už juos gauti procentus, ir ieškančių pinigų ir kapitalų apyvartai. Koperatinės kredito įmonės atlieka svarbų visuomenės ūkyje uždavinį, organizuodamos kapitalu aprūpinimą tuos ūkius, kur kapitalas yra labai reikalingas, bet sunkiai prieinamas[1].

Apdraudimo srityje koperatinės įmonės pritaikomos organizuojant savitarpinį draudimą, kuris tam tikrose (sodžiaus) sąlygose sudaro vieninteliai tikslią draudimo įmonės lytį. Tokis sodžiaus draudimas trobesių nuo ugnies, pasėlių, gyvulių, palyginti su privatinėmis draudimo verslamonėmis, turi tų privalumų, kad esant dažniausiai smulkiems draudimo

[1] žiūr. *Gustav Cassel,* Theoretische Sozialökonomie, III Auflage, 1923 m. pusl. 207.

objektams nereikia daryti didelių išlaidų kontrolei, o kai draudimo reikalu suinteresuoti vienos apylinkės žmonės, vieni kitiems gerai pažįstami, mažesnis esti ir subjektyvinis rizikas.

P a t a r n a v i m o t i e k i m o koperatinės įmonės esti įvairios rūšies. Tipiška jų lytis — mašinomis naudojimosi bendrovės, kurios leidžia savo nariams naudotis mašinomis — garinėmis, kuliamomis, dirbtuvėmis ir t. t. Iš dalies čia galima priskirti elektros ir telefonų bendrovės[1].

Iš to, kas aukščiau sakyta, mes matome, kad koperatinės įmonės pritaikomos įvairiose visuomenės gamybos proceso šakose. Tiesa, nevienodu pasisekimu. Kaip ir privatinės įmonės, jos remiasi visuomenės darbo pasidalinimo privalumais, išskiriant tam tikrą ūkio šaką iš atskirų ūkių dispozicijos ir pavedant ją tam tyčia bendrai sudarytai koperatinei įmonei.

Tokioje įmonėje galima pasiekti techniškų stambiosios įmonės privalumų, kitaip sakant, artintis prie optimalinio įmonės produktingumo: reliatyvinio kaštų sumažinimo, didėjant įmonei, pilnesnio darbo išnaudojimo, komercinių stambaus pirkimo ir pardavimo privalumų.

Vienas iš koperatinių įmonių tenka traktuoti kaipo papildomas padedamąsias atskirų ūkių įmones, kitas kaipo sudarančias naujas įmones, kurios nekoperatiniu keliu nepasiektų savo uždavinių, sakysime, sodžiaus kredito organizacijos, tiekiančios kreditus smulkiems ūkininkams; trečios susikuria greta su jau esančiomis privatinėmis įmonėmis ir pakeičia jas, — iš tokių svarbiausią vietą užima vartotojų bendrovės.

Koperatinėse įmonėse nerandame nieko specifiškai „koperatinio“ visuomenės ūkio atžvilgiu. Privataus ūkio atžvilgiu koperatinės įmonės ūkis gali turėti tam tikrų skirtumų, bet jų tyrinėjimas neįeina šiuo tarpu į mūsų uždavinius.

Skirtumas tarp koperatyvų ir privatinių verslamonių glūdi ne jų įmonėse, kaipo tokiose, bet kaipo verslamonėse, siekiančiose tam tikrų pajamų, ir tų pajamų paskirstymo.

§ 3. *Koperatyvai kaipo verslamonės.*

Privatinių verslamonių grynos pajamos eina verslamoninkams. Svarbiausias jų tikslas — gauti kiek galint daugiau gry-

---

[1] Plg. Handbuch des Genossenschafts. 4 B. II. Teil. 16 — 49 psl.

nų pajamų iš verslamonės. Tam tikrais atvejais verslamoninkas gali gauti pelno perleisdamas savo dalyvavimo teises įmonėje (akcijos) aukštesne kaina, kaip kad jis įgijo jas.

Koperatinės verslamonės nauda tenka taip pat verslamoninkui — būtent, koperatyvo nariams. Grynos koperatyvo pajamos gali būti grąžinamos nariams apyskaitos metų gale, jei koperatyvas kalkuliuoja savo patarnavimus bendromis prekyvietės kainomis, arba grynos pajamos atskirai neskirstomos, ir kiekvienas narys gauna jas naudodamasis kiekvieną kartą koperatyvo įmonės patarnavimais. Tatai neliečia nario, kuris nesinaudoja koperatyvo patarnavimais. Panašiai esti, jei grynas pelnas dalijamas pagal įdėtą kapitalą. Bet jei kapitalo dydis atitinka nario naudojimosi įmone, tai tuomet nariai taip pat esti koperatyvo pelno gavėjai· To nesti, jei atskiri nariai nesinaudoja koperatinės įmonės patarnavimais ir vis dėlto dalyvauja gryname pelne. Tuomet reikia skirti du atvejus: 1) jei dalyvavimas pelne santykyje su įdėtu kapitalu yra mažesnis, tai tuomet narys užima bendros naudos verslamoninko vietą ir 2) dalyvavimas gryname pelne santyky su įdėtu kapitalu aukštas, tai tuomet koperatyvas tarnauja nariui pelnomąja įmone[1].

Ūkiški santykiai tarp koperatyvo ir narių, kurie naudojasi jo patarnavimais, eina mainų pagrindais. Koperatyvas apmoka savo narių patarnavimus ir tiekiamas prekes ir, suvedęs balansą, duoda priedus iš gryno pelno, arba ištikus nuostoliams, išreikalauja iš savo narių papildomus įnašus. Dažnai koperatyve grynų pajamų gali ir nebūti, jos gali visiškai realizuotis pačių narių pelnomuose arba vartojamuose ūkiuose, — arba jų ne tik gali nebūti, bet gali būti tik gryni kaštai (melioracijos bendrovėse, savitarpio draudimo bendrovėse), o nauda, aplenkdama koperatinę įmonę, realizuojasi narių ūkiuose.

Koperatinės verslamonės skiriasi nuo privatinių verslamonių ir ūkiškų kontragentų atžvilgiu.

Privatinėse verslamonėse kaštų ir pajamų operacijose kontragentai yra pajamų gavimo objektai. Jų uždavinys yra pigiai pirkti (kaštų operacija) ir brangiai parduoti (pajamų operacija).

---

[1] Žiūr. *Hildebrand.* Die Betrebswirt. Grund. 1 d. 26 — 28 pusl.

Koperatinėse verslamonėse matome kitus santykius. Kooperatyvų kontragentai esti tie patys koperatyvų nariai — verslamonės savininkai, jie gali sudaryti koperatyvui pelną, kuris tenka nariams įvairiose koperacijos rūšyse įvairiai. Dažnai sunku esti tiksliai nustatyti skirstant gryną pelną pagal jo atskirus šaltinius. Tiksliausia pelno paskirstymo koperatyvuose problema yra išspręsti vartotojų bendrovėse, kurios laikosi ročdeliečių pelno paskirstymo principo. Tą pat reikia pasakyti ir apie koperatines pienines, kurios metų pelną paskirsto nariams pagal pristatyto pieno kiekį. Tuose koperatyvuose, kur negalima tiksliai nustatyti pelno šaltinius, ten tenka pelno klausimas kitaip spręsti. Koperatyvas stengiasi kompensuoti savo narius tiesioginiais santykiais. Raifeizeno kredito koperatyvuose visiškai pašalinta pelno galimybė — koperatyvas tik tarpininkauja mažiausiomis išlaidomis savo nariams, aprūpindamas juos paskolomis.

Tas faktas, kad koperatyvų tiekiama nauda, čia pinigais, čia aukštesnės kokybės prekėmis, čia apskritai geriau aprūpinant ekonomišku atžvilgiu visuomenę, neišreiškia vienokia lytimi, davė progos E. Grünfeldui tą koperatyvų tiekiamą naudą pavadinti „koperatinė renta”[1].

Koperatinę rentą sudaro, anot Grünfeldo, šie elementai: prekybininkų pelno sutaupymas iš išlaidų, kurios daromos klientams pritraukti, iš procentų dar nepaskirstyto pelno, vedėjų algų, kurios dažniausiai esti daug mažesnės, kaip kapitalistų įmonėse. Koperatinė renta netiesioginai gali paliesti ir pajamas plačios visuomenės, kuri neįeina į koperatyvą; pav., numušimas kainų vartotojų bendrovei susikūrus vietos privačiai prekybai, kuri ligi šiol galėjo būti vietos monopolistė, be abejo, įneš pasikeitimų į vietos gyventojų pajamas, kiek galint suvedant prekių kainas į kaštų ribas, t. y. sumažinant prekybininkų pelnus ir padidinant vietos vartotojų perkamąją jėgą.

Ryšy su koperatyvų pelno skirstomais būdais ir koperatinės verslamonės naudos pasireiškimu, kyla klausimas, kurios įtakos koperatyvai turi svarbiausioms visuomenės ūkio paja-

---

[1] Žiūr. „Revue des études coopératives” N. 23. *E. Grünfeld.* „La Coopération vue sous l'angle de la theorie économique et social”, 260 pusl.

moms, būtent: žemės rentai, procento dydžiui, verslamoninko pelnui ir darbininko algai. Visas šias pajamų kategorijas tenka traktuoti kaipo tam tikro kainų susidarymo proceso padarinius, einant pasiūlų ir paklausų santykių atitinkamų gamybos faktorių.

žemės renta yra kaina, mokama už perleidimą naudotis svetima žeme. Suprantamas daiktas, renta tegali atsirasti pritrūkus tam tikros rūšies žemės, būtent: 1) įvairaus tinkamumo tam tikriems ūkiškiems uždaviniams pasiekti, 2) įvairaus derlingumo, 3) įvairios padėties. žemės rentą nustato santykis tarp jos pasiūlų ir paklausų. Paklausus sudaro iš dalies netiesioginiai iš vartojimo pusės žemės ūkio produktų paklausai, iš to atsiranda žemės ūkio renta, iš dalies žemės paklausai gyvenamųjų butų statybai — tai miestų renta.

Kurios įtakos koperatyvai gali turėti rentos judėjimui? Visų pirmiausia žemės ūkio rentai. žemės ūkio renta gali kristi dėl pritraukimo į žemės ūkio kultūrą naujų žemių, galinčių duoti didesnes pajamas mažesnėmis išlaidomis, ir kilti, jei dirbamų žemių trūksta, ir gyventojams augant kyla žemės ūkio produktų kainos. žemės ūkio koperatinės verslamonės ir pirmu ir antru atveju gali turėti tam tikros įtakos žemės rentos judėjimui. Pirmuoju atveju, kai žemės rentą numuša varžytynės pristatomų iš jaunų ir derlingų žemių pigesnių produktų, koperatinės žemės ūkio verslamonės, padėdamos žemdirbiams pritaikinti pigesnius ir produktingesnius žemės ūkio gamybos metodus, o taip pat pigesnį produktų pristatymą į priekyvietę, įgalina žemdirbius kovoti su žemės rentos kritimu. Tas daugiausia liečia smulkius ir vidutinius žemdirbius, kurie koperatinių verslamonių dėka gali sudaryti tinkamesnes savo ūkiui tarpti sąlygas.

žemės rentos kilimas gali būti išlyginamas ir sulaikomas žemės ūkio koperatyvų, pakeičiant žemės trūkumą intensyvesniu žemės dirbimu, padedant koperatinėms įmonėms. Pradėjus kilti žemės rentai dėl pasikeitusio žemės ūkio produktų pasiūlų ir paklausų santykio, esant normalinėms sąlygoms, smulkiuose ir vidutiniuose ūkiuose patobulintų gamybos metodų pritaikymas gali žymiai pakelti žemės ūkio produktų pasiūlus ir sulaikyti tolimesnį kainų kilimą, kuris turėtų pasireikšti veikiant tik vienam žemės trūkumui.

Be to, reikia turėti galvoje, kad jungimas žemės ūkio įmonių į koperatines verslamones įgalina žemdirbius sudaryti iš dalies savo produktams kainų atžvilgiu monopolinę būklę. Tačiau dėl bendrų žemės ūkio sąlygų (labai didelio ūkių skaičiaus įvairiose pasaulio šalyse, įvairaus kultūros laipsnio ir menko žemės produktų pardavimo sukoperatinimo) tatai negali plačiai pasireikšti. Ir tos pajamos iš žemės ūkio produktų, kurios turėtų tekti žemės savininkams, tenka pirkliams, kaipo tarpininkavimo tarp vartotojų ir gamintojų pelnas. Jo pašalinimas, nustatant tiesioginius ryšius tarp gamintojų ir vartotojų, sudaro atskirą koperacijos judėjimo problemą.

Miestų rentos judėjimui gali turėti įtakos statybos (butų) koperatyvai, kurie, darydami įtakos butų kainoms, tuo pačių sulaiko ir miestų žemės rentos kilimą.

Be to, koperatyvai, sukolektyvindami nekilnojamąją nuosavybę, kliudo atsirasti kapitalistų rentos šaltiniams. Čia galima nurodyti į anglų vartotojų koperacijos judėjimą, kuris visą „neužtarnautą prieauglį" iš žemės sklypų ir namų, atsirandantį dėl gyventojų augimo, prekybos ir pramonės skleidimos, paveda savo nariams; jei bendrovių nebūtų, tai ir ji tektų į atskirų asmenų rankas[1].

Šis verčių priaugimas niekados anglų vartotojų bendrovių nerodomas balansuose ir sudaro jų tylius rezervus.

P r o c e n t a s yra kaina už naudojimąsi svetimu kapitalu. Jo dydį nustato santykis tarp kapitalo pasiūlų ir paklausų. Koperatyvų įtaka procento nusistatymui paaiškės iš jų įtakos kapitalo paklausams ir pasiūlams.

Koperatyvai, jungdami didžiules ūkiškai silpnesnių ūkio vienetų mases, visų pirmiausia daro prieinamą kredito naudojimąsi ir jo tiekimą tiems ūkiams.

Stambios kredito įmonės, nepajėgdamos patikrinti toli nuo jų esančių smulkių ūkių kreditingumo, nebegali palaikyti su jais ryšių. Tuo būdu jei ne koperatinis kredito organizavimas, tai smulkiems ūkininkams, amatininkams kreditas būtų beveik neprieinamas. Ir iš tikrųjų, kaip parodo sodžiaus smulkaus kredito istorija, kreditas, prieš susikuriant kredito koperatyvams, buvo didžiausio išnaudojimo šaltinis. Ūkininkai turėjo

---

[1] Plg. The Cooperative Commonwealth, *S.* ir *B. Webb*, vok. A. Müllerio vertimas, 30 pusl.

mokėti keletą kartų didesnius procentus kaip kad būdavo galima gauti iš miesto bankinių organizacijų[1].

Ir procentą sodžiuje sunormuoti padėjo ne įstatymai ir bausmės, bet tikslingas smulkaus kredito organizavimas. Procento sunormavimas įgalina smulkius ūkius produktingai naudoti gaunamą trumpalaikį ir ilgalaikį kreditą ir tuo pačiu praplečia ir padidina kredito paklausus, kas iš savo pusės stabilizuojančiai veikia procento dydį.

Ypatingai tas turi reikšmės kalbant apie smulkių ir vidutinių ūkininkų kredito paklausus, kurie atsiranda su nuolatiniu žemės ūkio intensyvėjimu — perėjimu į piniginį ūkį ir apskritai žemės ūkio kultūros ir bendrai sodžiaus kultūros kilimu (didinimu tvirto realinio kapitalo, trobesių, mašinų — melioracijos darbų, kelių tiesimo ir kt.).

Tuo būdu koperatyvai, išlygindami procento dydį ir darydami jį pritaikomą savo ūkiškoms operacijoms, didina kredito paklausus. Tikslia kredito organizacija koperatyvai pašalina iš procento riziką, pareinantį nuo davinių trūkumo dėl asmens kreditingumo ir nepakankamo paskolos garantavimo. Tuos kreditavimo trūkumus pašalina koperatyvai savitarpine atsakomybe už kredito bendrovės pasižadėjimus, kuo pašalinamas ar žymiai sumažinamas riziko galimumas.

Antra vertus, koperatyvai gali turėti įtakos ir kapitalo pasiūlams. Sudarydami tikslią kredito organizaciją, jie skatina plačiųjų masių taupumą, kuris atliekamas, paprastai be naudos laikomas, pinigų sumas sutraukia į savo organizacijas, tuo būdu didinami kapitalų pasiūlai. Šioje srityje žinomas yra kredito koperatyvų nuopelnas, o taip pat ir vartotojų bendrovių, kurios plačiu mastu organizuoja taupmenų priėmimą.

P e l n u vadiname kiekvieną produkto vertės perteklių palyginti su sunaudotomis jo gamybai gamybos priemonėmis, teigiamą skirtumą tarp produkto vertės ir kaštų.

Pelno atsiradimas surištas esti su daugeliu įvairių priežasčių. Visų pirmiausia čia tenka turėti galvoje pasiūlų ir paklausų santykio pasikeitimą.

---

[1] Žiūr. Der Wucher auf dem Lande. Berichte und Gutachten 1887. Der Personalkredit des ländlichen Kleingrund in Deutschland 2 t. 1896 — Verhandlungen der Generalvers. 1897. Schriften der Vereins für Sozialpolitik, t. 35 — 73, 74, 76.

Produkto paklausai gali pakilti ir vienkart gali pakilti jo kainos aukščiau gamybos kaštų, ir iš to atsiranda pelnas, arba priešingai atsitikus, paklausams nukritus gali atsirasti ir nuostolio. Tai yra nepastovūs pelnai, vadinami konjunktūrų pelnai; anksčiau ar vėliau, pasikeitus sąlygoms, išnyksta kainoms grįžus prie kaštų kainų lygio. Šiuo atveju koperatyvai pelnų pašalinimui tiek tegali turėti įtakos, kiek jų veikimas surištas esti su racionalizuojama ir stabilizuojama įtaka visuomenės ūkiui ir išeinančiu iš to kainų svyravimo mažinimu.

Toliau, svarbus pelno atsiradimo šaltinis yra monopolinė būklė, kai monopolistas, galėdamas savarankiškai nustatyti paklausų ir pasiūlų dydį, laiko ilgam laikui produktų kainas aukščiau kaštų kainos. Čia reikia skirti monopolius, atsirandančius dėl gamybos koncentracijos, jungiančios milžiniškas gamybos priemones ir galinčios daugumui prekyvietėje einančių jos gamybos produktų masių diktuoti savo sąlygas. Kovos su tokiais monopoliais pasisekimas pareina nuo to, kiek koperatinės verslamonės gali priešpastatyti didesnę ūkiškąją jėgą. Koperacijos istorija rodo, kad kartais ir jaunas koperacijos judėjimas gali išeiti iš tos kovos nugalėtoju.

Greta su monopolinėmis verslamonėmis - milžinais yra labai daug vietinių įvairiausių rūšių monopolių, kaip antai vietos maisto produktų krautuvininkų, ūkininkams reikalingų daiktų — trąšų, įrankių, sėklų ir t. t., pardavėjų, kurie tai jau susitarimo keliu, tai jau silpnesnių išstūmimo diktuoja pirkėjams savo kainas; taip pat ir žemės ūkio produktų supirkinėtojų, kurie dažnai sudaro įvairias kombinacijas, pašalinančias laisvas varžytynes, norėdami gauti didesnį pelną iš skirtumo perkamos ir parduodamos kainos. Čia koperatyvai visados labai lengvai pašalina monopolinę būklę — numušdami kainas[1].

Prie šios rūšies pelno šaltinių tenka priskirti ir vadinamas privatines prekybos suktybes, kurios ypačiai pasireiškia susiduriant gudriam, suktam prekybininkui su nepritryrusiu, mažai kultūringu ir nepajėgiančiu tiksliai orientuotis pirkėju, pav., sodžiaus gyventoju. Tuomet pelno šaltinį gali sudaryti

[1] *Wygodzinski:* Genossenschaftswesen in Deutschland. Rusų vert. 428 pusl. *J. Reselis.* Koperacija ir tautos uždaviniai, vertė P. Šalčius, II laida, pusl. 18—22.

kainos nustatymas pagal pirkėją iš akies, nusvėrimas, falsifikacija ir kt.[1].

Pelno atsiradimo šaltinį sudaro ir technikos kaštų skirtumas įvairiose verslamonėse gaminant tą patį produktą. Tas skirtumas gali pareiti nuo to, stambesnė ar smulkesnė verslamonė ar įmonė, nuo darbo jėgos kvalifikacijų, klientūros sudarymo ir kt. Pelnas tegali atsirasti, žinoma, jei įmonės, kurios gamina mažesnėmis išlaidomis, nepajėgia patenkinti prekyvietės. Ir kadangi tokiais atvejais kaina atitinka aukščiausius kaštus, tai tos verslamonės, kurios gamina mažesnėmis išlaidomis, gauna pelną. Tai yra vadinamas diferencinis pelnas ir panašus yra į žemės rentą[2]. Jis nėra pastovus, nes technikos gamybos privalumai, kurie duoda tam tikros pirmenybės tik atskiroms verslamonėms, gali ilgainiui būti plačiai pritaikomi ir kitose įmonėse. Tokios rūšies pelnui koperatyvai negali turėti įtakos, nebent jau stengdamiesi visados techniškai aukščiau stovėti už privatines įmones ir gaunamą pelną paskirstyti savo narių pirkėjų - pardavėjų tarpe.

Svarbiausią pelno kategoriją sudaro vadinamas v e r s l a m o n i n k o p e l n a s, gaunamas verslamoninko, pritaikius naujus technikos ir prekybos metodus, produktingesnius, kaip ligi tol buvusieji. Jis atsiranda dėl tam tikrų asmeniškų verslamoninkystės gabumų. Koperatyvai tegali turėti jam įtakos pritraukdami į savo verslamones asmenis su atitinkamais gabumais ir gaunamą iš to pelną paskirstydami savo narių - klijentų tarpe.

Pasilieka suminėti dar vieną šių laikų visuomenės ūkyje gautų pelnų šaltinį — tai prekių ir fondų biržose gaunamą spekuliatyvinį pelną. Koperatyvai joms negali turėti netiesioginės įtakos organizuodami racionaliau visuomenės gamybos procesą.

Įdomus teorijos atžvilgiu yra klausimas, kiek sujungti per koperatines organizacijas pasiūlai ir paklausai gali įgauti monopolinio pobūdžio nustatant prekyvietės sąlygas. Į tą klausimą tenka taip atsakyti. Gamintojų organizacijos šiuo atžvilgiu galėtų turėti didesnio pasisekimo. Bet šių laikų pa-

---

[1] *Tugan-Baranovskis.* Politiškosios ekonomijos pagrindai. Vertė P. Šalčius, pusl. 156.

[2] Žiūr. *Cassel.* Theoretische Sozialökonomie 1923, II. Auf. 84 pusl.

saulinės gamybos sąlygomis monopolinis koperatinių organizacijų kainų nustatymas yra sunkiai įvykdomas dalykas. Bet jei jis įvyktų(tuo tarpu kalbama apie pasaulinį kviečių poolį), tai jo padariniai gamintojams būtų, be abejo, naudingi, nes pokariniais laikais žemės ūkio produktų kainos yra žymiai atsilikusios nuo pramonės dalykų kainų. Bet susidarius monopolijai jos galėtų ir stipriai kilti, kas neigiamai atsilieptų į visuomenės gerovę ir čia vėliai kiltų pagrindinė visuomenės ūkio problema — tam tikrų santykiavimo dėsnių tarp vartotojų ir gamintojų nustatymas.

Kai dėl vartotojų perkamosios jėgos sujungimo monopoliniais tikslais, tai tokis vartotojų monopolis pasisekimo bendrai imant neturėtų, nes paklausų, ypačiai neelastingų, kiekio sumažinimas ilgesniam laikui sunkiai yra pasiekiamas dalykas. Bet nors absoliutinis vartotojų monopolis negalimas, bet reliatyvinis, kai jis prekyvietėje sudaro rimtą jėgą, jis gali turėti įtakos kainų nustatymui[1].

Lieka paskutinė ir visuomenės ūkio atžvilgiu svarbiausia pajamų kategorija — tai tiesioginės darbo pajamos, darbo alga. Darbo algai koperatyvai, kurių narių daugumą sudaro darbo masės, tegali turėti teigiamos įtakos. Koperatyvai nesuinteresuoti išnaudoti kiekvieną paklausų ir pasiūlų nepatogų santykį, kad numuštų darbo algą. Tačiau veikiant koperatyvams laisvųjų varžytynių režime, ta alga negali būti daug didesnė, kaip privatinėse verslamonėse, nes koperatyvų patarnavimai būtų brangesni ir negalėtų išlaikyti varžytynių su privatinėmis verslamonėmis. Kai dėl darbininkų gamintojų koperatyvų, tai ir jų narių gaunamos algos negali prašokti vidutinių algų, o pastangos sudaryti ypatingas darbo sąlygas (monopolines) sukeldavo pasipriešinimo ne tik ekonomistų, bet ir pačių koperatininkų tarpe, kaipo žalingos visuomenės gerovei[2].

Bet darbininkai ir apskritai gaunantieji algas asmens koperacijos judėjime laimėja daugiau ne kaipo didesnių, kaip privatinėse verslamonėse, pajamų gavėjai, bet kaipo vartojamojo ūkio aprūpintojai - pirkėjai, stiprindami savo pajamų perkamąją (algos) jėgą.

---

[1] Žiūr. *Grünfeldo* straipsnį „Revue des études coopératives“ Nr. 23, 1927 m., pusl. 263.

[2] Žiūr. *G. Cassel.* Neuere monopolistische Tendenzen in Industrie und Handel, 1927 m., 45 pusl.

Iš to, kas aukščiau sakyta, matome, kad skirtumas tarp privatinių ir viešų verslamonių iš vienos pusės ir koperatinių verslamonių pelno paskirstymo iš antros pusės yra tas, kad grynos ūkio pajamos, kurios ne visados gali išsireikšti piniginėmis sumomis, pačios koperatinės verslamonės apskaitomomis ir grąžinamomis, koperatyve realizuojasi pačiuose jo narių ūkiuose proporcingai per koperatyvo įmones atliktoms operacijoms.

Koperatinių verslamonių tokio grynų ūkio pajamų paskirstymo įtaka pagrindinėms visuomenės ūkio pajamų rūšims yra įvairi, tačiau koperatyvai kaipo verslamonės nekoncentruoja pelno nedaugelio rankose, bet veikia išlygindamos jas tarp plačių visuomenės sluoksnių, visų pirmiausia tų, kurie dalyvauja koperatyvuose.

§ *4. Koperatyvų koncentracija.*

Koperatyvo uždavinys tarnauti savo narių ūkiams, atlikti jiems tuos ar kitus dalinius patarnavimus. Tuo būdu jau patsai koperatyvas sudaro ūkių sujungimą tam tikroms koncentruotoms operacijoms. Narių ūkio šakų koncentravimas į koperatines įmones gali būti įvairus pagal koperatyvo rūšį, jo veikimo sritį, ūkiškąjį pajėgumą ir pagal koperatyvo narių norą naudotis tiekiamais jiems koperatinės įmonės patarnavimais. Koperatinės įmonės dydis turi minimalines ir maksimalines ribas. Žemutinę koperatinės įmonės dydžio ribą nustato ūkiško apsimokėjimo galimumas. Pav., vokiečių koperatinių įmonių praktika yra nustačiusi, kad, pav., kuliamoji bendrovė tegali apsimokėti, jei turi 500 valandų darbo vienai kuliamai mašinai, pieninė privalo apimti tiek narių, kad jie iš savo karvių galėtų pristatyti apie 3.000 literių pieno kasdien, linų perdirbimo punktas apimti narių su 50 ha linų sėjos ir t. t. Savotišką tuo atžvilgiu reiškinį sudaro Raiffeiseno taupmenų skolinamoji bendrovė. Ji apima dažniausia nedidelę sritį — valsčių, parapiją. Tokia siaura jos veikimo sritis turi specifinių privalumų, kurie įgalina tinkamai patarnauti savo nariams ir išlaikyti savotišką bendrovės pobūdį organizaciniu atžvilgiu (garbės valdybos pareigas, artimo susisiekimo patogumus, žmonių pažinimą, neaprežtą atsakomybę ir t. t.).

Šių laikų koperacijos judėjimo praktika įrodo, kad narių sujungimo į koperatines bendroves tam tikriems uždaviniams atlikti nepakanka. Atskiros koperatinės bendrovės sudaro centralines savo organizacijas, kurios padeda atskiriems koperatyvams išeiti iš siaurų daugeliu atvejų palyginti savo veikimo ribų. Tokis žingsnis įgalina atskirus koperatyvus sudaryti stambius ūkiškus organizmus su pačių stambiųjų įmonių privalumais. Vartotojų bendrovės, susijungdamos į savo koperatines didmenų bendroves, sujungia savo perkamąją jėgą ir dėl to gali turėti stambių komercinių privalumų, kurių ne visados gali turėti ir turi santykiaudami su privatiniais pirkliais.

Kredito koperatyvai, sudarydami savo centralines organizacijas, gali sėkmingiau išlyginti savo narių pinigų pasiūlus ir paklausus.

Koperacijos judėjimo istorija rodo, kad tokios centralinės vartotojų bendrovių organizacijos ir kredito koperatyvų centralinės kasos jau buvo sudarytos koperacijos judėjimo pradžioje.

Koncentracijos dėsnis koperacijos judėjime gali pasireikšti dviem linkmėm — horizontaline ir vertikaline.

Horizontalinį koncentracijos dėsnį turime jau atskiruose koperatyvuose, kai jų nariai tam tikras vienodas savo ūkių operacijas paveda sudarytai koperatinei organizacijai. Aukštesnio laipsnio ši koncentracijos linkmė pasiekia didmenų bendrovėse, centralinėse kasose ir panašiose koperatyvų organizacijose, kai atskiri koperatyvai vienodų operacijų atlikimą paveda tam tyčia sudarytoms centralinėms organizacijoms.

Vertikalinės koncentracijos dėsnis pasireiškia, kad atskiras koperatyvas organizuoja tokias gamybos šakas, kurios sudaro pagrindinei arba pradžioje pradėtai gamybos šakai tolimesnį tęsinį. Pavyzdžiui, pieno perdirbimo bendrovė, užuot grąžinus nugriebtą pieną savo nariams, organizuoja sūrio gamybą, arba žvejų koperatyvas ne tik gaudo žuvis, bet ir patsai organizuoja pardavimą vartotojams. Pirmuoju atveju turėsime dalinį vertikalizmą, antruoju atveju papildomąjį vertikalizmą.

Vertikalinė koncentracija pareina nuo išvidinių ir išorinių koperatyvų veikimo sąlygų. Išvidines sąlygas sudaro vadovybės organizacijos pobūdis, turtingumas kapitalų, operacijų dydis ir įstatymų kaštai; išorines sąlygas sudaro ūkiškoji būklė ir juridinės bei mokesčių sąlygos.

Koperatinė praktika žino tam tikras koperatines bendroves (airių-general purposes societies), kuriose vertikalinė koncentracija yra pasiekusi aukšto laipsnio — jos apima ir kredito operacijas, ir vartotojų bendroves, ir pienines, ir žemės ūkio draugijos funkcijas. Vokietijoje taip pat būta pasiūlymų tokius integralinius koperatyvus kurti sodžiuje, kurie apimtų aprūpinimą elektra, bendrą susisiekimą (krovinių automobilį), pirkimą, pardavimą ir perdirbimą, veislinių gyvulių auginimą, kontrolės knygas, mašinų naudojimą, žemės nuomą ir t. t. (žiūr. „Die Konzentration im Genossenschaftswesen von Dr. Arno Schreiber II Auf. 1926 m.). Integralinius koperatyvus kurti buvo daromi bandymai ir Sovietų Rusijoje. Tačiau bent tuo tarpu koperatyvai su labai daugeliu funkcijų (išskyrus centralines organizacijas) didesnio pasisekimo neturėjo.

Koncentracijos dėsnio taikymas atskiriems koperatyvams susiliejant į stambesnes bendroves daugiausia pastebimas vartotojų bendrovėse. Tą įrodo daugelio valstybių vartotojų bendrovių statistikos daviniai (Anglijoje, Vokietijoje, Švedijoje ir kitur). Kai kuriose šalyse vartotojų bendrovių koncentracija, suliejant smulkias bendroves į stambias, jau padėjo sustiprinti vartotojų koperacijos judėjimą (Prancūzijoje vadinamos „Societés de développement“)[1].

Taip pat vertikalinė vartotojų bendrovių koncentracija eina stipriu tempu. Augant vartotojų bendrovių apyvartoms pradeda įvairėti ir jų funkcijos, pereinama į vartotojams reikalingų dalykų gamybą.

Iš žemės ūkio koperatyvų, koncentracijos dėsnis labiausiai pasireiškė pieno ir cukrinių runkelių perdirbimo bendrovėse, vidutiniškai bulvių sunaudojimo, ir pasirodė nepritaikomas javų pardavimo koperatyvuose, nes javai yra perdaug spekuliacinės prekybos objektas.

Atskirų koperatyvų suliejimas turi žymių ūkiškų privalumų, bet tie privalumai ne beribiai auga. Sudarymas labai didelių dirbtinių organizmų pasunkina jų administravimą, reikalauja didesnės kontrolės, daugiau tarnautojų.

Be ūkiškų perdidelės koperatyvų koncentracijos nepatogumų yra dar ir idėjinių organizacinio pobūdžio nepatogumų (nepakankamas narių ryšys su savo koperatyvu). Todėl ir koperatyvų praktikoje kartais girdimi balsai prieš perdidelę

---

[1] Žiūr. Revue d'économie Politique 1929. *Lavergnio* str. 892—893 pusl.

koncentraciją ir kvietimas koperatyvų ne tik kredito, bet ir vartotojų bendrovių savo veikimą aprėžti nedidele apygarda (B. Jaeggi. Richtlinien zur weiteren Entwicklung der Genossenschaftsbewegung 1924 m. Basel). Aukščiausią koncentracijos laipsnį vertikaline ir horizontaline linkme sudaro koperatyvų sąjungos su ekonominėmis funkcijomis. Jose gali koncentruotis įeinančių į jas koperatyvų ekonominiai reikalai, kuriuos koperatyvų sąjungos atlieka turėdamos galimumo labai plačiai taikinti stambios įmonės privalumus (perkant prekes, organizuojant gamybą). Tik koperatyvų sąjungose tam tikrais atvejais smulki ūkiškoji jėga, koncentruota į koperatines organizacijas, gali įgauti didesnio, o kartais ir lemiančio svorio toje ar kitoje visuomenės ūkio proceso šakoje.

Koperatyvų sąjungų pasisekimas pareina nuo jų dydžio. Ar kuriant koperatyvų sąjungas reikia laikytis vadinamo sričių principo ir trijų laipsnių koperatinės sujungtos organizacijos ar dviejų laipsnių, t. y. koperatyvų tam tikros rūšies sujungimo tiesiog į centralines organizacijas, pareina nuo vietos sąlygų. Tačiau, reikia pasakyti, kad koperatinėje praktikoje reikia laikyti labiau įsigalėjusį palinkimą kurti dviejų laipsnių organizaciją.

Be grynai ekonominių funkcijų koperatyvų sąjungos gali koncentruoti ir dalį organizacinio, kontrolės bei propagandos darbo. Koncentravimas šio darbo į sąjungas turi nemažiau reikšmės kaip ir ekonominių funkcijų koncentravimas. Daugelyje šalių ekonominis darbas eina vienose koperatinėse sąjungose, vadinamose didmenų sąjungose, o idėjinis organizacinis darbas vėl atskirose organizacijose (Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje). Yra šalių, kur tik abi darbo sritys sujungtos į vieną organizaciją (Švedija, Šveicarija, iš dalies Latvija ir Lietuva).

Idėjinio organizacinio pobūdžio sąjungose ne tiek reiškiasi centralizacijos principas, kiek ekonominio pabūdžio koperatyvų sąjungose.

Ekonominio ir organizacinai direkcinio darbo koncentracija įgalina koperatyvus nustatyti tikslų veikimo planą, koordinuoti atskirų koperatyvų veikimą ir spirtis prieš šių laikų monopolistines tendencijas tomis pačiomis priemonėmis kaip ir privačių verslamonių sąjungos siekdamos monopolistinės būklės.

Atskirų koperatyvų glaudūs ryšiai su savo sąjungomis kartais sudaro tokią didelę jėgą, kurios nepajėgia paglemžti ir šių laikų kapitalistiniai milžinai. Ir kai kuriose šalyse jau matome koperatyvus turint stambiausias įmones.

Ligi šiol mes kalbėjome apie koncentracijos dėsnio pasireiškimą vienos šalies ribose. Reikia pasakyti, kad koperatinė koncentracija nesibaigia vienos šalies ribomis.

Šių laikų ekonominis gyvenimas apima visą pasaulį, suriša jį tam tikrais ryšiais iškeldamas labai svarbias ir gyvas tarptautinio ekonominio santykiavimo problemas. Todėl ir nenuostabu, kad paūgėjus koperacijos judėjimui buvo pradėta megzti ryšiai tarp įvairių šalių koperatyvų, kol pagaliau 1895 metais Londone buvo sukurta Tarptautinė Koperatyvų Sąjunga, kurios uždavinį sudaro koperacijos judėjimo plėtimas visose šalyse, palaikymas draugiškų ryšių tarp įvairių pasaulio šalių koperatyvų, palaikymas ir skatinimas prekybinių ryšių tarp įvairių šalių koperatinių organizacijų. Tai yra idėjiškai organizacinė sąjunga. Vėliau (1907) buvo sudaryta Tarptautinė Žemės Ūkio Koperatyvų Sąjunga (Berlyne). Dar vėliau buvo padaryti bandymai sukurti katalikišką tarptautinę Koperatyvų Sąjungą (1921) Romoje — Confederazione Internazionale delle Cooperative, ir komunistinių koperatyvų sekciją prie Kominterno Maskvoje. Tačiau iš visų tų koperatyvų tarptautinių organizacijų paskutiniais laikais didelio gyvumo terodo tik Tarptautinė Koperatyvų Sąjunga, su artima jai Tarptautine Koperatine Moterų gildija, kuri priimdama narius nedaro skirtumo tarp įvairių kartais spalvų koperatyvų.

Ilgainiui buvo padaryta bandymų sukurti ir grynai ekonomines tarptautines koperatyvų organizacijas. Visų pirmiausia (1918 m.) buvo sukurta Skandinavų didmenų bendrovė — Nordisk Andelsforbund, į kurią įėjo švedų, norvegų ir danų koperatinės didmenų bendrovės, o 1928 metais ir suomių. Vėliau ir prie Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos buvo sudarytos tam tikros komisijos, kurių uždavinys buvo išaiškinti tarptautinio koperatyvų bendradarbiavimo galimumai (prekių pirkimo, bankinių operacijų ir draudimo). 1924 metais buvo sudaryta net tam tikra organizacija, kurios uždavinys buvo skatinti ryšius tarp įeinančių į ją įvairių šalių didmenų bendrovių, bet pačiai jokių operacijų nedaryti. 1928 metais buvo sukurta ir tam

tikra Tarptautinė Koperatinė Agentūra Londone, kurios uždavinys bus tarpininkauti užperkant jos nariams kai kurias prekes.

Be Skandinavų Sąjungos, kuri sėkmingai veikia, ir bandymų Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos, Anglų Koperatinė Didmenų Bendrovė (C. W. S.) turi sudariusi visą eilę mišrių organizacijų su dominijų koperatinėmis žemės gamintojų organizacijomis.

Pažymėtinas taip pat ir bandymas Baltijos valstybių palaikyti ekonominius santykius sudarant tam tikrą organizaciją. Tarptautinė koperatyvų koncentracija palyginti su privatinių verslamonių panašiomis tendencijomis (tarptautiniais sindikatais) yra atsilikusi ir tuo tarpu radikalesni pasiūlymai (žiūr. Anders Hedberg. International Wholesale Co-operation, Manchester, 1925) neranda pakankamo įvertinimo.

Ūkiškos koncentracijos dėsnis, be abejojimo, yra charakteringas visam koperacijos judėjimui. Tačiau tatai nesudaro vien tik jam charakteringo pažymio. Privatinėse verslamonėse tas dėsnis kai kur plačiau, kai kur siauriau praktikuojamas, kaip koperacijos judėjime.

§ 5. *Koperatyvų reikšmė visuomenės ūkio pažangoje.*

Werneris Sombartas taip trumpai formuluoja koperatyvų uždavinius: „Koperatyvai šių laikų ūkyje turi tris pagrindinai įvairias funkcijas: jie veikia iš dalies kapitalizme, iš dalies prieš kapitalizmą, iš dalies prašoka kapitalizmą; tai yra: jie sudaro kapitalizmo papildymą, iš dalies kovos priemonę, iš dalies jo tolimesnį kūrimą“[1].

Iš charakteringų kapitalizmui pažymių, kurie, anot to pačio ekonomisto, reiškiasi tam tikra ūkio dvasia, būtent: pelno troškuliu, varžytynių principu ir racionalizmu, — koperacijos judėjimas pasilieka tretįjį — racionalizmą, o pirmiesiems abiems priešpastato solidarumo ir reikmenių patenkinimo principus.

Norėdami išaiškinti, kaip koperacijos uždaviniai reiškiasi visuomenės ūkio rutulojimesi, išaiškinsime visų pirmiausia pačio „visuomenės ūkio rutulojimosi“ sąvoką.

---

[1] Žiūr. *Werner Sombart.* Kapitalismus und Genossenschaftsw. Handwort. Internat. Genossenschaftwesen, 537 pusl.

Ūkio rutulojimusi vadiname ūkiškus pasikeitimus ta linkme, kad turimomis gamybos priemonėmis pagerintume, papigintume ir paįvairintume mūsų gėrybėmis apsirūpinimą ir vienkart padidintume, patobulintume ir papigintume gamybą, — tuo pagaliau sutaupytume asmeniškas gamybos priemones — darbą[1].

Ūkiškas rutulojimasis daugiausia vyksta: 1) gamybos metodų patobulinimu — įvedant produktingesnes mašinas, pakeičiant rankų darbą — mechaniška jėga; 2) gamybos organizacijos patobulinimu: tikslingesniu gamybos priemonių išnaudojimu — geresniu darbo pasidalinimu, tikslingesniu algų metodu, tikslingesniu žaliavos išnaudojimu ir t. t. Tatai kartais išsireiškia sukuriant vietoje smulkių stambias įmonės.

Ūkio rutulojimesi ką tik išdėta prasme koperacijos principai jau pirmykščiame ūkyje turėjo, be abejonės, didelės reikšmės. Tai gali įrodyti ir ligi šių laikų užsilikusios įvairiose tautose vadinamos pirmykštės koperacijos formos, kur gaunamų iš bendradarbiavimo pajamų ir išlaidų apskaitymas būdavo daromas ne pinigais, bet gaunamas ir teikiamas natura. Pirmykštės medžioklės, žūklės, kai kurie lauko darbai, kaip antai: javų nuo laukų valymas, linų mynimas ir t. t. jau palyginti su atskirų individų ir šeimų pastangomis ūkiškai buvo produktingesni ir tuo pat sudarė ūkio sklaidą ir jo pažangą.

Ūkiško bendradarbiavimo principas šių laikų koperatyvų prasme plačiai buvo vartojamas ir viduramžių cechuose teikiant savo nariams tam tikras gamybos techniškas priemones, kuriant stambias pramonės įmonės, kaip antai: malūnus, dažyklas, velišius ir p. d.[2].

Šių laikų kapitalistinėje ūkio sistemoje koperatyvai kaipo verslamonės šių laikų prasme veikia kartu su kapitalistinėmis verslamonėmis. Kadangi kapitalistinės verslamonės, griaudamos pirmykščias ūkio formas, turėjo neigiamos įtakos visuomenės gerovei, tai atsirado greta su jomis koperatinės

---

[1] Plg. *Amonn*, Grundzüge, 293 — 295 pusl.

[2] *W. Sombart*. Der moderne Kapitalismus, 1928, I B. 193.

Kaž ką panašu randame ir ligi šiai dienai užsilikusiose Lietuvoje (mano žiniomis Suvalkijoje) — sodžiaus kalvėse. Sodžius įsigyja žemės sklypą, pastato kalviui gyventi trobą ir kalvę, apmoka mokeščius. Apgyvendinto kalvio pareiga savo sodžiaus ūkininkams dykai pasmailinti nuoragus ir akėčvirbalius.

verslamonės, kurios siekia ne pelno kaipo tokio, bet įeinančių į jų sudėtį ūkininkaujančių subjektų (ūkiškų vienetų) naudos.

Bendroje ūkio pažangioje sklaidoje vartotojų bendrovės tinkamiau, kaip privatinės verslamonės, aprūpina silpnesnės perkamosios jėgos vartotojus geresnės rūšies, geresniu svoriu, sveikesnėmis prekėmis. Tokios, sakysime, prekės, kaip cukrus, mėsa, duona, kurių kainas varžytynės privaro ligi minimumo, nesudaro ypatingo intereso privatinei prekybai. Pelnas iš tų prekių pardavimo gali būti sudaromas tik pirkėjui nejuntamu prekės rūšies pabloginimu, kombinacijomis su svoriu. Vartotojų bendrovės, siekdamos savo narių gerovės, ne pelno, tų prekių pardavimą organizuoja vartotojų naudai. Plačiai yra žinomas daugelyje Europos Vakarų šalių, kur vartotojų koperatinis judėjimas pasiekęs yra aukšto laipsnio, racionalus maisto dalykų paskirstymo pastatymas su naujosios technikos įrengimais (moderniškiausiomis kepyklomis, mėsos dirbinių gamyklomis ir kt.).

Visa tai, be abejo, sudaro visuomenės ūkio rutulojimąsi pažangos linkme, nes didina plačių visuomenės masių gerovę ten, kur tas neišeina iš privatinių verslamonių veikslės.

Ne mažesnės reikšmės visuomenės ūkio pažangai turi koperatinės verslamonės tose visuomenės ūkio šakose, kurios kapitalistinėms verslamonėms neprieinamos dėl įvairių priežasčių. Prie tokių sričių tenka priskirti 1) smulkųjį koperatinį kreditą, 2) savitarpio draudimo organizavimą ir 3) melioracijos darbus.

Nors šiandieną kapitalistinė gamyba, kurios pagrinde glūdi mainai, labai plačiai yra įsigalėjusi, bet greta su jąja, turint galvoje visos žmonijos reikmenių aprūpinimą, žymi dalis šių laikų ūkiškojo pasaulio vienetų stovi dauguma savo ekonominės apyvartos šalia bendros kapitalistinės mainų apyvartos. Šimtai milijonų ūkininkų šeimynų[1] ne tik plačiose Rusijos lygumose, Kinijoj, Indijoje, bet ir Europos Vakarų kultūros šalyse dar žymią savo reikmenių dalį tenkina savo ūkyje pagamintais produktais. Ūkiškasis rutulojimąsis tuos ūkius vis labiau įtraukia į bendrą pasaulinę ūkiškąją apyvartą. Ūkininkų pe-

---

[1] Anot Sombarto, pasaulyje yra apie 200 milijonų žemės ūkių su 1—1,2 miliardų gyventojų, t. y. $^2/_3$ visos žmonijos. Žiūr. jo: Der moderne Kapitalismus III, B. 969 pusl.

rėjimas iš naturalinio ūkio į mašinų ūkį reikalauja didesnės ūkio kapitalizacijos, t. y. įdėjimo į žemės ūkį daugiau lėšų tvirtam kapitalui kurti — trobesiams, nusausinimams, keliams ir kt. Reikalauja taip pat ir daugiau apyvartos kapitalo — trąšoms ir įrankiams, darbo algai ir t. t. Be ūkininkams prieinamo kredito organizavimo nebūtų įmanoma žemės ūkio pažanga, o kartu su jąja ir daugelio milijonų žmonių, kurie iš žemės ūkio gyvena, gerovės laipsnio pakėlimas. Gyvenimo praktika parodė, kad tokia racionalinė ūkininkų kreditavimo forma gali būti smulkus koperatinis kreditas.

Kredito operacijose svarbus yra dalykas kreditoriaus pasitikėjimas, kad paskolinta suma grįš ir, žinoma, kiek galint pigesnis kredito verslamonės organizavimas, nes nuo to pareina pagrindinis kredito reikale dalykas — būtent: procento dydis.

Tokią kredito sistemą, pritaikintą sodžiaus gyventojams, ir sudaro Raifeizeno smulkaus kredito koperatyvai. Jie tikrą kreditoriams (įndėlininkams, lėšoms, pritraukiamoms centralinių kasų ir bendrų valstybės finansinių tų koperatyvų centrų dėka) garantiją sudaro narių solidarinė atsakomybė už bendrovės pasižadėjimus. Jie gali kontroliuoti savo debitorius, jų tikslų paskolos suvartojimą, ir atimti ją, jei pasirodytų, kad ta paskola netinkamai vartojama. Dėdami savo veikimo pagrindan savišalpos principą (nemokamas valdybos darbas) jie gali išdavinėti paskolas menku procento įtempimu. Be to, ūkininkams, esantiems apskritai smulkiems klijentams, taupmenų skolinamosios kasos sutaupo daug laiko, kurį reikėtų gaišti ieškant sunkiai prieinamų paskolų ir privatinių kredito įstaigų, esamų ne sodžiuose, bet paprastai tolimuose stambesniuose ekonominiuose centruose.

Tą patį vaidmenį, kurį smulkaus kredito koperatyvai atlieka visuomenės ūkio plėtojimesi, išlygindami kredito paskirstymą tarp pramonės, prekybos ir kitų verslamonių iš vienos pusės ir smulkaus ir vidutinio ūkio iš antros pusės, savitarpinio draudimo koperatyvai atlieka daugiausia smulkių ūkių ekonomiškuoju stabilingumu. žinoma, tą patį uždavinį atlieka ir privatinės bei visuomeniškos draudimo verslamonės. Bet koperatinės skiriasi nuo pastarųjų tuo, kad: 1) duoda galimumo pačiam apdraudėjui kontroliuoti savo verslamonę; 2) mažina draudimo premijas ligi tikros jų vertės; 3) labiau gali kontro-

liuoti apsidraudėjus ir mažesnėmis išlaidomis; 4) tose gana svarbiose draudimo srityse, kur negalimas draudimas su dideliu lauku, kaip antai gyvulių draudime, įgalina pastatyti planingai patį draudimo reikalą, kuris sunkiai yra prieinamas kitoms nekoperatinėms įmonėms[1].

Dirbamos žemės plotams praplėsti, kurie neišvengiamai esti reikalingi pažangiai skleidžiantis visuomenės ūkiui, atliekami koperatiškai susijungus tų žemių naudotojams. Ir čia kapitalistinio principo pritaikymas sunkiai gali vykti, nes nauda pagerintose žemėse realizuojasi per ilgą laiką; darant pagerinimus tenka susidurti su daugeliu asmenų, be kurių sutikimo ir prisidėjimo negalėtų būti įvykintas patsai naudojamų žemės plotų praplėtimo darbas. Čia tenka turėti vadinamas melioracijų bendroves, kurių uždavinys esti — nusausinti pelkes, irigacija, sulaikymas lekiančiųjų smiltynų ir kiti panašūs darbai. Šios melioracijos bendrovės yra viena iš seniausių koperacijos formų, randamų Europos Vakaruose pradedant dvyliktu šimtmečiu (Prancūzijoje, Belgijoje). Ypač milžiniškos reikšmės šių laikų pasauliniam ūkiui turėjo melioracijos bendrovių irigacijos darbas Jungtinėse Amerikos Valstybėse — kur iš apie 15 milijonų akrų nusausintos žemės ⅓ tenka koperatinėms bendrovėms, kurios, priešingai Europos koperatinėms melioracijos bendrovėms, negauna jokių subsidijų ir yra savo organizacijoje visiškai savarankiškos[2].

Ūkiškos sklaidos pažanga, augant nuolatos gyventojų skaičiui, reikalauja aukštesnės visuomenės ūkio organizacijos. Aiškiai didėjąs augant visuomenės ūkio sklaidai darbo pasidalinimas ir kartu su tuo įvykstąs vartojamojo ūkio atsiskyrimas nuo pelnomojo ūkio negali tenkintis pirmykštėmis mainų formomis, sakysime, tarp sodžiaus ir artimo miestelio, kai ūkininkas, prisikrovęs į vežimą javų, vaisių, paukščių ir kitų žemės ūkio gėrybių čia pat, miestelio turgavietėje, parduodavo juos amatininkui ar kitam kuriam miestelio gyventojui. Pereito ir šio šimtmečio ūkio rutulojimasis verčia ūkininką pereiti daugiau į piniginį mainų ūkį: daugiau gaminti produktų prekyvietei savo ūkyje ir daugiau pirktis produktų, pagamintų šalia ūkio —

---

[1] *Emeljanov.* Kooperativnyje organizacii sredi zemledelcev, Praga, 1923. 189 pusl.

[2] Žiūr. ten pat. IX skyr. 166 — 277 pusl.

kartais tolimuose pramonės ar žemės ūkio kraštuose. Ūkininko visi produktai jau nebegali rasti pirkėjo vietinėje prekyvietėje ir juos tenka gabenti į tolimus kraštus. O tatai reikalauja žemės ūkio produktų pardavimo racionalizacijos, kuri pagaliau pasireiškia nustatymu parduodamų žemės ūkio produktų standardizacijos.

Tiksli žemės ūkio produktų standardizacija gali būti atlikta greičiausia per pačių žemės ūkio gamintojų, gyvai suinteresuotų savo pajamų padidinimu iš parduotų žemės ūkio produktų, organizacijas.

Atskiro ūkio atžvilgiu koperatinis žemės ūkio produktų pardavimas yra ne kas kita, kaip susidėjus su sau lygiais sudarymas stambesnių žemės ūkio produktų pardavimo verslamonių, kurios jau pajėgia surasti savo produktams patogiausias stambias prekyvietes. Tuo pačiu žemės ūkio gamintojai atsipalaiduoja nuo brangių smulkių supirkinėtojų ir tarpininkų, taupo išlaidas, surištas su produktų pardavimu, ir to dėliai padidina gamintojo dalį produkto kainoje.

Tas ypačiai ryškiai pasirodė puikiai organizuotame koperatinių pieninių darbe (visų pirmiausia Danijoje), kuris ne menkiau racionaliai organizuotas, kaip pažangiausios šių laikų garsios kapitalistinės verslamonės. Tą pat tenka pasakyti apie javų, vaisių, daržovių, vilnos, gyvulių, linų ir kitų produktų pardavimą.

Techniška produktų standardizacija, kuri įgalina koperatinių organizacijų veikimą, susidaro iš šių momentų: a) kiekvienam produktui standardinės normos sudarymo, b) produkto sortavimo ir suskirstymo pagal tas normas, c) produkto įpakavimo, d) etiketavimo supakuotų prekių prekybos markę, kuri garantuotų jų kokybę ir e) standardizacijos tikrumo kontrolės[1].

Koperatinis standardizuotų žemės ūkio produktų pardavimas žymiai suprastina, sumechanina, papigina jų paskirstymą. Sunku vaizduotis, ar galimas būtų pardavimas kurioje nors stambioje Europos prekyvietėje Kalifornijos vaisių, kuriuos geležinkeliais ir laivais tenka gabenti tūkstančius kilometrų, jei nebūtų griežtos standardizacijos. Ar galimas būtų aukštas visuomenės aprūpinimas tokiais būtinais maisto dalykais, kaip

[1] Žiūr. ten pat. X skyr. 317 — 320 pusl.

antai: kiaušiniai, sviestas, kurių rūšis ir tinkamumas ne taip lengva nustatyti, jei nebūtų tobulo tų produktų koperatinio gaminimo ir paskirstymo?[1].

Kaipo racionalizuojantį momentą visuomenės ūkio plėtojimesi tenka nurodyti, be jau šio skyriaus pradžioje minėto vartotojų bendrovių prekybos tobulinimo, ūkininkų apsirūpinimą savo gamybai reikalingomis prekėmis ir įrankiais. Čia tenka suminėti racionalų pirkimą didmenomis dirbtinių mineralinių trąšų ir koncentruotų pašarų. Koperatiškai atlikdamas šiuos pirkimus ūkininkas ne tik komerciškai laimėja (iš sujungto frachto, tiesioginio paėmimo prekių iš stoties), bet ir turi galimumo moksliškai ištirti prekių rūšis ir atsilyginti su statytojais pagal naudingų dalių procentą perkamose prekėse.

Tą pat tenka pasakyti apie koperatinio darbo reikšmę visuomenės ūkio plėtojimuisi ir racionaliau techniškai apsirūpinant (elektros energijos naudojimas, prisijungimas prie telefonų tinklo) ir produktingiau sunaudojant kapitalą (mašinų naudojimosi bendrovėse).

Prekybos srityje koperatyvai jau dėl suminėtų pirmiau racionalizuojančių visuomenės ūkio rutulojimesi momentų turi dar ir tos reikšmės, kad stengdamiesi atpalaiduoti dažnai menkai išnaudojamą darbo jėgą prekyboje dėl prekybinių įstaigų hipertrofijos, tą darbo jėgą sunaudoja produktingesniam visuomenės gerovės atžvilgiu tikslui· Tas atliekama pasiūlų ir paklausų koncentracija, dėstis, ar koperatyvas parduodamoji ar perkamoji organizacija. Vartotojų bendrovė, koncentruodama paklausus, gali atidaryti stambias krautuves su didelėmis apyvartomis, kurios gali skirstyti prekes mažesnėmis išlaidomis, kaip smulkios krautuvės. Taip pat ir parduodamas koperatyvas, jungdamas daugelį pirkėjų ir pardavėjų ir prisiimdamas sau jų produkto funkcijas, sudaro vieną stambų centrą, kuris, kaipo stambi organizacija, pardavimo funkcijas gali atlikti tiksliau, kaip smulkūs tarpininkai supirkinėtojai arba patys ūkininkai[2].

---

[1] Plg. Prof. Dr. *Kurt Ritter*, „Ziele und Wege im ländlichen Genossenschaftswesen", įdėtą į „Landswirtchaftliches Genossenschaftsblatt", 1928 m. 12-3., 197 ir 1 pusl.

[2] Prof. *M. N. Sobolev*. Ekonomičeskaja teorija kooperacii, Charkov, 1919, 139—141 pusl.

Šiame skyriuje ne vieta kalbėti apie įvairias koperatines teorijas, siūlančias koperacijos pagalba organizuoti visiškai naują ūkiškąją santvarką — bendraūkį, kuris daug tobulesnis būtų už dabartinį (tiksliau, galėtų derinti visuomenės paklausus su visuomenės pasiūlais, pašalintų ūkiškus krizius, samdomąjį darbą, įneštų teisingą darbo algą, suteikiančią darbininkui pilną darbo produktą ir t. t.). Tačiau viena reikia pasakyti, kad didesnės reikšmės, kaip jau paminėti racionalizuojanti visuomenės ūkį momentai, gali turėti paskutiniais laikais uoliai diskutuojamas koperatinėje praktikoje ir literatūroje (Tarptautiniuose Koperatyvų Kongresuose Gente 1924 m. ir Stokholme 1927 metais) klausimas dėl ankštesnių įvairių rūšių koperatinių organizacijų bendradarbiavimo, ypač galingai išaugusių vartotojų ir žemės ūkio koperatinių organizacijų[1].

---

[1] Žiūr. Die Beziehungen zwischen den verschiedenen Arten von Genossensch. von *Albert Thomas*, įdėtą į „Agenda für den XI internationalen Genossensch. Kongress" 1924 m. International. Genossenschaftsbund., 113—136 pusl.

Die Beziehungen der Konsumvereine zu den landwirtschaftlichen Genossenschaften. Von *Bernhard Jaeggi*, įdėtas į Bericht über Verhandlungen des zwölften Kongreses des Internationalen Genossenschaftsbundes in Stockholm, 1927, 154—156 pusl.

II SKYRIUS.

Koperatinis judėjimas ir socialpolitinės bei kultūrinės tendencijos [1].

§ 1. *Koperacijos judėjimas ir viešieji visuomenės organai.*

Koperacijos judėjimas, racionalizuodamas visuomenės ūkį plačiųjų visuomenės sluoksnių naudai, susiduria savo darbe su socialpolitinėmis tendencijomis, siekiančiomis kartais tų pačių tikslų. Todėl išaiškinti koperacijos judėjimo santykius su šių laikų visuomenės viešais organais yra būtinas daiktas.

Visų pirmiausia tenka paliesti koperacijos judėjimo santykius su valstybe ir jos pastangomis socialpolitinėje srityje. Charakterizuojant tuos santykius tenka pasakyti, kad: 1) valstybė, siekdama savo politinių uždavinių, gali trukdyti koperacijos judėjimą, 2) gali į jį indiferentiškai žiūrėti ir 3) derinti savo socialpolitinius darbus su koperacijos judėjimu ir padėti jam. Taip pat ir koperatyvai gali arba visiškai neigti valstybės pagalbą, arba pripažinti valstybinę pagalbą racionaline ir naudotis jąja. Koperacijos judėjimo istorijoje įvairiose šalyse galime rasti įvairių tų valstybės ir koperacijos judėjimo nusistatymų dėl savitarpio santykių, pradedant grynai išlaikytu valstybės nesikišimu į koperacijos reikalus ir koperatyvų griežtu nusistatymu neigti valstybės pagalbą ir kišimąsi į koperatyvų gyvenimą, remiantis vien savigalbos principais ir baigiant valstybės ir koperacijos judėjimo ankštais savitarpio santykiais. Valstybės ir koperacijos judėjimo santykiai daug pareidavo ir nuo valstybinės valdžios pobūdžio. Toje pačioje šalyje matome įvairiai nusistačiusias stambias centralines koperatyvų organizacijas dėl valstybinės pagalbos.

Labiausiai išsiplatinusių šiais laikais koperacijos judėjimo lyčių — vartotojų bendrovių — kūrėjai, Ročdelio pionie-

---

[1] Socialpolitinėmis tendencijomis suprantu sąmoningas pastangas daryti įtakos esamų tautos ūkyje visuomenės klasių ūkiškai būklei ir savitarpiniams santykiams.

Plg. *L. V. Wiese.* Socialpolitik, straipsnį Handwörterbuch'e der Staatswissenschaften, VII B. IV. Auflage.

riai ir kredito koperacijos kūrėjai Vokietijoje, Schulze-Delitschas, Raiffeisenas ir Huberis, valstybės pagalbą, ypač piniginę, neigė. Valstybinės pagalbos neigimo priežastis — baimė, kad valstybinė pagalba gali sumažinti savigalbos bei atsakomybės jausmą ir nuslopinti koperatyvų narių susiinteresavimą bendrais reikalais. Nariai gali priprasti pasitikėti jų interesų palaikymu iš šalies — būtent valstybinės valdžios, gali būti kuriami koperatyvai pasitikint valstybės pagalba, o ne savo jėgomis. Sukūrus Vokietijoje pereito šimtmečio gale Centralinę Prūsų Koperatinę Kasą koperatyvams finansuoti buvo spėjama, kad ji dirbtinai pradėsianti kurti koperatyvus. Tas iš dalies ir pasiteisino. Valstybė, duodama steigiamiems koperatyvams lėšas, pasiliko ir sau teisę kontroliuoti tų lėšų sutvarkymą.

Tačiau neigiamos valstybės koperatyvų finansavimo pusės gali būti išvengtos, ypatingai sutvarkius patį valstybės koperatyvų finansavimą per centralinius koperatyvų finansinius organus. Tokis finansavimas gali daug padėti koperatyvams išsiplėsti. Tuo būdu atsirado principas: papildymas savigalbos valstybine pagalba. Koperacijos judėjimo praktika pripažino valstybės pagalbą tikslią tais atvejais, kai, esant gerai dirvai steigti koperatyvus, jų steigėjams trūksta lėšų. Tą patvirtina visų pirmiausia praktika vokiečių, kurie pirmieji organizavo valstybinį finansinį centrą koperatyvams kredituoti[1].

Vokiečių (Prūsijos) pavyzdžiu ir daugelyje kitų valstybių buvo sudaryti panašūs finansiniai organai[2].

Valstybės pagalbos koperacijos judėjimui principą panašia prasme traktavo ir šeštasis Tarptautinis Koperatyvų Kongresas Budapešte 1904 metais, reikšdamas mintį:

„1) kad koperatyvai savo socialine reikšme visose šalyse turi teisės būti valstybės palaikomi ir

2) kad įvairiose šalyse, kur valstybės palaikymas koperatyvų subsidijomis ar kreditais laikomas koperatyvų plėtimuisi neleistinu, tokį koperatyvų palaikymą nedidelėse ribose tenka

---

[1] Žiūr. *Dr. W. Krebs.* Preusische Zentralgenossenchaftskasse — straipsnis Handwörterbuch Staatsw. III. B. 1123 pusl. 1928 m. To paties straipsnį Internationale Handwörterb. des Genossenschaftswesens — 857 pusl.

[2] Žiūr. *Doc. P. Šalčius.* Žemės Ūkio kredito klausimu. „Žemės ūkis" — žemės ūkio mokslo žurnalas, 1927 m., 2 Nr., 96—105 pusl.

laikyti laikiniu ir nieku būdu nevaržančiu koperatyvų savivaldos."

Ta pagalba konkrečiai turėjo reikštis:

1) išleidimu gerų, koperacijos esmei ir uždaviniams pritaikintų įstatymų, kurie, tarp kita ko, sumažintų tą naštą, kuri tenka nešti pelno ieškančioms verslamonėms, einant bendrais įstatymais;

2) palaikymu koperatinio švietimo. Valstybė privalo „koperacijos mintį leisti platinti tautiniame auklėjime, įvesti koperacijos mokslą į mokyklas, kad priaugančioji karta išmoktų vertinti koperaciją, kaipo gerą priemonę materialiai ir moraliai pakelti liaudžiai;

3) išduodant viešus darbus ir statymus, leisti koperatyvus į varžytynes;

4) davimu koperatyvams subsidijų, premijų ir piniginių paskolų, kad padėtų koperacijai kurtis ir plėstis."

Tokiai nuomonei, kuri pastaraisiais laikais yra beveik dominuojanti, pritarė ir daugelio šalių atstovai, nors dėl griežtai nusistačiusių prieš valstybės pagalbą užsispyrimo, ta rezoliucija Kongreso nebuvo balsuota[1].

Ir tos organizacijos ir jų atstovai, kurie prieš karą buvo griežti valstybės pagalbos priešininkai, po karo, pasunkėjus finansinei koperatyvų būklei ir pasikeitus valstybinės valdžios pobūdžiui, valstybine pagalba patys pasinaudojo arba bent ją principialiai pripažino racionalinę. Taip antai Centralinės Prūsų Koperatinės Kasos pagalba pasinaudojo ir vokiečių vartotojų bendrovės, ir apskritai vokiečių koperatininkai pripažįsta, kad Centralinė Prūsų Koperatinė Kasa daug padėjusi sustiprėti koperatyvams Vokietijoje[2].

Reikia pasakyti, kad valstybės pagalbos koperatyvams daugiausia reikalavo žemės ūkio koperatyvai, ypač kredituojantieji ūkininkus. Tačiau po didžiojo karo laikų ir vartotojų bendrovės klasikiškoje jų atsiradimo ir susikūrimo šalyje taip

---

[1] Žiūr. Geschichte der internationalen Genossenschaftsbewegung von Professor Dr. *Hans Müller*, Halberstadt, H. Meyers Buchdruckerei 1924 m. 142—145 pusl.

[2] *E. L. Seelmann-Eggebert.* Die Systeme im neuzeitlichen deutschen Genossenschaftswesen. Verlag von W. Kohlhammer in Stuttgart 1927. II. 156 pusl.

pat pradėjo reikšti nuomonę, kad valstybinė pagalba būtų reikalinga koperacijos judėjimui.

Taip, pav., Anglų koperatyvų Kongrese 1917 metais dauguma balsų buvo nutarta sudaryti nepriklausomą koperatinę partiją, kurios programoje tarp kita ko buvo pažymėta:

„Kad palengvintų plėstis amatams, prekybai, pramonei po karo, valdžia privalo sukurti liaudies kredito banką, kurio tikslas — padėti savivaldybėms, k o p e r a t y v a m s ir kitiems finansuoti naujas verslamones, kurios būtų reikalingas“[1].

Tuo būdu tenka konstatuoti faktą, kad šių laikų koperacijos judėjimui charakteringiausia yra tai, kad valstybinė pagalba nėra neigiama ir kad valstybė privalo padėti koperatyvams siekti savo uždavinių, keliant plačiųjų masių ekonomiškąją gerovę.

Valstybė iš savo pusės gali dėti daug vilties į koperatyvų rolę visuomenės ūkyje ir tas funkcijas, kurias, einant jos pobūdžiu, kaip kad, sakysime, komunistų valstybinė valdžia Rusijoje turėtų pati atlikti, perleisti koperatyvams. Štai Stalinas atvykusiems į 10 m. revoliucijos sukaktuves žurnalistams ir užklaususiems, kaip SSSR komunistai mano įvykdyti kolektyvizmą valstiečių tarpe, nurodė į cukraus ir medvilnės pramonę, kur, pasak jo, tas kolektyvizmas jau pradedąs reikštis. Čia nesą biržų, kontorų ir t. t. Čia esančios dvi pusės be tarpininkų — valstybės sindikatai iš vienos pusės ir koperuoti ūkininkai iš kitos. Tie sindikatai pasirašę kontraktus su ūkininkų burokų ir medvilnės gamybos organizacijomis — ir visą jų gamybą ūkio metų pabaigoje perima sindikatai, kurie sulig kontraktais išmoka ūkininkams pinigus. Kai daugumas ūkininkų bus įtraukti į koperatines organizacijas, tuomet esą būsianti įvykdyta visuotinė kolektyvizacija, bet ligi to dar toli, nes tam esą reikalingi milžiniški finansai, o jų SSSR neturi[2].

Iš to matyti, kad net komunistų valstybė, pripažįstanti koperatyvus tam tikrose visuomenės ūkio šakose, geriau atliksiant funkcijas, kaip ji pati.

---

[1] Žiūr. The Political Aspect of Co-operation by *Alfred Barnes*. M. P., Manchester 1926, 35 pusl.

[2] Žiūr. „Lietuvos“ 1927 m. 263 Nr.

Augant paskutiniais laikais apskritai kolektyvistinėms tendencijoms, šiosios reiškiasi nuolatos didėjančia savivaldybių, ypač miestų savivaldybių aktyviu įsikišimu į ekonominius reikalus, kurie kartais esti bendri koperatinėms organizacijoms.

Todėl ir kyla svarbi koperacijos judėjimo problema dėl santykių su savivaldybių kuriamomis ūkiškomis verslamonėmis. Reikia pasakyti, kad visiškai vienodo visų koperatinių organizacijų bendro nusistatymo negali būti. Yra, sakysime, šalių, kur koperacijos judėjimas glaudžiai susirišęs su socialistinėmis partijomis (Belgijoje, Čekoslovakijoje ir kit.) ir ten gali būti visiškai palankus nusistatymas dėl municipalistinių tendencijų koperatinio judėjimo sąskaiton.

Tačiau kalbant apie koperacijos judėjimą kaipo tokį, turintį savąjį socialinį idealą, visiškai savarankišką nuo bet kurios partijos, klausimas atrodo kiek kitaip[1].

Esant Anglijoje darbo partijai, kuri labai rėmė miestų municipalines tendencijas, šieji pradėjo rūpintis pieno, duonos, mėsos, anglių tiekimu gyventojams, kaip tik tais dalykais, kurie sudaro stambiausią vartotojų bendrovių prekybos objektą.

Santykiams su savivaldybių verslamonėms išaiškinti Anglų Sąjunga sudarė tam tikrą komisiją, kuri turėjo patiekti koperatyvų kongresui tuo reikalu pranešimą ir padaryti tam tikrą pasiūlymą.

Komisija, ištyrusi klausimą, pasiūlė kongresui padaryti tokį sprendimą: Atsižvelgiant į smulkią prekybą, vartotojų koperacijos skleidimasis sudaro praktiškiausią ir labiausiai patenkinamą priemonę kolektyviniam principui plėsti, kad patenkintų gyventojų paklausus.” Ir šis pasiūlymas Anglų Koperatyvų Kongreso buvo vienbalsiai priimtas ir socialistų ir nesocialistų balsais.

---

[1] Geriausią tokio neutralaus koperacijos judėjimo pavyzdį sudaro anglų koperacijos judėjimas. Nors daugumas koperatyvų narių yra darbo partijai priklausą asmens, bet kadangi koperatyvų narių tarpe yra ir konservatorių, ir liberalų, ir komunistų, tai galutinas susiliejimas su darbo partija neįvyksta.

Tokis sprendimas padarytas ne tik atsižvelgiant į siaurus koperacijos uždavinius, kaip kartais gali atrodyti, bet atsižvelgiant ir į grynai ekonomiškąją klausimo pusę[1].

Savivaldybės, būdamos ne tik ekonominės, bet ir politinės organizacijos, su politiniais pagrindais sudaromais organais, negali išlaikyti savo ekonomiškose organizacijose grynai kaštų principo, kurio išlaikymas visuomenės gerovės atžvilgiu yra būtinas, kad ekonomiškai valstybės ar savivaldybės darbai nepavirstų perdėjimu visuomenės lėšų iš vieno kišeniaus į kitą, o ne racionalesne verslamonių organizacija. Tuo tarpu kooperatyvai kaštų (apsimokėjimo) principą, kaipo taisyklę, ima savo veikimo pagrindu. Ir vartotojai iš jų turės naudos ne dėl to, kad mokesčiais bus padengiami municipalinės prekybos kainų nepritekliai, bet dėl to, kad racionaliau bus organizuotas patsai gėrybių paskirstymas. Todėl ir Anglų koperatyvų kongresas, ekonomiškai galvodamas, pasmerkė municipalinę prekybą ir vietoje jos iškėlė vartotojų koperacijos palaikymo ir plėtimo mintį, kad vartotojų krautuvės galėtų pardavinėti prekes kiek galint savomis parduodamomis kainomis[2].

Reikia pasakyti, kad Vokietijoje labai įvairūs socializacijos planai po 1918 metų revoliucijos konkrečios reikšmės visuomenės ūkyje neturėjo ir pasibaigė praktikoje valstybės (per Prūsų Kasą) ir linkusių į kolektyvizmą visuomenės grupių uoliu koperacijos judėjimo plėtimu[3].

Be abejo, į tas sritis, kurios ligi šiol buvo išimtinai valstybės ar savivaldybių verslamonių žinioje, koperatyvai nepretenduoja. Bet ir šiose srityse keliama tam tikra valstybės ir

---

[1] Kainų sudarymo dėsniai, bendri visuomeninio ūkio organizacijoms, pasak Casselio, turėtų būti išlaikyti ir socialistinėje visuomenėje. Žiūr. jo „Gustav Cassel“ Teoretische Socialökonomie, II Aufl. 1923 m. pusl. 110—114.

[2] Be gnynai ekonomiškų sumetimų, Anglų koperatyvų kongrese buvo iškelti dar ir šie argumentai prieš komunalinę prekybą: 1) vartotojai gali geriau kontroliuoti patys savo reikalus, kaip savivaldybių valdininkai, 2) savivaldybės, pasikeitus po rinkimų jų organams ir gavus viršų antikolektyvistams, municipalinė prekyba gali būti perduoti į privatinių krautuvininkų rankas.

[3] Apie savivaldybes ir koperatyvus plg. prof. *Fred Hallio* paskaitą „Genossenschaftlicher u. Gemeindlicher Handel“ (rankraštyje).

savivaldybių kontakto bei bendradarbiavimo ir koperatinio principo pritaikymo mintis[1].

Jei šiandieną maždaug yra įsigalėjusi koperatininkų tarpe mintis, kad koperacijos padėjimas privalo būti remiamas ir palaikomas ir valstybės ir savivaldybių, kaipo siekiąs plačių visuomenės masių gerovės, tai yra nuomonių, kurios priešingos koperacijos rėmimui, kaipo bergždžiam darbui. Tokia nuomonė visiškai būtų pateisinama išgirsti iš griežto „free-trader'o" lūpų, bet jei tai daro valstybės ir komunalinių organizacijų įsikišimo į ekonominį gyvenimą šalininkai, tai tokia nuomonė niekuo nepateisinama. Juk šiandieną valstybė daugelyje šalių remia ne tik koperacijos judėjimą, bet ir pramonę protekciniais muitais ir žemės ūkį[2].

§ 2. *Santykiai su darbininkų sąjungomis ir darbo sąlygų klausimas.*

Jau kalbant apie koperatyvus, kaipo verslamones, buvo sakyta, kad nustatydamos darbo sąlygas koperatinės verslamonės kaipo bendra taisyklė laikosi vidutinių privatinių verslamonių darbo sąlygų.

Kadangi socialpolitinėse tendencijose, kurių pagrindą sudaro plačių visuomenės masių gerovės kėlimas, darbo sąlygos ir santykiai su darbininkų sąjungomis turi didelės reikšmės, tai šiame skyriuje teks plačiau pakalbėti apie darbo sąlygų klausimą koperatinėse įmonėse.

Nors kai kurių koperacijos rūšių, būtent daugumos miesto vartotojų bendrovių, narių didžiumą sudaro fabrikų darbi-

---

[1] Žiūr. *B. Lavergne* „L'ordre coopératif" I. Paris. 1926 m.

[2] Ta mintis buvo palaikoma po karo įvairiuose socializacijos planuose Austrijoje ir Vokietijoje. *Otto Bauer'is* („Der Weg zum Sozialismus", Wien 1921 m. — yra lietuvių vertimas) siūlė sudaryti naują verslamonių administracijos formą iš ⅓ darbininkų atstovų, ⅓ vartotojų bendrovių ir verslamoninkų atstovų ir ⅓ renkamų parlamento.

Žemės ūkio produktai turėtų būti parduodami tik žemės ūkio koperatyvuos. Panašius planus siūlė Kautskis ir Hilferdingas. Pasak Kautskio („Was ist Sozialisierung" 1920) gamyba turėtų būti trijų faktorių kontroliuojama, būtent: darbininkų, vartotojų ir mokslo.

[3] Plg. Genossenschaftsprobleme, Von Dr. *Elemér de Balogh*, įdėtas į Internationale Genossenschaftliche Rundschau Nr. 5. 1928 m. 183—185 pusl.

ninkai ir šiaip tarnautojai, vis dėlto darbo klausimas ir jose stovi gana aštriai. Nedarbininkiškos koperatinės verslamonės apie ypatingas išsiskiriančias iš bendrų sąlygų darbo sąlygas ir nekalba.

Darbininkiškuose koperatyvuose darbo klausimo sunkumą sudaro tai, kad koperatyvų darbininkai linkę yra statyti savo verslamonėms didesnius reikalavimus, kaip privatinėms. Ir praktika parodo, kad koperatinių verslamonių valdybos linkę esti ligi tam tikro laipsnio tuos reikalavimus tenkinti. Kaipo to padarinys esti išlaidų padidėjimas, dengiamas ne iš ko kito, kaip tik iš pakeliamų kainų. To dėliai koperatyvo konkurencingumas silpnėja, palyginti su privatiniais krautuvininkais, kurių tarnautojų algos paliekti žemesnės· Pekėlus kainas nariai liekti nepatenkinti, apyvarta mažėja.

Tuo būdu tie privalumai, kurių turi vartotojų bendrovės, kaipo stambios verslamonės, nyksta dėl didėjančių išlaidų personalui. Tas davė progos išsireikšti, kad „vartotojų bendrovių užuvėjoje neblogai klesti smulkioji prekyba"[1].

Darbo sąlygų klausimas taip pat yra opus ir vartotojų koperatyvų gamybos įmonėse. Taip, sakysime, kepyklose ypačiai ryškiai pasirodo, kad stambiosios verslamonės privalumai, būtent racionalizavimas neutralizuojamas kartais perdideliais personalo reikalavimais. Vartotojai, kurie susijungę tam, kad pigiau turėtų duoną, pamato, kad jų lūkesčiai nuėję niekais dėl duonkepių profesinės sąjungos pastangų iškelti algas. „Kad suprastum to fakto reikšmę" sako Mutschleris[2], „reikia atsiminti, kad paprastai iš duonos kainų sumažinimo naudos turi ne tik vartotojų bendrovės nariai, bet ir visi vietos gyventojai (kaip ir apskritai iš vartotojų bendrovių kainų reguliavimo), kas tolygu yra perkamosios jėgos (realinės algos) pakėlimui. Tatai galima išreikšti matematikos lygtimi, kur vienoje pusėje figūruoja kalbamos padidėję išlaidos (personalo algos), o antroje pusėje pakilimas arba galima nepakilimas visų kitų gyventojų perkamosios jėgos. Taip, sakysime, pakėlimas 10.000 frankų išlaidų personalui sudarys šimtus

---

[1] Žiūr. S. *Mutschler'o* „Gewerkschaften und Genossenschaften" — straipsnio Intern. Handwörterbuch der Genossen. pusl. 373. Kalbamas posakis priklauso Šveicarų ūkio ministeriui Schulthess.

[2] Ten pat.

tūkstančių daugiau išlaidų visiems gyventojams, kurios teks smulkiems krautuvininkams ir tuo sumažins likusių parduodančių savo darbo jėgą gyventojų algos perkamąją jėgą. Tuo būdu bus pasiekta visai priešingas vartotojų bendrovių tikslas.

Tačiau tokios dalykų logikos kartais nesupranta profesinių sąjungų vadai, siekdami grynai grupinių interesų, priešingų plačios visuomenės interesams.

Pašalinti tuos neigiamus reiškinius koperatyvai stengiasi sudarydami bendras kolektyvines sutartis.

Ekonomiškoji logika panašiai privertė spręsti darbo sąlygų klausimus ir sovietų Rusijoje, kur priimta bendra taisyklė, kad atskirų grupių interesai privalo pasiduoti bendriems interesams".

Ir iš tikrųjų tas principas turėtų būti paimtas kiekvienos teisingai tvarkomos visuomenės pagrindu. „Mes," toliau sako tas pats autorius, „negalime vaizduotis socialiniu teisingumu paremtos bendruomenės, kur gamybos tikslas nebūtų reikmenių patenkinimas. Šiam uždaviniui visa kas turi pasiduoti . . . Man, sakysime, koperatyvo tarnautojai duoda įsakymą streikuoti, vadinasi, verčia mane pakelti ginklą prieš bendruomenę, kur tuo atveju mano pareiga? Ar koperatyvo, ar profesinės sąjungos pusėje. Šis vidujinis konfliktas tegali būti išspręstas, remiantis socialinio teisingumo pagrindu. Aukštesnė pareiga neabejotinai yra koperatyvo pusėje, kurio interesai sutampa su visos žmoniškos bendruomenės interesais, o tuo tarpu profesinės sąjungos (kaip ir visų gamintojų) tik su grupės egoistiniais interesais."

Tokis darbo algų principas šiandieną yra priimtas ir daugelyje darbininkiškų koperatyvų, kaipo bendra taisyklė, nors pokariniais laikais ne retas yra dalykas ir streikai darbininkiškose koperatyvų verslamonėse.

Panašiai buvo išspręstas ir darbo sąlygų klausimas, atsižvelgiant į profesinių sąjungų nusistatymą ir X-tame Bazelio Kongrese 1921 metais, kur belgų socialistas koperatininkas Serwy savo rezoliucijoje pasiūlė tokį dalyką:

„Profesinės sąjungos privalo atsižvelgti į tą pavojų, kurį sudaro statymas perdidelių reikalavimų, kurie silpnina jų (ko-

peratyvų) jėgas, nukreiptas šių laikų visuomenės santvarkai pakeisti, ir eina tik kapitalistinės pramonės naudai"[1].

Koperacijos judėjimo pradžioje Anglijoje darbininkų organizacijos (vad. čartistai) įkainojo koperacijos judėjimo reikšmę. 1851 metais čartistų konferencija, kalbėdama apie darbą, priėmė tokią rezoliuciją: „konferencija pripažindama, kad koperacija yra esminė visuomenės gerovės sąlyga, kad turtų susirinkimui į vienas rankas reikia priešpastatyti jų susmulkinimą, kad turtų surinkimas į atskirų susijungimų rankas nepanaikina pikto, atsirandančio dėl atskirų asmenų monopolinės būklės, pripažįsta būtinu, kad visos koperacijos bendrovės ligi galutinio darbininkų klausimo išsprendimo būtų vedamos pagal vieną planą, turintį galvoje visus žmones — ir taip būtų savitarpiškai surištos, kad atskiri susijungimai sudarytų atskiras vienos tautinės sąjungos šakas, be to, kiekvieno susijungimo pajamos, jei jos peršoka tam tikrą ribą, turi būti paskirtos į bendrą fondą, kuris tarnautų naujiems susijungimams kurti."[2]

Tiesa, vėliau tie santykiai anglų koperatyvų ir profesinių darbininkų sąjungų atšąla iš dalies dėl varžytynių. Bet vėliau daroma pastangų tuos santykius taisyti. Trade unionų kongrese Birminhame 1897 metais buvo nuspręsta kylančius ginčus pavesti spręsti trečiųjų teismui. 1898 metų kongrese Bristole, kur dalyvavo ir koperatyvų atstovai, buvo nutarta, kad profesinės darbininkų sąjungos privalo pirkti prekes tik iš koperatyvų, o šieji privalo pasižadėti laikytis profesinių sąjungų nustatytų darbo sąlygų. Vėliau anglų koperatyvų ir profesinių organizacijų kontaktas išsiliejo į sudarymą tam tikrų nuolatinių komisijų bendriems reikalams svarstyti[3].

Europos kontinente darbininkų organizacijų pažiūroms koperacijos judėjimo pradžioje toną davė Karolis Marksas, kuris pripažino koperatyvus tik kaipo priemonę socialistiniams

---

[1] Žiūr. „Beziehungen zwischen der Genossenschaftsbewegung und den Gewerkschaften von V. Serwy — įdėtą į Agenda für der X Internat. Genossenschaftskongress, 1921 m. 175 pusl.

[2] Žiūr. jau cit. *Wojciechowski:* Koperacija w rozwoju hystorycznym. 123 pusl.

[3] Plg. Die Genossenschaftsbewegung II B. Systematischer Teil. Die Kulturbedeutung der Genossenschaften. Von Kullemann, Berlin, 1925. Verlag Otto Lebmann pusl. 291 ir toliau.

tikslams pasiekti, ypač labai aukštai buvo vertinamos darbininkų gaminamosios bendrovės, kurios, anot Markso, įrodo: „kad gamyba gali eiti stambiu mastu ir atitinkamai modernінio mokslo pažangai visiškai be ponų klasės, duodančios darbą „rankų klasei", kad produktų gamybai gamybos priemonės neprivalo būti monopolizuotos kaipo eksploatacijos ir darbininkų valdymo įrankis, kad samdomas darbas yra tik nykstamoji ir žemesnioji visuomenės forma, pasmerkta išnykti palyginti su visuomenės darbu, dirbamu laisva ranka, blaiviu protu ir džiaugsminga širdimi"[1].

Lasaliui pradėjus darbininkų politinį darbą Vokietijoje, vartotojų koperatinis darbas buvo paneigtas. Anot jo, vartotojų bendrovėms išaugus jos papigintų maisto priemones, o tatai, einant jo geležinio darbo algos įstatymu, turėtų padidinti darbo pasiūlus ir numušti algas. Darbininkai galės pagerinti savo būklę, anot Lassallio, tik paėmę politinę valstybinę valdžią į savo rankas ir valstybės padedami organizuoti gaminamąsias bendroves.

Tokis vokiečių socialdemokratų neigiamas nusistatymas prieš koperatyvų reikšmę laikėsi beveik ligi pereito šimtmečio galo. Taip, socialdemokratų partijos suvažiavimas 1892 metais Berlyne priėmė griežtą rezoliuciją prieš koperaciją ir laiko savo pareiga kovoti su įsitikinimu, kad „koperatyvas gali padaryti įtakos kapitalistinės gamybos santykiams pagerinti klasinę būklę, pašalinti darbininkų politinę ir profesinę klasių kovą arba ją tik suminkštinti".

Bet nežiūrint į tai devyniasdešimtaisiais pereito šimtmečio metais Vokietijoje prasideda koperatinis darbininkų judėjimas.

Prasideda tai, kas vadinama revizionistiniu judėjimu, kurio ideologu laikomas Bernsteinas, kurio koperatyvams pripažįsta didelės reikšmės. Nuo to laiko prasideda tam tikras kontaktas tarp vokiečių koperatinių organizacijų ir profesinių sąjungų: sudaroma tarifų komisija, kuri nustato darbo sąlygas vartotojų bendrovėse, profesinės sąjungos savo suvažiavimuose ragina profesinių sąjungų darbininkus atlikti savo „koperatines pareigas", varyti koperacijos naudai propagandą.

[1] Žiūr. *Karl Marx* Die Inauguraladresse der internationalen Arbeiter - Association. Übersetzt von Luise *Kautsky*. 1928. 27 — 28 pusl.

Vokiečių vartotojų bendrovės išeina iš visuotinosios sąjungos, kuri 1902 metų kongrese nepripažįsta vartotojų bendrovėms platesnių uždavinių ir sudaro savo sąjungą Hamburge. Tuo pačiu vokiečių vartotojų bendrovės nors niekuo nesusiriša su profesinėmis sąjungomis ar politine partija, kaip tat yra, pav., Belgijoje, ir lieka neutralinėmis organizacijomis, bet įgauna darbininkiško pobūdžio. Sąryšis tarp profesinių sąjungų ir koperatyvų dar labiau auga. Taip 1925 metų Breslavo profesinių sąjungų kongresas priėmė tokią charakteringą rezoliuciją: „svarbų papildymą profesinės sąjungos kovai dėl geresnių darbo ir algos sąlygų ir darbininkų gyvenimo pagerinimo sudaro vartotojų koperacijos judėjimas, nes jis pakelia darbo algos perkamąją jėgą. Todėl visi gerai turi suprasti: visi darbininkai, mažiau pasiturintieji ir šeimininkės, kad jie turės daug naudos prisidėdami į vartotojų bendroves ir pirkdami visas prekes vartotojų bendrovių krautuvėse, o taip pat drausdamiesi koperatinėse draudimo įstaigose[1]“.

Prancūzijoje darbininkų profesinės sąjungos dėl savo sindikalistinio pobūdžio buvo neigiamai nusistatę prieš koperatyvus, bet po karo koperatinės organizacijos bando užmegzti ryšius su profesinėmis sąjungomis dėl darbo sąlygų nustatymo.

Belgijoje sindikatai susirišę su socialistų partija priešingai prancūzų sindikatams, o šioji su koperatyvais.

Kitose Europos šalyse paskutiniais laikais įsigalėjęs labiau artimas bendradarbiavimas tarp vartotojų bendrovių ir darbininkų profesinių sąjungų. Ypatingai remia koperacijos judėjimą krikščioniškosios profesinės sąjungos įvairiose šalyse. VIII krikščioniškų profesinių sąjungų kongresas Drezdene 1912 m. priėmė tokią rezoliuciją: „Vartotojų koperatyvų judėjimas yra būtinas profesinių sąjungų papildymas. Tuo tarpu, kai pastaroji siekia savo narių pajamų padidinimo, pirmoji turi tikslo didinti tų pajamų perkamąją jėgą.

Vartotojų koperatyvų būtinas palaikymas ypačiai svarbus darbininkams dabartiniais visų maisto ir ūkio dalykų brangenybės laikais. Toliau darbininkus spiria dėtis į vartotojų bendroves ir labai gyvos privataus kapitalo pastangos visose šalyse

---

[1] Plg. *Paul Kampffmeyer* straipsnį Gewerkschaften und Genossenschaften Intern. Handwört. Genossenschaf. 362 — 369 pusl.

kurti kainų konvencijas. Tik vartotojų organizacijų dėka gali būti sulaikomos tokios monopolistinės tendencijos maisto dalykų aprūpinime."

Tokiais motyvais krikščioniškų profesinių sąjungų kongresas siūlo visiems savo nariams stoti vartotojų bendrovių nariais.

Charakteringas yra kooperatyvų ir darbininkų profesinių sąjungų santykiams neigiamas kooperatyvų nusistatymas prieš profesinių sąjungų pastangas pačioms steigti lygiagrečias kooperatines verslamones.

Susikūrus tarptautinėms profesinių sąjungų ir kooperatyvų organizacijoms buvo keliamos ir tų organizacijų savitarpio kooperatyvų ir profesinių sąjungų santykiavimo klausimas. Šį reikalą pasunkina, be abejo, tai, kad profesinės sąjungos neturi vienos tarptautinės organizacijos. Santykių klausimas su profesinėmis sąjungomis, kiek tas liečia dirbančius kooperatinėse verslamonėse samdininkų darbo sąlygas, buvo svarstomas, kaip jau pirmiau buvo minėta, Bazelio tarptautiniame kooperatyvų kongrese 1921 metais. Buvo nusiskundžiama, kad kooperatyvų darbininkai stato perdidelius reikalavimus ir nurodžius, kad kooperatinės organizacijos yra geriausia priemonė pakelti darbininkų gerovei ir išlaikyti pasaulinę taiką, įspėja profesines sąjungas, kad jos nestatytų kooperatyvams persunkių darbo sąlygų.

Taip pat buvo nutarta užmegzti ryšius su Tarptautine Profesine Sąjunga, kas ir įvyko 1922 metais sukvietus Haagoje bendrą konferenciją, kurioje buvo nustatytas bendro veikimo planas. Bet rusų komunistai pareikalavo, kad būtų užmegzti santykiai ir su raudonų profsąjungų Internacionalu, bet tas pasiūlymas buvo atmestas motyvuojant tuo, kad tasai Internacionalas siekiąs ir politinių uždavinių. Tas ginčas buvo perkeltas į XI-tąjį kooperatyvų Kongresą, kur buvo užgirti ligišioliniai santykiai su profesinėmis sąjungomis, o tolimesnės derybos, kad išvengtų sunkenybių ir išlaikytų neutralumą, buvo nutarta nutraukti iš dalies ir dėl to, kad žemės ūkio kooperatinių organizacijų atstovai, įeinantieji į Tarptautinę Kooperatyvų Sąjungą, apskritai buvo nusistatę prieš užmezgimą ryšių su griežtai klasinėmis tarptautinėmis darbininkų organizacijomis.

Krikščioniškųjų profsąjungų sąjunga savo kongrese Insbruke 1923 metais priėmė tokią rezoliuciją: „Antras tarptautinis profesinių krikščionių sąjungų kongresas reikalauja iš tautos atstovų ir valdžių nedaryti kliūčių darbininkų koperacijai ir apskritai ūkiškoms savigalbos pastangoms, norint padidinti algos perkamąją jėgą, bet tas pastangas energingai palaikyti. Kongresas reikalauja iš pasaulio krikščioniškų darbininkų remti jau savo esamus koperatyvus ir ten, kur tokių ūkiškų savigalbos įstaigų nėra, pasirūpinti jas sukurti[1]".

Tuo būdu pastarųjų laikų koperacijos judėjimo praktika parodo, kad koperatinių įmonių darbo sąlygos negali prašokti bendrų šalies darbo sąlygų net tose koperatinėse įmonėse, kurios yra darbininkų koperatyvų žinioje. Santykiai tarp koperatinių bendrovių ir darbininkų sąjungų pastaraisiais laikais turi tendencijos krypti ta linkme, kad abu judėjimai eitų atskiromis vagomis, palaikant darbininkų sąjungoms moraliai koperacijos judėjimą.

§ 3. *Vidurinio luomo rėmimas.*

Bendrai imant visą koperacijos judėjimą negalima sakyti, kad jam rūpėtų vien tik rankpelnių darbo sąlygos ir jų būklės pagerinimas. Neginčijamas yra faktas, kad greta su milžiniškai išaugusia daugiausia darbininkiška vartotojų koperacija[2], yra nemenkesnio ekonomiškojo svorio ir vidurinio luomo, suprantant jį plačia prasme, koperacija ir visų pirmiausia žemės ūkio koperacija[3].

Koperatinio judėjimo pradžioje greta su plataus koperatinio idealo skelbimu, nemaža turinčio bendra su socialistiniu idealu Oweno ir Ročdaliečių, randame ir pastangas išlaikyti savarankišką smulkią gamybą, amatus prieš milžiniškai įsigalinčią stambiąją pramonę.

---

[1] Žiūr. jau cit. „Die Genossenschaftsbewegung" von *Kulemann*, 297 — 303 pusl.

[2] Skaičius, charakterizuojančius vartotojų bendrovių augimą, žiūr. „La coopération International 1924 — 1926. Rapports sur l'activité de quarante - huit organisations soopératives nationales dans trente et un pays. Alliance Coopérative Internationale 1927 m.".

[3] Žiūr. jau cit. *I. V. Emeljanov,* Kooperatyvnyje organizacii sredı zemledelcev — kur duota gana pilna žemės ūkio koperatyvų apžvalga ir „Statisties of the affiliated National organisations for 1927". London. Ištrauka iš jos žiūr. priede.

„Fabrikas", rašo 1853 metais Schulze savo knygoje „Die arbeitenden Klasen und das Assoriationswesen in Deutschland...", „išstumia amatą ir atima iš amato prekyvietę tose pramonės šakose, kurias jis įtraukia į savo sferą ir pašalina galimumą bet kokios konkurencijos. Apimdamas vieną paskui kitą vis naujas ir naujas darbo sritis, kaip tat mes kasdieną matome, fabrikas netolimoje ateityje nepaliks nė vienos kertės, kur amatas galėtų sau rasti prieglaudos. Ir jei jau dabar daugelis pirmiau savarankiškų meisterių ieško darbo fabrikuose, reikia baimintis, kad pamažėl visa amatininkų masė priversta bus tapti paprastais stambių įmonių samdininkais ir papildyti nelaimingo proletariato eiles"[1].

Amatininkų ir savarankiškų smulkių gamintojų būklei galima padėti negrįžtant į senovišką pramonės formą, nes stambioji gamyba yra produktingesnė už smulkią. Reikia prisitaikinti pasikeitusiai pramonės formai, perimti jos teigiamas puses ir suderinti su dirbančiųjų interesais. Tuo būdu Šulčė daro iš to išvadą, kad „asociacija yra vienintelė priemonė išsigelbėti vargstantiems darbininkams ir amatininkams. Asociacijoje atgims amatininkams senoviškas cechas, kuris mūsų laikais yra nenaudinga ir beprasmė įstaiga". Todėl asociacija gali būti pavadinta „ateities cechu". Asociacija duos galimumo darbo žmonėms pasinaudoti stambiųjų verslamonių privalumais, nenustojant savo savarankiškumo[2].

Tam tikslui turėjo tarnauti darbininkų gaminamosios bendrovės ir amatininkų bendrovės. Apleidžiant šiuo atveju pirmąsias, antrosios turėjo padėti amatininkams apsirūpinti žaliava, teikti lengvai prieinamų kreditų. Iš visų koperatyvų rūšių, kurias Šulčė siūlė kurti, geriausiai išsilaikė ir prigijo taupmenų-skolinamosios bendrovės, arba liaudies bankai, kurie šiandieną yra tikrieji miestų ir miestelių vidurinio luomo rėmėjai[3].

---

[1] Žiūr. *Hermann Schulze - Delitsch's,* Schiften und Reden, Herausgeben von F. Thorwart - Frankturt a. M. I. B. Berlin. 1909. 195 pusl.

[2] Žiūr. ten pat. 409 pusl.

[3] Tą gali charakterizuoti ir Šulče - Deličo kredito koperatyvų narių sudėtis. Didžiausią joje grupę sudaro savarankiški miestų, miestelių ir sodžiaus verslamoninkai. Žiūr. *Wygodzinski.* Genossenschaftswesen in Deutschland. Rusų vertimas 1917 m. Maskva. 162 pusl. ir priedo lentelę.

Koperatinių verslamonių forma Vokietijoje plačiai pasinaudojo ir vartotojų bendrovių priešininkai — smulkūs krautuvininkai, kurie organizavo savo didmenų bendrovę, kad pasinaudotų tais pačiais stambiosios įmonės privalumais, kuriuos turi vartotojų bendrovės, sudarydamos savo didmenų bendroves, ir vadinamos universalinės krautuvės, jau pačios būdamos stambiomis verslamonėmis.

Amatininkų, smulkių pirklių ir smulkių savarankiškų gamintojų koperacijos judėjimo pastangos paremti atitinkamą vidurinio luomo grupę nesudaro šių laikų visuomenės ūkyje savo svoriu didelės reikšmės ir palyginti su grynai kapitalistinėmis verslamonėmis didelio skirtumo.

Be abejo, didesnės reikšmės visuomenės ūkyje turi ūkininkų koperacijos judėjimas su šimtais tūkstančių įvairių koperatinių organizacijų ir miliardinėmis jų apyvartomis. Jei amatas palyginti turi tendencijos mažėti, tai ūkininkų reikšmė, kaipo maisto produktų ir žaliavos tiekėjų, auga.

Pradėjus įsigalėti stambiai kapitalistinei gamybai pradeda nustoti savo reikšmės ūkininkų pirmykštės koperacijos formos (mūsų „talkos"), surištos su naturaliniu ūkiu. Vietoje jų į pagalbą ateina moderninės koperacijos organizacijos. Sodžiaus kredito koperatyvų sistema (Vokietijoj ir daugelyje kitų šalių — Raifeizeno) išdygsta iš skurdžios ūkininko būklės ir pastangų tą būklę kiek galint pagerinti ir materiališkai ir morališkai, neišeinant iš esamų socialinių pagrindų.

Greta su išlaikymu ūkininko savarankiškumo, apsaugojant jį nuo varžančių ir nepatogių kredito sąlygų, sudarant geresnes pirkimo ir pardavimo sąlygas, statoma ir viena, aukštesnio pobūdžio sąlyga, būtent: „gerovės pakėlimą ūkiškuoju atžvilgiu" suriša su „pagilinimu ir atgaivinimu bendro susipratimo, remiantis krikščioniškaisiais pagrindais"[1].

Be šio krikščioniškojo idealizmo, siūlomo savo nariams Raifeizeno sodžiaus koperacijos sistemoje, nerandame jokių kitų reikalavimų, kurie išeitų iš esamų socialinių santykių ribų. Vėliau ir šie krikščioniškojo idealizmo reikalavimai daugelyje vokiečių sodžiaus kredito koperatyvų buvo nustumti į antrą vietą, o pirmoje vietoje buvo pastatyta grynai praktiškas ūkiš-

---

[1] *F. W. Raiffeisen.* Die Darlehnskassenvereine. 6 Aufl. 1923. Neuwied. 3 — 4 pusl.

kas veikimas, stiprinąs daugiausia smulkųjį ir vidutinį ūkininką.

Tą pat tendenciją šiandieną randame dešimtyse ir šimtuose tūkstančių ūkininkų koperatinių organizacijų, apimančių įvairias visuomenės ūkio šakas.

Be pačių ūkininkų organizuotų pastangų stiprinti savo ūkiškąją ir socialinę būklę, dedant pagrindan savigalbos principą, koperatinės organizacijos sudaro geros progos ir valstybei per tas organizacijas teikti ūkiškos pagalbos ir sodžiaus gyventojams tokiu pat būdu, kaip daugeliu atvejų ir kitoms ūkiškoms grupėms. Tą ryškiausiai matome daugelyje valstybių sudarytuose specialiniuose sodžiaus kredito institutuose, kurie per kredito koperatyvus kredituoja ūkininkus. Tuo valstybė išlygina sodžiaus gyventojų blogesniąją palyginti ūkiškąją būklę su miestų pramone, kurioje verslamoninkai ir darbininkai, savo organizuotumo dėka, daugeliu atvejų sudaro monopolistines būkles ir todėl sugeba iš bendrų visuomenės ūkio vaisių išplėšti savo naudai didesnį kąsnį[1].

Ne tik koperatyvai, kurie specialiai pritaikinti smulkių gamybos priemonių savininkams ir verslamoninkams, bet ir koperatyvų rūšys, apimančios plačius visuomenės sluoksnius — vartotojų bendroves ir vidurinio luomo koperatines bendroves, patarnauja savo nariams stiprindamos jų ūkiškąją būklę. R. Liefmannas (žiūr. jo „Zur Theorie und Systematik des Genossenschaften, Schmollerio Jahrbücher 51 Jahrg. I. 132 pusl.) ir dėl vartotojų bendrovių, kurioms daugelio koperacijos teoretikų ir ideologų skiriami plačiausi uždaviniai, tiesiog sako: „Negali būti kalbos apie tai, kad vartotojų bendrovių judėjimas slopina kapitalistinę ūkio sistemą. Greičiau teisinga tai, kai nurodoma, kad atvirkščiai, vartotojų bendrovės su savo įnašais ir dividendais įkvepia kai kuriems gyventojų sluoksniams, darbininkams ir ūkininkams tikrą „kapitalistinę dvasią", daro juos palankesnius taupymui. Bet dar tai ne svarbiausia. Daug svarbiau yra tai, kad vartotojų bendrovės, kaip ir visi koperatyvai ir profesinės draugijos ir sąjungos, yra bendros

---

[1] Plg. Neuere monopolistische Tendenzen in Industrie und Handel. Eine Untersuchung über die Natur und die Ursache der Armut der Nationen von Gustav Cassel. Memorandum für die Weltwirtschaftliches Konferenz in Gent 1927. V ir VI sk.

savigalbos organizacijos šių laikų individualistinės tvarkos ribose.

Tatai sudaro jų reikšmę, to dėliai atsižvelgiant į ūkiškai silpnesnių grupių interesus jas reikia palaikyti. Bet su jomis nereikia rišti neaiškaus dirbtinės ateities ūkio konstrukcijos idealo". Tokią išvadą autorius daro išeidamas iš bendro koperacijos judėjimo analizo visuomenės ūkio teorijos atžvilgiu. Ir reikia pripažinti, kad taikant R. Liefmano mintį koperacijos judėjimui visumoje, ji nėra tolima nuo tiesos.

§ 4. *Tarptautinės taikos siekimas.*

Greta su tam tikromis socialpolitinėmis ir kultūrinėmis tendencijomis, apie kurias buvo pereitame skyriuje kalbėta, koperacijos judėjimas žymioje savo dalyje siekia ir tarptautinės taikos ir karų pašalinimo. Tarptautinio bendravimo mintis atsirado kartu su koperacijos judėjimo atsiradimu.

Jau Robertas Owenas 1835 metais sukuria „visų klasių ir tautų draugiją" (Association of all classes of all nations), kurios uždavinys buvo įgyvendyti jo skelbtą visuomenės santvarką. Vėliau pagamintame tos asociacijos statute jos tikslas taip buvo apibrėžtas: visiškas žmonijos būdo ir santykių pakeitimas tegalimas vien taikos ir švietimo keliu, kai pasaulyje ir principialiai ir faktinai įsigalės mielaširdingumo religija, atsižvelgiant į įsitikinimus, jausmus ir santykius viso pasaulio žmonių be lyties, klasės, sektos, partijos, šalies, spalvos skirtumo kartu su gerai apgalvota, teisinga ir naturaline bendro turtų valdymo sistema. Bendrus turtus privalo sudaryti patys nariai, neužgaudami tuo jau esamo turto. Šis didelis pasikeitimas turi būti įvykintas, sukuriant naujų įstaigų, kurios įgalintų tobulesniu būdu, kaip ligi šiol, susiformuoti žmonių charakteriams, visas gerybes gamintų geresnės rūšies ir geresniu būdu paskirstytų, ir žmones valdyti tinkamesniu būdu kiekvienam asmeniui, be dirbtinio atlyginimo ir pabaudų. Tą tikslą asociacija turėtų atlikti:

1) įkurdama centralinį koperatyvą su skyriais visose pasaulio dalyse;

2) sudarydama tam pasikeitimo pobūdžiui ir sąlygoms tinkamą visuomenės nuomonę per susirinkimus, pranešimus, misionierius, pigius leidinius, savitarpiai pasikeisdama produktais, pagal teisingus dėsnius ir pašalindama individualines

varžytynes, galop sudarydama solidarinių interesų bendruomenes.

Ir nors ši Oweno draugija praktiško pasisekimo neturėjo, bet pati jo tarptautinio bendravimo mintis yra charakteringa koperacijos judėjimui, kuris vėliau tą idėją ir atgaivino[1]

1895 metais buvo sukurta Londone Tarptautinė Koperatyvų Sąjunga, kurios uždavinys yra ne tik plėsti koperacijos judėjimą visose pasaulio šalyse ir padėti įvairių šalių koperatyvams palaikyti tarpusavius ryšius, bet kiek galint skleisti tarptautinės taikos idėją ir protestuoti prieš gresiančius karus.

Garsi yra Tarptautinio Koperatyvų Kongreso Glasgowe 1913 m. taikos rezoliucija, kuri taip skamba:

„Kongresas dar kartą įsakmiai pabrėžia, kad taikos išlaikymas ir visų tautų vienybės išlaikymas yra esminė koperacijai plėstis ir jos tikslams įvykinti prielaida. Toliau Kongresas kreipia visų tautų viešąją nuomonę į tą faktą, kad nuolatinio ginklavimosi ir tarptautinių konfliktų priežastis išnyks tik tuomet, kai visų tautų socialinis ūkio gyvenimas bus sutvarkytas koperacijos pagrindais, ir dėl to koperacijos pažanga sudaro vieną iš vertingiausių garantijų pasaulinei taikai išlaikyti. To dėliai Kongresas kviečia visas tautas dėtis prie mūsų judėjimo ir stiprinti jo jėgas. Tarptautinis Koperatyvų Kongresas pareiškia, kad jis kartu su viso pasaulio koperatyvais širdingai sveikina kiekvieną akciją, kuri bus ta prasme daroma ir kurioje jie dalyvaus. Jis sveikina taip pat ir demonstracijas, kurios jau daromos ar bus daromos kitų organizacijų, kad pasiektų to pat tikslo“.

Diskutuojant tą rezoliuciją visi jai pritarė, nors kai kurie pareiškė, kad pakreipti tarptautinę politiką į taikos pusę jai vargu bau tuo tarpu pavyksią. Po vienuolikos mėnesių įvyko tai, prieš ką buvo nukreipta Glasgowo taikos rezoliucija. Bet Tarptautinė Koperatyvų Sąjunga ir karo metu visiškai neiširo.

Tačiau patsai gyvenimo bėgis parodė, kiek pasaulio koperatininkai galėjo išlaikyti pacifistines tendencijas. Nors reikia pripažinti, kad pačioje Tarptautinėje Koperatyvų Sąjun-

---

[1] Plg. jau cit. „Geschichte der Internationalen Genossenschaftsbewegung“ von prof. Dr. *Hans Müller*, 19 — 21 pusl.

goje tos tendencijos buvo išlaikytos labiau kaip bet kurioje kitoje tarptautinėje organizacijoje. Karas parodė, kad tų plačiųjų masių, kurias apima koperatyvai savo tarpe, pakreipti į priešingą karui vagą negalima. Ir tai 1916 metais sušauktoje konferencijoje Paryžiuje prof. Ch. Gide pareiškė pasigailėjimo, kad nedalyvaują austrų ir vokiečių koperatininkai, kurie, kaip jam tekę patirti, netiesioginai išsitarę už karą, tai žinomas vokiečių koperatininkas Heinrichas Kaufmannas vokiškoje Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos biuletenio laidoje taip į tai atsakė: „Pono Gide'o išvedžiojimai ne labai besuprantami. Vokiečių koperatininkai niekados negalėjo abejoti, kad jie pavojaus valandoje neliktų ištikimi savo tėvynei, ir jie nedaro svetimų valstybių koperatininkams priekaištų, jei jie taip pat elgiasi. Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos gajumas remiasi tuo, kad kiekvienas koperatininkas būtų vertas savo valstybės piliečio ir savo tėvynės sūnaus vardo, ir kad jam nebūtų uždedamos tokios tarptautinės pareigos, kurios negali būti sujungtos su jo kaipo tėvynės sūnaus pareigomis. Tautos yra asmenybės, kurios sudaro tarptautinius junginius. Aiškus tautinis susipratimas ir stiprus tėvynės jausmas yra būtinas kiekvienam gajam tarptautiniam bendradarbiavimui"[1].

Pokariniuose Kongresuose tarptautinės taikos klausimas vėl buvo gyvai diskutuojamas. 1922 m. Bazelio Kongrese prof. Ch. Gide'as darė pranešimą apie „tarptautinės teisės principus koperacijos prasme" ir pasiūlė rezoliuciją, kurioje pabrėžiama, kad pasaulinė taika galės įvykti tik įgyvendžius koperatinę ūkio santvarką, o tam tikslui reikia daugiau kreipti dėmesio į koperatinį auklėjimą, į karo žalingumo aiškinimą. Jei žmonių beprotybė sukeltų vėl naują karą, rezoliucija kviečia priešintis visomis priemonėmis, neatsižvelgiant į smerkimus ir cenzūras, reikšti griežtą protestą. Ir Bazelio Kongresas, pirmutinis po didžiojo karo, priėmė taikos rezoliuciją vienu balsu.

Apleidus Gento Kongresą 1924 metais, pasaulinės taikos klausimas vėl buvo iškeltas Stokholmo Kongrese anglų delegacijos, kuri pasiūlė tokio turinio rezoliuciją: „Pripažindami faktą, kad galutinis koperacijos judėjimo tikslas yra sukurti

---

[1] Žiūr. jau cit. Geschichte der Internationalen Genossenschaftsbewegung von Prof. Dr. Hans Müller, 236 ir 237 pusl.

koperatinį bendraūkį, kuriame nebūtų jokių skirtumų tarp spalvos rasės arba tikybos, kur prekyba ir pramonė atsisakytų nuo pelno, ir kur socialinis tautų gyvenimas remtųsi brolybe ir savitarpiniu palaikymu, XII Tarptautinis Koperatyvų Kongresas įsakmiai nurodo visų tautų koperacijos judėjimams į būtiną reikalą palaikyti laisvą tarp visų tautų susisiekimą ir sudarymą artimų ryšių remiantis Ročdaliečių principais.

Atsižvelgiant į karo pragaištingumą, atsižvelgiant į šių visų ryšių palaikymą ir į būtiną reikalą pašalinti karą, ir į tai, kad tautos visomis priemonėmis stengtųsi palaikyti taiką, siūlo Kongresas atitinkamai jau praktikuotai Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos pasaulinės taikos politikai, visoms koperatinėms organizacijoms griežtai pasisakyti prieš karą ir pranešti pasauliui, ypač jo valdžioms, kad jos yra griežtos priešininkės kiekvienos ūkiškos ar militarinės politikos, kuri gali sukelti karą arba siaurinti koperatinei programai įvykinti ribas ir to dėliai būti pasirengus kiekvienu momentu pasipriešinti karo vedimui ir paskelbimui, kad patikintų savo idealo nekliudomą pažangą“.

Paskutinius žodžius dėl pasipriešinimo prieš karą centralinis Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos Komitetas pasiūlė išmesti. Centralinio Komiteto pasiūlymą gynė vokiečių delegatas, kuris pareiškė, kad priėmimas rezoliucijoje aktingo karui pasipriešinimo suvestų įvairių šalių delegatus į konfliktą su jų šalių įstatymais. Balsuojant buvo dauguma balsų priimta Centralinio Komiteto rezoliucija. Šį kartą diskutuojant taikos rezoliuciją jau buvo reiškiama mintis, kad taikos rezoliucijos praktiškos reikšmės neturi, bet kad išeinant iš savo principų koperatininkai visur ir visados privalo skelbti taiką, kuri būtina yra koperatyvams augti ir plėstis[1].

Tarptautinės taikos klausimais ir tarptautinių ryšių palaikymu rūpinasi ne tik žymesnioji pasaulinės koperacijos dalis, sujungta į Tarptautinę Koperacijos Sąjungą, kurioje dominuojančią vietą užima anglų ir vokiečių milžiniškos, daugiausia darbininkiškos, vartotojų organizacijos, bet ir atskilusios nuo šios Tarptautinės Sąjungos 1902 metais daugiausia žemės

---

[1] Žiūr. „Bericht über die Verhandlungen des zwölften Kongreses des Internationalen Genossenschaftsbundes in Stockholm von 15. bis. 18 August. 1927. 254 — 262 pusl.

ūkio koperatinės organizacijos, sudarusios 1906 metais žemės Ūkio Koperatyvų Tarptautinę Sąjungą[1]. Ir jos statute buvo pažymėtas uždavinys plėsti savitarpinius tarp atskirų valstybių koperatyvų ryšius, o Dr. Haas, atidarydamas tos Sąjungos Kongresą Vienoje, taip išsitarė: „Tas, kas čia mus surinko, yra mintis, kad jėgų sujungime glūdi jėga. Šis dėsnis tinka ne tik vienos tautos ribose. Interesų solidarumas pataria dideliame ir nuolatos augančiame koperatinio darbo lauke prašokti tas ribas ir bendrai rūpintis koperatiniais reikalais visose kultūringose valstybėse. Koperacija yra tai neutralinė sritis, kur visų tikybų, politinių pažiūrų žmonės gali broliškai paduoti vienas kitam ranką dirbdami bendrą darbą ir keldami gerovę. Politiniai dalykai ir įvykiai koperacijai tolimi. Jų įpynimas darytų kenksmingiausios įtakos koperatiniame darbe". Tą pat, tik dar ryškesnėje formoje, pakartojo ir Luigi Luzzatti, žymus italų koperatininkas 1906 m. Piacenzos Kongrese, pripažindamas koperacijos judėjimą taikos judėjimu, kurio socialpolitinė reikšmė yra tai, kad jis sudaro atsparą prieš stambaus kapitalo įsigalėjimą[2].

Tuo būdu ir antroje tarptautinėje koperatyvų sąjungoje[3] taikos tendencijos taip pat yra išreikštos kaip ir pirmoje sąjungoje, nors ir ne taip ryškiai.

Koperacijos judėjimo reikšmė visumoje taikos reikalui, kaipo tam tikros rūšies ekonominio faktoriaus, buvo pripažinta ir tarptautinės 1927 metų ekonominės konferencijos. Pažymėtinas yra tas faktas, kad abi stambiausios koperacijos rū-

---

[1] Žemės ūkio koperatyvai arba, teisingai sakant, Šulče - Deličo pakraipos, atskilo paaiškėjus principinėms pažiūroms į vartotojų bendrovių reikšmę visuomenės ūkyje 1902 m. Tarptautiniame Koperatyvų Kongrese (6) Budapešte, kai pasirodė, kad daugumas kongreso dalyvių yra už sodžiaus vartotojų bendrovių steigimą ir apskritai už plačius vartotojų koperatyvų uždavinius — vartojimo organizavimą ir kovos su privatinės prekybos pelnu. Plg. jau cit. H. Müllerio veikalą „Geschichte ir t. t., 134 — 143 pusl.

[2] Ten pat, 201 — 207 pusl.

[3] Ir į antrąją Tarptautinę Koperatyvų Organizaciją — Žemės Ūkio Koperatyvų organizaciją — įėjo tokios stambios ir pasauly žinomos vokiečių centralinės organizacijos, kaip antai: Allgemeiner Verband der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs-und Wirtschaftsgenossenschaften, Generalverband der deutschen Raifeisengenossenschaften, Reichsverband der deutschen landwirtschiftlichen Genossenschaften.

šys vartotojų ir gamintojų pripažįstamos vienodai svarbiomis ūkiškomis organizacijomis· Ta rezoliucija tiek yra charakteringa šių laikų koperacijos judėjimo įvertinimui iš aukštų tarptautinių instancijų, sprendžiančių pasaulinės ekonominės problemas, kad čia paduosiu tos rezoliucijos svarbiausią dalį.

„Tarptautinis susitarimas tarp žemės ūkio koperatyvinių sąjungų dėl eilės prekių gali padaryti sveikesnėmis pardavimo sąlygas, reguliuoti gamybą, stabilizuoti kainas sudarant pusiausvyrą tarp gamybos ir vartojimo. Tokie susitarimai juo labiau pasieks tikslo, juo labiau plėsis tautinėse ir tarptautinėse ribose savitarpiški tarp gamintojų ir vartotojų organizacijų ryšiai, kurių tikslas sudaryti nuolatinius prekybinius ryšius ir ilgalaikes sutartis“.

Nėra abejonės, kad tos rezoliucijos dalies įgyvendymas būtų svarbus žingsnis prie tautų savitarpinio susipratimo, kuris šiais laikais daug pareina nuo ūkiškų santykių.

Milžiniškos šių laikų koperatinės organizacijos su savo milijonais narių, palaikydamos artimus santykius, yra vienas iš žingsnių prie taikos ir normalesnių tarptautinių ir tarpvalstybinių santykių.

Kai dėl praktiškos koperatyvų tarptautinės judėjimo taikos akcijos, tai, be plačios visuomenės opinijos taikos pusėn kreipimo, realiai ji galės pasireikšti tik koperatyvams įgavus viso pasaulio šalyse pakankamo ūkiško svorio ir labiau susirišus ir idėjiškai su savo nariais.

§ 5. *Kultūrinis koperatyvų darbas.*

Greta su ekonominiu darbu koperatyvai daugumoje rūpinasi ir plačiu savo narių švietimu bei auklėjimo darbu, nes koperatinis šių laikų veikimas reikalauja ne tik iš pačių vedėjų, bet ir iš narių tam tikro kultūros laipsnio.

Švietimo bei auklėjimo darbas buvo pradėtas pačioje koperacijos judėjimo pradžioje. Jau garsieji „Ročdelio Pionieriai“ nutarė koperatinio švietimo darbui skirti kasmet iš gryno pelno 2½%. 1849 metais jie sukūrė pirmąjį koperatinį knygyną, o 1850 metais sukūrė pradžios mokyklą. Jų pavyzdį pasekė ir kitos bendrovės. Pradžios mokslo tiekimo klausimas Anglijoje atkrito kaipo koperatyvų tam tikras rūpestis — kai

1870 metais valstybės buvo sutvarkytas pradžios mokslas, bet užtat koperatinis švietimas buvo pradėtas varyti dar plačiau.

Švietimo reikšmę pripažino ir vokiečių koperacijos kūrėjai. Taip antai, 1871 m. Schulze-Delitschas sukūrė „draugiją liaudies švietimui platinti“. Daugelis koperatyvų tapo tos draugijos nariais ir palaikydavo ją savo aukomis.

Ir Raiffeisenas taip pat švietimo ir kultūros darbą buvo įtraukęs į savo bendrovių veikimo sritį. Raiffeisenas siūlė net sukurti tam tikras bendroves „casino“ vardu, kurios turėtų atlikti auklėjamąjį darbą jo koperatyvų narių tarpe. Bet tas pasiūlymas neprigijo, nuo atskirų tam reikalui koperatyvų buvo atsisakyta ir pačios jo bendrovės švietimo darbą įtraukė į savo uždavinius. Raiffeiseno bendrovės steigia liaudžiai knygynus, organizuoja suaugusių ir priešmokyklinio amžiaus vaikams mokyklas, rengia namų ruošos kursus, vakarus, paskaitas, dainų ir muzikos draugijas, dalina pamokomąsias brošiūras ir kalendorius[1].

Bet tose šalyse, kur gyventojų kultūrinis lygis yra aukštas ir pradžios mokslas aukštai pastatytas, ten koperatyvai kultūros bei švietimo darbą gali ir neįtraukti į savo uždavinius ir juo visiškai nesirūpinti.

Žymi dalis koperatyvų, ypač vartotojų, švietimo ir kultūros darbą yra įtraukę į savo darbo uždavinius ir plačiai jį varo.

Švietimo bei kultūros darbas gali apimti: 1) bendrą lavinimąsi, 2) koperatininkų auklėjimą, 3) koperatininkų profesinį parengimą. Pirmasai yra rečiau sutinkamas, antras ir trečias dažniau.

Kaip jau minėta, švietimo bei kultūros darbas savo pradžią ir labai plačiai varomas Anglijoje. Visas tas darbas yra koncentruotas prie Anglų Koperatyvų Sąjungos vadinamame Centraliniame Auklėjimo Komitete, kuris prižiūri vietos koperatyvų švietimo darbą ir palaiko ryšius su atskirų vartotojų bendrovių vietinėmis ir sričių auklėjimo komisijomis. Auklėjimo darbas Anglijoje pavestas tam tikroms komisijoms. Be to yra specialinių organizacijų, kurios vien tik rūpinasi au-

[1] Plg. Der Genossenschaftliche Bildungswesen von Dr. R. Wartner — įdėtą į Internat. Handwört. Genossenschaft. 109 — 116 pusl.

klėjamuoju darbu, pav., moterų gildijos tikslas pritraukti į koperatinį judėjimą moteris.

Centralinis auklėjamasis komitetas kasmet išleidžia „Educational Programme", kur smulkiai išdėstyta auklėjimo ir švietimo planas, kuriuo gali vadovautis vietinės bendrovės.

Anglų koperatiniam švietimui charakteringa yra tai, kad jis apima ir bendrą švietimą: ūkio istoriją, pilietinę teisę, visuomenės ūkio mokslą, sociologiją, etiką, gražbylystę, buhalteriją ir kit.

Daugelis anglų vartotojų bendrovių, be rengiamų savo nariams kursų, turi įsitaisę sales paskaitoms, koncertams, laboratorijas, daugelį knygynų ir kt.

Platus koperatinio švietimo darbas varomas ir per spaudą, skiriamą koperatyvų nariams, moterims, vaikams, koperatyvų tarnautojams.

Vokietijoje taip pat plačiai varomas koperatinio švietimo darbas[1], nors toli gražu nėra pasiekęs dar tokio laipsnio, kaip Anglijoje. „Priežasčių to", kaip sako prof. Staudingeris,[2] „tenka ieškoti ne tame, kad anglų koperatininkai būtų už mus labiau atsilikę, nors jie tuo ir skundžiasi. Bet jie, gal būt, pranoka mus (vokiečius) tuo, kad jie labiau atsižvelgia į tikslą, kad jie į koperaciją mažiau žiūri kaip į atsitiktinę priemonėlę, kad gautų geresnį vieną kitą daiktą ar didesnį dividendą, bet kad jie pagrindinai nori įskiepyti plačiose masėse koperatinę sistemą vietoje konkurencinės sistemos. Jie, būtent, nekalba tiek daug apie socializmą ir socialistinę dvasią, kaip kad Vokietijoje, bet ramiai žengia pirmyn dirbdami praktiškai socialistinį darbą ir švietimą"[1].

Vokietijoje koperatyvų kultūros darbas daugiausia reiškiasi koperatiniu savo narių auklėjimu: viešais susirinkimais ir paskaitomis, tam tikrais moterų susirinkimais, kursais nariams tarnautojams, tam tikrais pasikalbėjimo vakarais nariams, propagandos ir narių pritraukimo dienomis, kino filmo-

---

[1] Žiūr. Kurze Übersicht über das genossenschaftliche Bildungswesen. Professor Dr. F. Staudinger. Hamburg 1911. 32 — 33 pusl.

[2] Vokietijoje pirmas stambus koperacijos idėjų skelbėjas Huber'is jau 1848 metais pabrėžė kultūrinio darbo reikšmę, sakydamas: „Ja, eine blosse Steigerung der materiellen Entwickelung ohne entschprechende Stärkung des Geistes der Heiligung könnte die sozialen Gefahren nur vermehren". Žiūr. Ausgewählte Schriften. Berlin. 872.

mis, bendrai nariams moterims, vaikams ekskursijomis ir parodomis. Ir Vokiečių vartotojų bendrovių švietimo darbas koncentruotas jų centralinėse sąjungose, kurios turi tam tikras švietimo komisijas[1].

Taip pat ir vokiečių žemės ūkio koperatyvų sąjungos koperatinio kultūros ir švietimo darbo nepamiršta. Ir Reichsąjunga ir Generalinė Raiffeiseno sąjunga laiko mokyklą parengti tarnautojams, rengia kursus, leidžia propagandai laikraščius, lapelius, brošiūras ir kt. žemės ūkio koperatyvų švietimo darbas Vokietijoje turi daugiau pritaikomo pobūdžio ir liečia daugiau koperatinį tarnautojų paruošimą.

Čia mes susipažinome su koperatyvų kultūros bei švietimo darbu dviejose šalyse — būtent, Anglijoje ir Vokietijoje, kur koperacijos judėjimas pasiekęs yra aukščiausio savo laipsnio — vienoje vartotojų, antroje žemės ūkio. Daugelyje kitų valstybių, kur koperacijos judėjimas pasiekęs aukštesnį laipsnį, koperatinis švietimo ir auklėjimo darbas plačiai pastatytas. Koperatininkai gerai įvertino prof. Stuart žodžius, pasakytus 1879 metais: „Jusų judėjimas yra demokratinis judėjimas... Dėl to jis negali remtis teisingu nedaugelio žmonių supratimu, jo pasisekimas pareina nuo teisingo liaudies masių supratimo“.

Tuo būdu negincijamas faktas yra, kad koperatinės verslamonės daugeliu atveju be grynai savo ūkiškų uždavinių atlieka ir didelį visuomenės auklėjimo ir sąmoninimo darbą, kas svetima yra privatiškoms verslamonėms, siekiančioms privatinių tikslų, — būtent, kiek galint didesnio pelno už įdėtą į verslamonę kapitalą. Be abejo, ir privatinės verslamonės plačiai vartoja įvairias propagandos priemones (spaudą ir reklamą), bet tas teturi tikslo kiek galint daugiau pritraukti pirkėjų, tuo tarpu koperatyvai, traukdami į save narius, stengiasi juos ūkiškai sąmoninti jų pačių naudai.

Koperatinio auklėjimo reikalingumą keletą kartų patvirtino ir Tarptautiniai Koperatyvų Kongresai, kviesdami visų

[1] Apie Centralinės Vokiečių Vartotojų Bendrovių Sąjungos darbą žiūr. „Das Fortbildungswesen des Zentralverbandes deutscher Konsumvereine“. Von *Heinrich Sierakowsky* und *Robert Schweikert* — Hamburg.

šalių koperatyvus kreipti daugiau dėmesio į koperatinį visuomenės auklėjimą, nes nuo to pareina galų gale ir paties koperacijos judėjimo pasisekimas. Štai, pav., žemės ūkio koperatyvų tarptautinės sąjungos rezoliucija švietimo reikalu priimta Badene-Badene 1912 metais:

„Tolimesniam koperacijos minties išsiplėtimui ir pagilinimui, o taip pat ir išvidiniam koperatinės veiklos patobulinimui būtinai yra pageidaujamas sistematingas koperatinio mokslinimo sutvarkymas įvairiuose jo laipsniuose ir formose. Ypačiai turėtų rūpėti specialinis koperatinis švietimas koperatyvų ir sąjungų tarnautojų ilgesniuose kursuose, taip pat švietimas ir instruktavimas vietinių koperatyvų valdomųjų ir kontroliuojamųjų organų, ypač instruktuojamų kursų rengimas“.

Koperacijos judėjimas atlieka milžinišką plačių visuomenės masių švietimo ir kultūrinimo darbą, be kurio jokia pažanga nėra įmanoma. Ir net tokis griežtos revoliucijas šalininkas, kaip Leninas, turėjo pagaliau to darbo reikšmę įvertinti, kai po griežtų komunistinių eksperimentų pripažino, kad: „Tiesą pasakius, mums beliko tik viena: padaryti mūsų gyventojus tiek „civilizuotus“, kad jie suprastų visą tą naudą, kurios turėtų visi prisidėję į koperaciją, ir kad tą prisidėjimą sutvarkytų. Tik tas. Jokių kitų gudrumų mums nebereikia, kad pereitume į socializmą. Bet kad padarytume tą, reikalingas ištisas perversmas, ištisas visos liaudies masės kultūrinio rutulojimosi ruožas... Be visų raštingumo, be pakankamo susipratimo laipsnio, be pripratinimo gyventojų naudotis knygomis ir be materialinio to pagrindo, be tam tikro aprūpinimo, sakysime, nuo nederliaus, bado ir kt. — be to mes savo tikslo nepasieksime...“[1].

Plačią visuomenės masių švietimo bei kultūrinimo darbą koperatyvai atlieka ne tik rengdami paskaitas, kursus, laikydami mokyklas ir liaudies universitetus, bet ir pačia savo ekonomiškojo darbo technika: per visuotinius susirinkimus, kur diskutuojami ūkiški klausimai, per gausingus valdomųjų organų posėdžius, kur ir paprastai ūkininkai ir darbininkai turi progos įsigilinti į ekonomiškas problemas.

---

[1] В. Ленин Экономическая политика. Составил Г. И. Крумин. Государ. Издат. Москва 1925. 454—455 pusl.

O tai paaštrėjusių socialinių kovų laikais turi didelės reikšmės.

Bet nežiūrint didelės to darbo reikšmės, jis vienu atveju gali būti ir pragaištingas koperacijos judėjimui, būtent, jei tas darbas sukelia neišvengiamai pasaulėžiūrų kovas, vedančias koperacijos judėjimą į susiskaldymą, savitarpines varžytynes[1].

---

[1] Švietimu bei kultūros darbu nesirūpina danų vartotojų bendrovės. Tarp kita ko čia iškeliamas ir motyvas, kad varant švietimo bei kultūros darbas sunkų būtų išlaikyti koperatyvo vieningumas: *H. Hertelis* žinomoje savo knygoje apie danų koperatyvus sako: „užsienyje daugelyje vietų koperatyvams statomas principinis reikalavimas, kad jie savo pajamų dalį skirtų idealiniams tikslams palaikyti — visuomenės švietimo ir labdarybės tikslams. Jei mūsų koperatyvai to principo nepripažįsta — tai iš dalies dėl to, kad gyventojus tuo atžvilgiu plačiai aprūpina aukštosios ir specialinės mokyklos, liaudies knygynai, susirinkimų namai, bedarbių kasos, susišelpimo kasos, sanatorijos ir t. t., iš dalies dėl to, kad jėgos, kaip patyrimas parodė, gali būti lengvai suskaldytos, jei įvairūs tikslai bus įtraukti į tą pačią bendrovę. Dėl to mes suskirstome darbą: ekonominius dalykus laikome atskirai, idealinius vėl gi atskirai. Koperacija yra ūkiška veikslė, ir ji privalo laisvai plėstis visiškai atitikdama savo išvidinius reikalavimus ir nepriklausoma nuo pašalinių jai dalykų“.

III SKYRIUS.

Koperatyvo apibūdinimas ir klasifikacija.

§ 1. *Koperatyvo apibūdinimas.*

Koperatyvų apibūdinimas ir koperatyvų klasifikacija lig šiol daugiausia traukė koperacijos judėjimo teoretikų dėmesį.

Koperatyvo apibūdinimas, nustatymas esminių jo požymių ligi šiol nėra sulaukęs vienodo sprendimo. Ir, be abejonės, nėra lengva duoti vieną koperatinio susijungimo definiciją, į kurią tilptų įvairios koperacijos bendrovių rūšys su įvairiais jų tikslais.

Koperatyvo apibūdinimų įvairumą padidina ir tai, kad į apibūdinimą stengiamasi įtraukti ne tik ūkiškus koperatinės verslamonės požymius, bet ir juridinius, socialiai politinius ir sociologinius.

E. Grünfeldas koperatyvo sąvokos apibūdinimus vykusiai suskirsto į tuos, kurie: 1) neapima visų koperacijos rūšių, 2) pirmoje eilėje iškelia jei ne juridinius, tai bent formalinius koperatyvų pažymius, 3) socialiai politinius ir sociologinius ir 4) atsisako duoti formalų koperatyvo apibūdinimą, nustatydami tik koperatyvo esminius pažymius[1].

Prie pirmos koperatyvo sąvokos apibūdinimo grupės tenka priskirti B. ir S. Webbus, B. Lavergnį ir R. Liefmanną. Webbai tepripažįsta vartotojų bendroves, todėl ir jų koperatyvo apibūdinimas negali apimti visų koperacijos bendrovių rūšių.

Lavergnis taip pat savo apibūdinime turi galvoje tas koperacijos bendroves, kurios tarnauja vartotojams. „Mes vartotojų koperatyvais“, sako jis, „vadiname visas gamybos ir pardavimo bendroves, kuriose pelnas jei nepriskiriamas į verslamonės atsargos kapitalus, grąžinamas nariams proporcingai jų įpirkimams“[2].

---

[1] Žiūr. jo straipsnį „Begriffsbestimmung der Genossenschaft“. Handwört. des intern. Genossenschaftswesens, 75 — 79 pusl.

[2] Žiūr. jau cit. jo L'Ordre Coopératif, 106 pusl.

R. Liefmannas kooperatyvą apibūdina taip: „Koperatyvai yra ūkiai, kurie turi tikslą bendrų įmonių pagalba palaikyti arba papildyti savo narių namų arba pelnomąjį ūkį[1]".

Išeidamas iš savo apibūdinimo Liefmannas nepripažįsta koperatyvais darbininkų gaminamųjų bendrovių, nes jos nepalaiko ar nepapildo narių namų ar pelnomojo ūkio, bet jau pačios sudaro visą pelnomąjį ūkį. Antra vertus kapitalistų sindikatą tektų pripažinti koperatiniu ūkiu, nes jis „papildo" savo narių pelnomąjį ūkį. Tuo būdu Liefmanno koperatyvo apibūdinimas yra iš dalies persiauras, iš dalies perplatus, jei iš koperatyvo definicijos reikalauti, kad jis apimtų visas koperacijos judėjimo rūšis.

Prie antros koperatyvo apibūdinimo grupės tenka priskirti H. Crügerio, E. Jacobo, H. Kaufmanno, F. Staudingerio apibūdinimus.

H. Crügeris tenkinasi ta koperatyvo definicija, kurią duoda vokiečių koperatyvų įstatymas, būtent: „koperatyvai yra draugijos su neaprėžtu nariu skaičiumi, kurių tikslas palaikyti savo narių verslą ar ūkį bendrų ūkiškų įmonių pagalba[2]".

Bet tokis koperatyvo apibūdinimas ir juridiniu atžvilgiu nėra pakankamas, nes leidžia juo naudotis ir stambiems kapitalistiniams ūkiams juridine koperatyvo forma, bet tokių „koperatyvų" niekas koperatyvais nelaiko.

E. J a c o b a s taip apibūdina koperatyvą:

„Koperatyvas yra asmenų draugija su neaprėžtu narių skaičiumi, pripažįstanti narių teisių lygybės principą, kuri turi tikslą palaikyti savo narių verslą arba ūkį, bendrų ūkio įmonių pagalba laikydamasi grynos savigalbos arba sustiprintos valstybės pagalba[2]. Jakobo apibūdinimas turi tų pačių trūkumų, kaip ir Crügerio.

Panašų apibūdinimą duoda ir Heinrichas Kaufmannas: „koperatyvai yra draugijos su neaprėžtu asmenų arba asmenų sąjungų skaičiumi, kurios ūkiškų funkcijų atlikimą paveda

---

[1] žiūr. *Robert Liefmann.* Die Unternehmungsformen III. Aufl. 1923 m., 81 pusl.

[2] žiūr. jau cit. jo Grundriss des deutchen Genossenschaftswesens, 15 pusl.

[3] žiūr. Volkswirtschaftliche Theorie der Genossenschaften von *Eduard Jacob,* 1913, 169 pusl.

bendrai įmonei, laikydamasi laisvo susitarimo, lygios atsakomybės ir lygių teisių“[1].

Kaufmannas savo apibūdinime pabrėžia laisvą draugijos susidarymą ir į savo apibūdinimą įtraukia koperatyvų sąjungas.

Į šios grupės koperatyvo apibūdinimo pažymius įneša naujo F. Staudingeris, apibūdindamas koperatyvą kaipo „laisvą ir lygiateisį žmonių susijungimą ūkiškai savigalbai norint sudaryti bendra sąskaita vedamą verslamonę, kuri turi duoti nariams naudos ne sulig kapitalo įnašais, bet sulig naudojimosi ūkiška įmone[2]“.

Iš trečios koperatyvo apibūdinimo grupės tenka pažymėti Totomiancą, Schulze-Delitschą, Sombartą, Tugan-Baranovskį ir Fay'ų. Visi jie savo apibūdinimo pagrindu ima socialiai politinius koperatyvų uždavinius.

V. Totomiancas apibūdina koperatyvą taip: „Koperatyvas yra laisvas susijungimas ūkiškai ir moralinei būklei pakelti, kuris ūkininkauja pašalindamas pelną ir kuriame nariai ir kapitalas „keičiasi[3]“. Jo apibūdinime aiškiai pabrėžtas moralinės būklės pagerinimas ir pelno pašalinimas.

Schulze-Delitschas savo laikams duoda labai įdomų koperatyvo apibūdinimą, kaipo „mažiau pasiturinčių susirišimą, daugiausia dirbančios klasės, kuris stengiasi siekdamas ūkiškų tikslų atskiroms, smulkioms, apyvartoje nykstančioms, jėgoms kiek galėdamas suteikti stambios jėgos privalumų“.

Visiškai panašų į Schulze - Delitscho, bet tiksliau formuluotą apibūdinimą duoda ir Werneris Sombartas apibūdindamas koperatyvą, kaipo: „laisvą nepasiturinčių ūkiškų subjektų susijungimą, kurio tikslas — stambios įmonės pavidalu patobulinti savo ūkio vedimą“. Abu apibūdinimo autoriai iškelia ne tik socialinius koperacijos bendrovės tikslus — tarnauti ūkiškai silpniesiems, bet ir grynai ekonomiškąjį momentą — ūkiškų jėgų sujungimą pasinaudoti šiais laikais daugelyje vi-

---

[1] *Heinrich Kaufmann.* Wesen und Ziel der Konsumgenossensbewegung. IV. Aufl., 2 pusl.

[2] Žiūr. *F. Staudinger.* Die Konsumgenossenschaft, 6 pusl.

[3] Žiūr. Die Grundlagen des Genossenschaftswesens von prof. Dr. V. Totomianz, 1923. 22 pusl.

suomenės ūkio šakų lemiančiais stambios įmonės privalumais.

M. Tugan-Baranovskis, išeidamas iš savo koperacijos teorijos, duoda tokį koperatyvo apibūdinimą: „koperatyvas yra toki ūkiškoji verslamonė, sudaryta kelių laisvai susijungusių asmenų, kuri turi tikslo ne gauti kiek galint didesnį pelną už įdėtą kapitalą, bet padidinti bendru ūkio vedimu savo narių darbo pajamas arba sumažinti jų išlaidas vartojamiems reikalams[1]. Tugan - Baranovskio apibūdinimas formaliniu atžvilgiu turi tą trūkumą, kad įveda neigiamą požymį „ne gauti pelno". Be to, taikant visoms koperacijos rūšims tenka susidurti su reiškiniais, kuriuos vargu bau galima būtų išaiškinti pasiremiant Tugan - Baranovskio apibūdinimu, pav., žemės ūkio koperatyvų pastangos gauti kiek galint didesnes pajamas už parduodamus produktus.

C. R. Fayaus apibūdinimas taip skamba: „koperatinė bendrovė yra asociacija bendrai ūkiškai veikslei, sudaroma ūkiškai silpnesnių ir visados vedama neegoistiniu būdu taip, kad kiekvienas, kuris pasiryžęs prisiimti nario pareigas, gali dalyvauti jo pajamose proporcingai apyvartai, kurią jis padaro per bendrovę"[2].

Ketvirtą grupę sudaro tie autoriai, kurie neduoda suglausto koperatyvo apibūdinimo, bet tenkinasi nurodę svarbiausius koperatyvo požymius, artimus trečiajai grupei. Į šią grupę tenka pažymėti — A. Marshallą, G. V. Šmollerį, F. Oppenheimerį ir Emelijanovą ir iš dalies Ch. Gide'ą ir E. Grünfeldą.

Ch. Gide'as apibūdina koperatyvą išeidamas iš jo tikslo: „koperatyvo tikslas pašalinti pelną". Suprantama, kad tokis apibūdinimas nėra pakankamas, ir jis savo „Principes d' Economie Politique" (1921 m. 477 pusl.) nurodo visą eilę ir kitų koperatyvų požymių: tarnauti ūkiškai silpnesniems, pašalinti tarpininkus, individualistinį pagrindą pakeisti solidariniu ir kitus požymius, kurie jau buvo minėti trečiosios grupės apibūdinimuose.

---

[1] Žiūr. jo „Socialnyje osnovy kooperacii" 104 pusl.

[2] Žiūr. Co-operation at home and abroad *C. R. Ray*, Third Edition, 1925, 5 pusl.

Grünfeldas nustato tokius koperatyvo požymius:

1) jų nariai yra ūkiškai silpni, mažai turį kapitalo, arba maži žmonės. Kapitalo įnešimas nėra antraeilis dalykas, bet palyginti su narių susidėjimu turi antrą vietą.

2) Susidėjimas siekia įgyvendyti plačia prasme socialiai politinius uždavinius. Todėl koperatyvai yra socialpolitiniai centrai. Bet svarbiausias koperatyvinio darbo punktas — tai privataus ūkio narių naudos siekimas bendros ūkiškos įmonės pagalba.

3) Socialpolitinių jėgų skleidimas reikalauja, kad būtų skelbiamos koperacijos idėjos ir jo tikslai ir priimami bent visi tie, kurie suinteresuoti jo tikslais.

4) Čia jau įeina ir dalyvavimas narių koperatyvo darbuose ir tiksluose: laisvas įstojimas ir tam tikras nusiteikimas, demokratinio tvarkymosi pripažinimas, tam tikra solidarumo dvasia, pasireiškianti solidarinėje atsakomybėje.

5) Susijungimas pasiekia tam tikrų tikslų: sustiprina ūkišką pajėgumą, pagerina socialinę ir politinę būklę.

6) Koperatyvai yra masių reiškinys. Tas ryšyje su pereitame punkte pažymėtais privalumais ir socialpolitiniais tikslais nustato jo reikšmę.

7) Ūkišku atžvilgiu koperatyvai priešingai laisvos prekyvietės ūkiui vykdo reikmenių patenkinimo ūkį, žinoma, tik savo veikimo ribose.

Bet patsai autorius prisipažįsta, kad iš tų pažymių vieni gali būti labiau išreikšti, kiti mažiau, bet tikisi, kad ateityje nė vieno iš jų neturės trūkti koperatyvui.

Sumuodamas šiuos požymius Grünfeldas bando duoti koperatyvo apibūdinimą, kuris, kaip jis patsai prisipažįsta, negali pretenduoti į išsemiamą koperatyvo charakteristiką: „šių laikų koperatyvo esmę sudaro tai, kad jis reikšdamasis masėse ir remdamasis laisvanorių mažų ir vidutiniškų ūkio elementų susijungimu siekia privataus ūkio naudos ir savo veikimo srityje pašalina laisvos prekyvietės ūkį“.

Tuo būdu sutraukę iš čia pažymėtų apibūdinimų svarbiausius, turėtume tokius koperatyvo charakteringus požymius:

1. Neaprėžtas narių skaičius ir kapitalų kiekis,
2. Narių materialinė atsakomybė už bendrovės pasižadėjimus,

3. Lygios narių teisės,
4. Savivaldybės principas,
5. Ūkiškos ir moralinės būklės pakėlimas,
6. Taikymas ūkiškai silpniems,
7. Pasinaudojimas stambios verslamonės privalumais,
8. Laisvos prekyvietės pašalinimas,
9. Pelno grąžinimas porporcingai apyvartoms, padarytoms per koperatyvo įmonę.

Iš šių požymių 1, 2, 4, 5 lengvai gali būti pritaikinti, kaip jau iš dalies minėta, kalbant apie atskirus apibūdinimus, ir kapitalistinėms verslamonėms. Trečias punktas — lygios narių teisės, nors labai plačiai koperatyvų vartojamas, bet kai kuriuose koperatyvuose taikomas teisių nariams suteikimas pagal dalyvavimą koperatyvo operacijoje (pieninėse — pagal karvių skaičių). Be to, atsakomybės atžvilgiu narių teisės esti koperatyvuose labai nevienodos.

Šeštas punktas — dėl taikymo koperatinės verslamonės ūkiškai silpniems, tai šis punktas apima gana įvairias turtingumo atžvilgiu ūkio vienetas pradedant vidutiniškai apmokamais miestų darbininkais ir baigiant ne visai smulkiais žemdirbiais. Tuo būdu teisinga Günfeldo nuomonė, kad jis greta su ūkiškai silpnais įveda ir vidutinius ūkio subjektus, kurie sudaro daugumą narių koperatinėse verslamonėse.

Charakteringiausi koperatinei verslamonei iš aukščiau nurodytų požymių yra trys paskutiniai (7, 8, 9).

Stambios verslamonės sudarymas, subūrimas atskirų ūkiškų vienetų bendram tikslui yra charakteringas kiekvienos koperatinės verslamonės požymis.

Vartotojų bendrovės susijungia vartojamųjų ūkių perkamąsias jėgas, žemės ūkio koperatyvai — jungia savo narius tuo tikslu, kad sudarytų bendrą įmonę, kurios atskirai kiekvienas narys nepajėgtų sukurti, darbininkų gaminamieji koperatyvai jungia savo narių pelnomuosius ūkius (darbo jėgą, pinigines lėšas).

Aštuntas punktas — laisvos prekyvietės pašalinimas (suprantame savo srityje) išeina iš septintojo punkto. Jei vartojamieji ar gaminamieji ūkio vienetai sudaro bendras verslamones, tai tuo pašalina tarpusaves varžytynes ir laisvą prekyvietę. Ūkininkas ne kiekvienas atskirai veža savo produktus parduoti į prekyvietę, bet koperatyvas stoja į prekyvietę su

savo narių sujungtais pasiūlais arba paklausais. Tuo būdu koperatinių verslamonių susidarymas atitinka bendrą šių laikų verslamonių ir įmonių koncentraciją su monopolistinėmis tendencijomis tikslu atsispirti prieš kapitalistines verslamones arba visiškai jas pakeisti.

9 punktas — pelno grąžinimas proporcingai apyvartoms, padarytoms per koperatyvo įmonę, be abejo, yra pagrindiniausias koperatinės verslamonės požymis, skiriąs ją nuo kapitalistinės verslamonės, kur pelnas skiriamas sulig įdėtu kapitalu.

Tačiau ir čia reikia padaryti vieną papildymą, būtent, kad koperatinių verslamonių gali būti ir tokių, kurios pelno gali visiškai neturėti (Raifeiseno kredito koperatyvai) arba turėti tik išlaidas, kurios skirstomos taip pat proporcingai nario ūkio atliktoms operacijoms per koperatinę verslamonę (melioracijos bendrovės). Todėl kalbant apie proporcingą pelno paskirstymą reikia pridėti ir galimą išlaidų proporcingą paskirstymą.

Pelno paskirstymas koperatyvų nariams, einant Ročdaliečių principu, proporcingai įpirkimams, taikant tą principą šių dienų visam koperacijos judėjimui, dar nepašalina to, ką visuomenės ūkio moksle vadina pelnu. Ir koperatinės verslamonės skirstomame nariams pelne gali būti tikro kapitalistinio pelno požymis. Sakysime, žemės ūkio koperatyvas, išlaukęs geros konjunktūros, gavo už parduodamus produktus labai aukštas kainas. Vėliau gautą iš to pelną (manau, kad vadinti koperatyvo „pelną“ kitu vardu, kaip kad vadinamas kapitalistinis pelnas, nėra reikalo. Ūkiškoji jo esmė ta pati. Kitas klausimas yra dėl jo socialinio pobūdžio ir apkrovimo mokesčiais. Vardo pakeitimas nepakeičia ekonomiškosios reikšmės) paskirsto savo nariams, ir nors jį gauna nariai, bet jo ekonomiškosios kilmės (gavimo už gėrybes didelio skirtumo tarp gamybos kaštų ir parduodamosios kainos dėl konjunktūrinių kainų judėjimų) tas nepakeičia. Apskritai negalima sakyti, kad koperatinių organizacijų svarbiausias tikslas yra pašalinti pelnas. Tiesa, koperatyvas pelno gavimo nesuriša su pačios verslamonės kapitalų kiek galint pelningesniu išnaudojimu, bet pelnas bendra visuomenės ūkio prasme paskirstomas kita tvarka, kaip kapitalistinėse verslamonėse, jis tenka nariams ne pagal įdėtą kapitalą (kuris gauna vidutinį piniginės prekyvietės procen-

tą), bet sulig jų įpirktu ar parduotu per koperatyvą prekių kiekiu. Tuo būdu koperatyvų pelnas tenka ne kapitalo savininkams, bet grįžta į ūkius, iš kurių tas pelnas susidarė. Tatai ir sudaro esminį koperatinės verslamonės palyginti su kapitalistine verslamone skirtumą.

Šiuo atžvilgiu koperatinės verslamonės prilygsta savo struktūra privatinių verslamonių susijungimams (sindikatams), kurie atlieka padedamąsias įeinančioms į jas privatinėms verslamonėms funkcijas, bet nauda iš pačių sąjungų realizuojasi atskirose verslamonėse.

Čia jau tenka pabrėžti, kad koperatyvas, kaip jau pirmiau sakyta, yra ne kas kita, kaip ūkiškoji verslamonė, ir kad tam tikra jos struktūra ir socialinis pobūdis bei socialiniai uždaviniai neišveda koperatyvo iš ūkiškos srities. Todėl ir vartojamą aukščiau duotuose apibūdinimuose „asmenų susijungimą“ tenka suprasti visų pirmiausia kaipo kolektyvinės ūkiškos verslamonės sudarymą[1].

Tuo būdu praleidžiant formalinio koperatyvo apibūdinimą,[2] kaipo nebūtinai įeinantį į šio rašinio uždavinius, koperatyvas visuomenės ūkio atžvilgiu, išeinant iš konkretaus šių laikų koperacijos judėjimo reiškinių, teks pripažinti ūkiškai silpnesniųjų verslamonė, prilygstančia bendrai šių laikų visuomenės ūkio koncentracijai, pasireiškiančiai verslamonių sąjungų sudarymu, kurioje ūkiškos pajamos ir išlaidos skirstomos proporcingai įeinančių ūkiškų vienetų atliktoms per koperatyvo įmonę operacijoms.

§ 2. *Koperatyvų klasifikacija.*

Koperatyvų klasifikacija yra antras klausimas, kuris negausingoje ligi šiol koperacijos judėjimo teorijoje sulaukė daug dėmesio ir gyvos diskusijos.

Koperatyvų klasifikacijos klausimą plačiausiai yra išnagrinėjęs E. Jacobas ir M. Tugan - Baranovskis.

Štai keletas koperatyvų klasifikacijos pavyzdžių.

---

[1] Plg. įdomius prof. *Ivancovo* ir *Emeljanovo straipsnius* „Zapiski Ruskogo Instituta Selsko-Choziaistvennoj Kooperacii“. Prage. Kniga III. 1925 g. 6 — 40 pusl.

[2] Dėl formalinio koperatyvo apibūdinimo žiūr. mano brošiūrą „Koperatyvų Istatymas“ Teisių Fakulteto leidinys. 1925.

Schulze - Delitschas[1] įskirsto koperatyvus į dvį pagrindines grupes. Į pirmą grupę jis įtraukia tas bendroves, kurių uždavinys yra pigesnis ir geresnis savo narių aprūpinimas reikalingomis gėrybėmis ir kreditu, ir apskritai pasinaudojimas didelės įmonės privalumais, būtent: kredito, žaliavos, vartojimo ir kit. Į antrą grupę įeina, anot jo, „tikrosios bendrovės, kurių uždavinys sukurti bendrą ūkišką įmonę, kur gamyba ir pardavimas eitų bendra sąskaita ir rizika", būtent sandėlių bendrovės, kurios parduoda savo narių darbo gaminius jų sąskaita. Šis koperatyvų padalinimas įsigalėjo Vokietijoje. Vėliau į šią klasifikaciją įnešė pakeitimų Crügeris, sandėlių bendroves priskirdamas į pirmą grupę. Tuo būdu Crügeris į pirmą grupę (skirstomuosius koperatyvus) įtraukia: kredito, žaliavos, vartojimo statybos ir sandėlių bendroves; į antrą (gaminamuosius koperatyvus) — gaminamąsias darbininkų, amatininkų ir vartotojų bendroves. Bet kadangi tokios klasifikacijos pagrindu buvo paimtos neaiškios „skirstymo" ir „gamybos" sąvokos, todėl ir šis koperatyvų padalinimas negalėjo ilgai laikytis.

H. Kaufmannas[2] savo koperatyvų klasifikacijos pagrindu ima narių santykius su savo bendrove, būtent: pirkimą, pardavimą ir perdirbimą. Tuo būdu nario santykiai su savo koperatyvu gali būti trejopi:

1) Koperatyvas gali pirkti iš savo narių.

2) Koperatyvas gali perdirbti nario produktus.

3) Koperatyvas gali parduoti savo nariams.

Išeidamas iš to H. Kaufmannas koperatyvus skirsto į pardavimo, perdirbimo ir pirkimo.

Pardavimo koperatyvais Kaufmannas vadina „asmenų draugijas, kurios nariai, pradėdami ūkiškąją veikslę, yra santykyje su koperatyvu jo statytojai". Perdirbimo jis vadina „asmenų draugijas, kurios nariai koperatyvo ūkiškos veikslės viduryje, santykiuodami su juo, patys kvantitetiškai ir kvalitetiškai perdirba produktus, tuo norėdami koperatyvo pagalba gauti geresnį atlyginimą už savo darbo jėgą".

---

[1] Žiūr. Kapitel zu einem deutschen Arbeiter Katechismus. Schriften u. Reden, II, B. 135 — 136.

[2] Žiūr. Jahrbuch des Zentralverbandes d. deutscen Consumvereine 1907, 7. Jo str., Zur Theorie des Genossenschoftswesen, 87 — 89 pusl.

Pirkimo (įsigijimo) koperatyvais vadina tokias „asmenų draugijas, kurios nariai gale koperatyvo ūkiškos veikslės sueina su juo į pardavimo santykius, t. y. yra koperatyvo pirkėjai“.

Vėliau perdirbimo (pakeitimo) bendroves Kaufmannas pavadino darbo koperatyvais ir įvedė naują „įvairių koperatyvų“ grupę, kaipo pagrindinę[1]. Tuo būdu Kaufmanno klasifikacija taip atrodė:

1. Kredito,
2. perdirbimo,
3. darbo,
4. pirkimo,
5. vartojimo, arba vartotojų, bendrovės,
6. Įvairios.

E. Jacobas koperatyvus skirsto į dvi pagrindines grupes: gamintojų ir vartotojų. Gamintojų bendroves dalina į įsigijimo ir pardavimo koperatyvus. Įsigijimo koperatyvai gali būti kredito ir prekių. Pardavimo koperatyvai skyla į darbo pardavimo koperatyvus ir į prekių pardavimo koperatyvus.

Tuo būdu pagrindinė Jacobo sistema taip atrodo:

G a m i n t o j ų   k o p e r a t y v a i :

Įsigijimo bendrovės,

Kredito įsigijimo bendrovės:
- daugiausia miestietiško pobūdžio;
- daugiausia sodžiaus pobūdžio.

Prekių įsigijimo bendrovės:
- pramonės,
- žemės ūkio.

Pardavimo bendrovės:
- darbo pardavimo bendrovės,
- prekių pardavimo bendrovės,
  - pramonės,
  - žemės ūkio.

Vartotojų bendrovės.

[1] Jahrbuch d. Zentralverb. deutsch. Konsumver. 1927, Bd. I. 21 pusl.

Tugan-Baranovskis savo koperatyvų klasifikacijos pagrindu ima darbo ir mainų pažymius, skirdamas koperatyvus į dvi grupes: į 1) koperatyvus tik mainų, bet ne darbo srityje ir 2) koperatyvus mainų ir darbo srityje, — gauna tokias pagrindines koperatyvų rūšis:

1. Kredito koperatyvai,
2. Vartotojų bendrovės,
3. Namų statybos bendrovės,
4. Pirkimo bendrovės,
5. Pardavimo bendrovės,
6. Perdirbimo bendrovės,
7. Gamybos padedamosios artelės,
8. Darbo artelės,
9. Gaminamosios artelės.

Be to, Tugan-Baranovskis laiko savo klasifikacijos privalumu ir tai, kad bendrovių padalinimas eina sulig jų operacijų sudėtingumu (Social. osnov. 116-119 pusl.)[1].

W. Wygodzinskis[2] klasifikacijos pagrindu ima seną visuomenės ūkio paskirstymą į gamybą, mainus ir vartojimą ir, eidamas praktiškais sumetimais, skirsto koperatyvus pagal jų užimamą reikšmę visuomenės ūkyje į:

A. Kredito koperatyvai.

B. Koperatinės vartojimo organizacijos,
 a) vartotojų bendrovės,
 b) statybos koperatyvai.

C. Gamintojų koperatyvai:
 1. Produktų koperatyvas,
 a) žaliavos pirkimo bendrovės,
 ūkininkų,
 amatininkų,
 pirklių,
 b) sunaudojimo (pardavimo) koperatyvai:
 1. sandėlių bendrovės,
 2. pardavimo bendrovės;

---

[1] Pažymėtina tai, kad Tugan - Baranovskis, nustatęs gana komplikuotą koperatyvų klasifikaciją, nesinaudoja ją ja mokslo reikalui, bet skirsto koperatyvus į proletarų, ūkininkų ir smulkių buržujų.

[2] Žiūr. jau cit. Wygodzinskio veikalą, 112 — 123 pusl.

II. Gaminamieji koperatyvai:

a) padedamieji gamybai,

b) iš dalies padedamieji,

c) pilnieji gamybos koperatyvai —

žemės ūkio,
amatininkų,
pramonės darbininkų.

Nesigilinant į Wygodzinskio klasifikaciją reikia pasakyti, kad į akis krinta įdėjimas į vieną grupę labai tolimų koperatyvų rūšių — pieno perdirbimo bendrovės ir darbininkų gaminamųjų bendrovių.

C. R. Fay'us koperatyvus dalina išeidamas iš savo koperatyvo definicijos į 4 skyrius:

I. Koperatiniai bankai (kredito bendrovės),

II. žemės ūkio draugijos,

III. Koperatinės darbininkų draugijos,

IV. Koperatinės krautuvės.

I, II ir III grupę sudaro gamintojų asociacijos; IV tik vartotojų asociacijos.

Iš aukščiau duoto pustuzinio įvairių koperatyvų klasifikacijos schemų matome, kad veltui būtų ieškoti jose daug ko bendra. Jų pagrindu imami įvairūs momentai.

Tuo tarpu norint sudaryti tikslią koperatyvų klasifikaciją, jos pagrindu tektų paimti tas tipiškas visuomenės ūkio funkcijas, kurias atlieka tos ar kitos rūšies koperatinės verslamonės.

Bet tam būtina yra sąlyga visuomenės ūkio reiškinių tiksli klasifikacija.

Šiandieną visuomenės ūkio mokslas atmetęs yra seną visuomenės ūkio reiškinių suskirstymą į gamybą, mainus ir vartojimą, nes tarp dviejų pirmųjų reiškinių sunku nustatyti aiški riba, o trečios apskritai turinys nėra aiškus, todėl ir šių dienų ekonomistai linkę yra visuomenės ūkio procesą traktuoti kaipo bendrą visuomenės gamybos procesą.

Rasti aiškų koperatyvų klasifikacijos pagrindą pasunkina ir tai, kad yra koperatyvų su įvairiausiomis funkcijomis — vartotojų bendrovė gali turėti ne tik krautuvę, bet ir indėlių priėmimo skyrių ir savo gamybą.

Todėl koperatyvų klasifikaciją tenka daryti išeinant iš praktiškos to reikalo reikšmės (statistikos) imant pagrindu tikslingumo momentą.

Tokia klasifikacija visados turės dirbtinumo pobūdžio — jos pagrindu tektų imti ir išorinius tikslus, ir technišką visuomenės gamybos suskirstymą (plg. pirmykštė gamyba, prekyba... 11 pusl), ir visuomenės grupę, kurioje ta koperacijos šaka labiausiai prigijus, ir konkretų tos ar kitos koperacijos rūšies išsirutulojimą. Bet ir kartą nustatyta dirbtinė koperatyvų klasifikacija vargu bau ilgai galėtų išsilaikyti, nes laikui bėgant koperacija pasireiškia vis naujose visuomenės ūkio šakose, todėl ir būtina „grupė įvairių" nuolatos apimtų vis didesnį koperatyvų skaičių, kol tiek išaugtų, kad reikėtų išskirti į tam tikras naujas grupes.

Praktikoje gali būti vartojama tokia koperatyvų klasifikacija:

Vartotojų koperatyvai:

vartotojų bendrovės,
butų bendrovės.

Kredito koperatyvai:

miestų,
sodžiaus.

Žemės ūkio koperatyvai:

pirkimo,
pardavimo (be narių produktų perdirbimo), pardavimo su narių produktų perdirbimu (vadinamos „įmonių bendrovės", pieno perdirbimo bendrovės, skerdyklos, spirito varyklos, kit pan. bendrovės).

Amatininkų ir smulkių verslamoninkų koperatyvai:

Darbininkų gaminamosios bendrovės.[1]

---

[1] Mano manymu, koperatyvų klasifikacijos ginčą tinkamiausiai galėtų išspręsti Tarptautinė Koperatyvų Sąjunga ir Tarptautinis Statistikos Biūras, nustatydami kasdieniniams statistikos darbams visose šalyse vieną koperatyvų klasifikaciją.

IV SKYRIUS.

Koperacijos judėjimo teorijos.

Bandymai išaiškinti koperacijos judėjimo ūkišką ir socialinę prigimtį daugiausia išmėtyti įvairiuose visuomenės ūkio mokslo skyriuose. Retesni yra bandymai traktuoti koperacijos judėjimą visumoje. Tačiau šie bandymai ne visados apima visas koperacijos rūšis. Ir, be abejo, sukonstruuoti vieną koperacijos teoriją, esant koperacijos judėjimui įsigalėjus įvairiose visuomenės gamybos proceso šakose tarp įvairių visuomenės grupių, nėra lengvas daiktas.

Vadinami koperacijos judėjimo kūrėjai rūpinosi daugiau padėti koperacijos judėjimui tvirtus praktikos pagrindus, o ne nustatyti aiškiai ūkiškąją prigimtį bei jo ribas.

Daugelis ekonomistų paskutiniais laikais koperacijos judėjimui pripažįsta didelę reikšmę, ypač socialinėje srityje. Bet ta reikšmė, jų nuomone, daugiau padedamoji, koriguojanti šių laikų visuomenės ūkio neigiamąsias puses. Ir palyginti nedaug yra ekonomistų, kurie koperacijos judėjimui pripažįsta savarankiškos reikšmės ir bando konstruoti visuomenės idealą, imdami pagrindu koperacijos judėjimo principus.

Pažvelgę į šių laikų koperacijos judėjimo praktiką, ypačiai tų šalių, kur jis atsiradęs ir milžiniškai išaugęs, ne visados rasime aiškią ideologiją.

Iš bandymų kurti koperacijos judėjimo aiškesnę ideologiją tenka pažymėti vadinamą Nimo mokyklą kaipo koperatinio idealo sukonstruuotoją, Anglų koperatyvų ideologija, ypačiai kiek ji reiškiasi Webbų raštuose, įvairius socialistų bandymus aiškinti koperacijos judėjimą ir vidutinio luomo koperatininkų koperacijos judėjimo koncepsiją. Gal būt, geriausiai gali charakterizuoti šių laikų koperacijos judėjimo ideologiją, suprantant jąja kažin ką bendrą šių laikų koperacijos judėjimui, Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos organų paskutinių laikų sprendimai.

§ *1. Anglų koperatyvų ideologija ir ekonomiškoji koperacijos koncepcija.*

Vartotojų koperatyvų judėjimas, kur koperacijos principai yra ryškiausi (dėl pelno grąžinimo), susiformuoja Anglijoje žymioje Roberto Oweno ir krikščionių socialistų idėjų įtakoje. Koperatinę programą galutinai suformuluoja Ročdelio pionieriai savo garsiuose principuose, kurie ir dabar laikomi koperatinės ideologijos baze.

Be šios, anot Holyoake'o, „didžiosios popierinės konstitucijos, kuri turėjo reorganizuoti gamybą ir paskirstymą", Ročdelio pionieriai, atidarydami krautuvę, nusistatė dar laikytis tokių taisyklių: pardavinėti nefalsifikuotas prekes, tikras svoris, pardavimas prekyvietės kainomis, pardavimas už gyvus pinigus, pelną skirstyti proporcingai narių įpirkimui, politinis ir religinis neutralumas ir lygios teisės visų narių — vyrų ir moterų.

Ročdelio Pionierių konstitucijoje ir praktikos taisyklėse, tarp kurių randame ir svarbiausią visuomenės ūkio atžvilgiu koperacijos principą — būtent proporcingą narių įpirkimui pelno paskirstymą, randame mišinį įvairių tų laikų socialinių tendencijų ir Oweno — komunistinės bendruomenės ir čartistų — paėmimą valstybinės valdžios į savo rankas ir sugrąžinimą darbininkui ūkiško savarankiškumo organizuojant gamybą.

Bet gyvenimo praktika Ročdelio Pionierių veikimą nukreipė į grynai praktikos veikimą — narių vartojimo organizavimą, kiti jų „konstitucijos" punktai liko šalia praktikos veikimo arba įgavo visiškai kitokio pabūdžio.

Dabar pažiūrėkime, kaip buvo interpretuojami ir šiais laikais populiarūs kalbami Ročdaliečių principai, kaip šiais laikais anglų koperatininkai supranta savo judėjimą?

Idėjinis anglų koperatyvų centras „Koperatyvų Sąjunga" 1879 metais išleido koperacijos vadovėlį, koperatyvų kongresui pavedus, Hughes'o ir Neale'o parašytą.[1] Jame autoriai išdėsto pažiūras į religiją (abu jiedu buvo krikščionys socialistai) į lab-

---

[1] *Hughes and Neale* Foundations: *A. Study in the Ethics and Economics of the Co-operative* Movement. request of the Co-operative Congress 1879 and revised by A. Stoddars and W. Clayton 1916. 51 — 59 pusl.

darybę, socializmą, komunizmą ir kitus socialinius judėjimus, o taip pat bando išaiškinti ir ekonomiškąją koperacijos judėjimo esmę.

Praleisdami jų pažiūras į religiją ir filantropiją, pažiūrėkime, kaip autoriai žiūri į socializmą, komunizmą ir kitus sociališkai politinius judėjimus.

Socializmas, anot Hughes'o ir Neale'o, skiriami nuo socialinės reformos ir koperacijos, tarp kita ko ir tuo, kad sudaro teoriją, apimančią visų žmonių santykių samplatą, ir kurią jis stengiasi suderinti su tąja teorija vienu ar kitu būdu. Socialinė reforma, kurią vykdo koperacija, greičiau praktika, kaip teorija. Ji bando įgyvendyti į pasaulį, kokis dabar yra, tas veikimo formas, kuriose įkūnyti krikščioniški principai. Koperacija nesiremia nauja žmonių elgesio teorija, o išrutulojimu žmonijos istoriškųjų tendencijų, ir stengiasi sustiprinti jas dabartyje ir ateityje.

Koperatininkai yra tokie reformatoriai, kurie sprendžia didžiąsias socialines reformas su atviromis akimis ir laisvomis rankomis. Ne neigdami to tikslo, kurį paliko savo mokiniams socializmo skelbėjai, koperatininkai pretenduoja į aukštesnį tikslą ir atsisakydami susirišti bet kurio pranašo žodžiais, jie kritiškai vertina jų socialinę sistemą, nepriimdami jos aklai ir nesmerkdami iš anksto.

Koperatininkai gali pripažinti Fourier siūlymą padaryti darbą patraukiantį, o iš Oweno mokslo kreipti dėmesį į jo mokslą apie įtakos reikšmę būdui.

Kai dėl komunizmo, vykdomo Amerikoje Oweno ir Fourier mokinių, tai jis įrodo, kad nors jis negriauja pramonės, bet ardo šeimyną. Plėsti asociaciją už koperacijos ribų norint pasiekti visuotinės laimės, panaikinti bet kokį egoizmą, kaip kad manė Owenas — reiškia nesuprasti tikrosios laimės šaltinio. Koperacija panaši į Oweno komunizmą taip, kaip dvi matematiškosios linijos, kurios gali be galo artintis viena prie kitos, bet nesusilieti.

Nuo politinio Lasalio socializmo koperacija skiriasi tuo, kad nesistengia įvykinti asociacijos privalomu valstybės įsikišimu. Koperatininkai nesutinka su plačiųjų vokiečių tautos sluoksnių įsitikinimais pasiduoti valstybės reglamentui, virtusiais į garbinimą, pavedant valstybei įvairių funkcijų. Taip pat valstybės garbinimas pastebimas ir Jungtinėse Amerikos Vals-

tybėse, gal būt, nuo kito tautos papročio — būtent, žiūrėti į savo valią, išreiškiamą balsuojamais kamuolėliais, kaipo į visagalinčią. Lasalio argumentus sugriovė Šulče-Deličas. Nei Lasalio, juoba Markso, priverstinos turtingųjų ekspropri̇jacijos neturtingųjų naudai neįvyko, ir ekspropri̇jacija negali išspręsti socialinio klausimo.

Pastarasis tegali būti išspręstas ne prievarta, o meile. Jei žmonių asmenišku egoizmu apjakimas sulaiko juos nuo laisvos koperacijos geresnei, kaip dabartinė, tvarkai įvykinti, tai jokia įstatymdavystė jų neišgelbės.

Bet ir laisvųjų varžytynių režimas nepatenkina anglų koperatininkų.[1] Varžytynės, anot jų, atsiranda kaipo naturalinis įstatymas iš žmogaus norų ir aplinkinių sąlygų įvairumo. Kol pragyventi priemonių pakako, žmogus dirbo nesinaudodamas prievarta. Vaizdas keičiasi, kai žemė tampa privatine nuosavybe. Nuo to laiko dirbantieji pradeda vienas su kitu varžytis del pragyvenimo priemonių. Varžytynės įgavo pasibaisėtinos formos, įsigalėjus stambiai pramonei ir kapitalizmui apskritai.

Visuotinis gyvenimo įtempimas su jo sunkumu įrodo, kad visuomenė neprivalo remtis laisvosios pasaulinės konkurencijos įstatymu. Jį dabar pakeičia pamažėl koperacija, kuri sukuria vartotojų bendrovių sąjungas didmenų prekybos operacijoms ir gamybai, kuri gali apimti žemės ūkį ir jūrų transportą. Sąjunga sudaro prekyvietę visų produktų, reikalingų koperatininkams. Surinktas taupmenas prekyboje ji suvartoja gamybai. Didžioje Britanijoje, kur procentas už kapitalą nėra didelis, jis nekliudo pritraukti kapitalą ir į koperatinę gamybą. Koperacija gali sunaikinti antagonizmą tarp kapitalo ir darbo, ką matome iš Godin'o bandymo Guise.

Kai koperacijos padedami gamintojai apsirūpins nuolatiniu darbu ir gerais produktais, tai galės sustoti ir neproduktingas jėgų aikvojimas dideliems miestų centrams kurti. Gamybą galima būsią išsklaidyti po visą kraštą, sujungiant ją su sodininkyste ir žemės ūkiu apskritai, kaip tat iš dalies matome Šveicarijoje.

Miestai taps sveikesni, kai neteks dūmų ir smarvės. Pagerinus darbo sąlygas, bus atidarytos durys ir socialinei vienybei

---

[1] Žiūr. ten pat. Chapter IV. 63 — 85 pusl.

su tomis klasėmis, kurios atsiskiria nuo darbininkų. Visa tai gali išaugti iš pirkimo ir pardavimo sąjungų.

Santykius su visuomenės ūkio teorijomis Hughes ir Neale'as taip nustato[1]: koperacija ir senos anglų mokyklos politiškoji ekonomija tyrinėja įvairius dalykus, todėl ir tarp jų negali būti antagonizmo. Koperacija tai patobulinta praktika, pritaikinta prie kasdieninio gyvenimo. Anglų politiškoji ekonomija tiria šių laikų žmonių praktiką, kaip įsigyjami turtai. Jei ta praktika atitinka koperacijos idealą, tai koperatininkai gali tik pasidžiaugti, jei neatitinka, tai tas jų neliečia.

Kai kurie ekonomistai ir prekybos bei pramonės veikėjai sakė koperatininkams, kad koperacijai įvykdyti reikalinga tokių gerų žmonių, kurių dabar nėra. Koperatininkai neneigia, kad būtų reikalinga geresnių žmonių, kaip dauguma dabartinių, nes koperacija pakelia mases ligi to lygio, kuris reikalingas jos pasisekimui. Toliau ekonomistai teigia, kad egoizmas yra vienintelis žmogaus veikimo motyvas. Tačiau tas teigimas priešingas yra mokslo, meno, religijos ir labdarybės buvimui. Valstybinė tarnyba taip pat tam prieštarauja, nes valstybė už kuklų atlyginimą pritraukia valdininkų, kurie į pirmą vietą stato ne algos dydį, o tarnybos nuolatinumą ir galimumą pasižymėti. Abi šias pastarąsias sąlygas ypačiai gerai gali atlikti koperacija.

Kai dėl santykių koperacijos su valstybe,[2] autoriai mano, kad koperacija yra išmintingos valios pasireiškimas, atsiradęs kovoje už būvį, ir jei jinai išaugs ligi harmonijos supratimo, kaipo Dieviškosios meilės pasireiškimo, tai sukurs didesnę valstybę, kaip Romos imperija. Koperatininkai ją sukurs tuo pat būdu, kaip krikščioniškoji bažnyčia susikūrė laisva valia. Koperacija kyla aukščiau už šių laikų valstybę, kaip bažnyčia už seną valstybę. Tokiam koperacijos idealui įvykinti nereikia jokių privilegijų ir jokios ypatingos įstatymdavystės. Koperacijos įvedimas įstatymo keliu galima sulyginti su vaiko pastangomis turėti sodą, sodinant nulaužtas šakas. Juridiškoji forma seka paskum koperaciją, bet nesukuria jos. Jei koperatinė dvasia negali sukurti idealinės valstybės, tai dabartinė „valstybė juoba negalės sukurti koperatinės dvasios“.

---

[1] Žiūr. ten pat, Chapter V. 87 — 92 pusl.

[2] Žiūr. ten pat, Chapter V. 99 — 104 pusl.

Kaipo krikščionys socialistai, Hughes ir Neale'as pirmoje vietoje stato gamybą, o antroje vietoje paskirstymą.

Hughes'o ir Neale'o veikale išdėstytą koperatinę ideologiją su stipriu tikybinio prado pabrėžimu, nuomone, kad koperacija gali paimti į savo rankas žemės ūkio gamybą ir jūrų transportą, pabrėžimu koperatinės gamybos reikšmės negalima laikyti ir tiems laikams, kuriais ji buvo paskelbta, kaipo charakteringą anglų vartotojų bendrovėms. Vertinant jų pažiūras tenka visų pirmiausia turėti galvoje jų pačių nuomonę, kad „koperatininkai nesusiriša su jokių pranašų žodžiais ir kad koperacijos judėjimas yra daugiau praktika, kaip teorija". Be to, koperacijos judėjime anglų jau pačioje pradžioje priimtas neutralumo principas duoda galimumo jos nariams įvairiai vertinti koperacijos judėjimą ir laikytis įvairios ideologijos.[1]

Kaipo charakteringą prieškariniams anglų koperatyvams, koperacijos ideologija galima laikyti Aclando ir Jones nuomonę.[2]:

„Mes nieku būdu nenorime piršti koperacijos kaipo vienintelio vaisto nuo visų socialinių ligų ir duoti jai didesnės reikšmės, kaip kad ji verta... Bendras mūsų knygoje aprašomų bendrovių tikslas tokis: gamybos ir paskirstymo darbas neprivalo eiti vieno asmens ar nedaugelio asmenų naudai, o naudai visų tų, kurie, kaipo darbininkai arba pagrindinių daiktų vartotojai, suinteresuoti jų darbu... Reikalinga, kad plačioji visuomenė susipažintų, kaip vedami jų reikalai valstybėje, vietos savivaldybėse, jų kasdien dirbamame darbe ir jų aprūpinime kasdieninėms reikmenėms tenkinti daiktais".

Neabejotinai stambiausiais šių laikų anglų koperacijos teoretikais tenka laikyti Sidney ir Beatrice Webb, kurie savo veikalais pirmieji žymiai pastūmėjo į priešakį ekonomiškąjį koperacijos judėjimo tyrinėjimą.[3]

---

[1] Plg. *Th. Cassau.* Die Konsumgenossenschaften Grossbritaniens. Rusų vertimas M. J. Rozenfeld, 1928. Maskva, 49 — 52 pusl.

[2] *Acland H. D. and Jones B.* Working Men Co-operators, Revised by Julia P. Madams. Manchester: The Co-operative Union Ltd 1922. 2 pusl.

[3] Svarbiausi jų veikalai: The Co-operative Movement in Great Britain *(Beatrice Potter)* 1891. The Consumers Cooperative Movement.

Tačiau ir jų nuomonės negalima laikyti oficialine anglų vartotojų koperatyvų nuomone.

Webbai konstruuoja savo koperatinę ideologiją atmesdami darbo vertės teoriją, kuriąja remdamiesi darė savo eksperimentus Robertas Owenas ir pirmieji anglų koperatininkai. Webb'ai yra šalininkai paskutinio naudingumo vertės teorijos ir koperacijos judėjimo pagrindu ima ne savarankišką gamybą, bet paskirstymą — reikmenių patenkinimą ir pritaikintą jam gamybos organizavimą.[1]

Šio judėjimo skatinamasis motyvas yra ne gamintojų noras ar sugebėjimas produkuoti, bet vartotojų norų ir reikmenių vartoti tikras pažinimas ir išaiškinimas. Pagrindinė jo prielaida, kiek liečia gamybos priemones, yra mintis, kad bendra nuosavybė ir kontrolė vartotojų bendraūkio, kuris tvarkomas demokratiniais principais, yra aukštesnė kaip privatinė nuosavybė ir kontrolė. Tai dar nereiškia, kad koperatyvo nariai labiau abejoja privatinės nuosavybės institutu, kaip socialistai. Jie pripažįsta tam tikrą asmenišką nuosavybę ir pajamas, kurios reikalingos asmeniui civilizuotai gyventi.[2]

Iš to matome Webb'ų pažiūras į nuosavybę. Koperatiniame bendraūkyje tačiau gamyba turėtų eiti remiantis samdomuoju darbu, nes to reikalauja ir šių dienų darbo padalinimas ir neišvengiamas techniškai aukštesnės gamybos būtinumas atskiros tautos ir tarptautinėse ribose. Pirmą vietą visuomenės ūkyje turi užimti vartotojų demokratija, nes visuomenės pasiūlus (gamybą) nustato visuomenės reikmenės (paklausai). „Kiekvienas dirba tik tam, kad galėtų gyventi".[3]

Webb'ai koperacijos judėjimą (vartotojų bendrovių) taip apibūdina:

Kalbant apie pramonės kontrolę patirta, kad vartotojų koperacijos judėjimas — šiuo atžvilgiu žymiai skirdamasis nuo

---

[1] Žiūr. *Beatrice Potter (Webb).* The Co-operative movement in Great Britain. Rusų vertimas — Kooperativnoje dviženie v Velikobritanii. 1917. Moskva. 34 — 35 pusl.

[2] Žiūr. Die Genossenschaftliche Gemeinwirtschaft (The Co-operative Commonwealth) von *Sydney und Beatrice Webb* über aus „Die Genossenschaftsbevegung der Konsumenten" von *Dr. August Müller.* 1924. 30 — 31 pusl.

[3] Ten pat, 95 — 99 pusl.

gamintojų bendrovių, gamybos srityje sudaro neblogesnę lytį, didmenų ir mažmenų prekybos kapitalistinei sistemai pakeisti darbininkiškos kilmės organizacija, kurią, kaip tat jau įrodė darbininkai (bent visose vakarų ir šiaurės valstybėse), gali sėkmingai tvarkyti demokratiniais pagrindais jų klasės ir atstovai.

Koperatinių vartotojų organizacijų veikslė jau davė ir tebeduoda daug naudos savo nariams: sumažina mažmenų kainas, įveda į prekybą teisingumą, pardavinėja geras prekes be falsifikacijos ir priemaišų, atleidžia šeimų ūkius nuo krautuvininkų globos. Vartotojų bendrovės sutaupo tas lėšas ir energiją, kurias privatinės prekybos leidžia įvairiems gudravimams su konkurentais, pirkėjų pritraukimui, darbo algos mažinimams, falsifikacijai, prekyvietėms užgrobti, akcinėms bendrovėms steigti ir biržos spekuliacijai. Dėl to, kad jos gamina vartojimui, o ne mainams, koperatinis judėjimas įgalina vartotojus apsieiti be prekybinės konkurencijos, įrodo, kad prekybos ir pramonės įstaigos gali vesti ir be didelių piniginių pajamų, kurios tenka pramonės vadams, ir labiau išlaikant lygybę tarp proto ir fizinio darbo darbininkų, kaip tat esti kapitalistinės pramonės, „truck“ sistemoje parduodančių bargan ir apskritai visų rūšių kredito, išduoda nariams kasmet „kaipo dividendą“ milijonus svarų sterlingų, kurie, jei nebūtų tų asociacijų, eitų kapitalistų klasei pralobinti; paskatina ir palengvina net neturtingiausius darbininkus taupyti, kas sudaro didelį faktorių, didinantį jų asmens laisvę ir socialinę įtaką.

Labiausiai aktingi darbininkai, valdydami vartotojų organizacijas, pripranta tvarkyti daugelį tarnautojų, valdyti iš tikro savivaldančias pramonės respublikas. Visa tai turi didelės politiškos ir ekonominės reikšmės.

Tačiau autoriai nemano, kad koperacijos judėjimas tuojau galėtų apimti visas visuomenės gamybos šakas ir visus sluoksnius. Jau dabartinė anglų vartotojų bendrovių praktika parodo, kad į vartotojų bendroves neįeina patys neturtingiausieji sluoksniai, nes nepajėgia įnešti įnašų ir neturi už ką pirkti sau vartojamų daiktų. Taip pat koperacija nesuinteresuoti ir patys turtingiausieji.

Vartotojų bendrovių judėjimas vargu bau pajėgs apimti žemės ūkį, gamybą eksportui, gamybos priemonių gamybą, tas įmones, kur vartotojai kasdien mainosi ir negali sudaryti vie-

neto, tinkamo valdyti įmonei, arba kuriose reikalingas savivaldybių ar valstybės privalomo mechanizmo įsikišimas[1].

Po karo autoriai savo nuomonę kiek modifikavo ir kooperatinio bendraūkio idėją išplėtė ir konkretizavo.

Koperatinio bendraūkio pagrindą turi sudaryti vartotojų demokratija, įeidama į tam tikrus sutartinius ryšius su „gamintojų demokratija" (trade-union'ais) ir ūkininkų organizacijomis.

Vartotojų demokratijai turėtų tarnauti ir savivaldybės ir valstybės organai.

Nugalint ir savo reikmenėms pritaikant gamtos jėgas galima laukti, kad tolimoje ateityje materialinių daiktų reikmenės reikalaus mažesnio bendrai produktingų jėgų vartojimo, galima bus daugiau leisti mūsų auklėjimo, muzikos, teatro ir socialinio tarp įvairių tautų bendradarbiavimo reikmenėms tenkinti.

Labiau ir labiau žmonių visuomenė bus organizuota ne tam, kad daugiausia gamintų gėrybės, bet kad jomis džiaugtųsi.[2]

Webbai konstruuoja savo koperatinį idealą, taip pat kaip ir Nimo mokykla, išeidami iš vartojimo organizavimo ir daugiausia remdamiesi anglų vartotojų koperatyvų praktika.

Bet ir jų nuomonės negalima laikyti oficialine anglų vartotojų koperatyvų nuomone.

Kaipo charakteringa anglų koperacijos ideologija, kuri teapima bendrus principus, galima gal geriausiai laikyti koperacijos partijos programoje išreikštu dėsniu.

„Gamyba, paskirstymas ir mainai (imant čia ir žemę) turi būti organizuoti pajėgių koperatyvų visos visuomenės naudai".[3]

§ 2. *Nimo mokykla.*

Nimo mokykla, susikonstruavusi pareito šimtmečio devyniasdešimtaisiais metais, koperacijos judėjimą laiko visuome-

---

[1] Žiūr. *Sidnei* ir *Beatrica Uebb.* Obščestva potrebitelei v Velikobritanii, Maskva, 1917. 71 — 74 pusl.

[2] Žiūr. jau cit. jo „Co-operative Commowealth". Müllerio vertimo 96 — 99 pusl.

[3] Žiūr. jau cit. *Wojciechowskio* Koperacija w rozwoju... 194 pusl.

nės idealu, tąja atsveriančia, kuri privalo įvykti, veikiant šiais laikais dviem priešingoms visuomenės ūkyje tendencijoms — liberalistinėms ir socialistinėms.

Jos kūrėjai buvo Fabre'as, de Boyve'as ir prancūzų žinomas ekonomistas Charles Gide'as — didžiausias šios mokyklos teoretikas ir skelbėjas. Tos mokyklos šalininkas yra ir Bernard Lavergne ir kai kurie kiti prancūzų koperatininkai.

Pirmykščiame de Boyve'o formulavime koperacijos programa taip atrodė:

„Koperacija, kur galėdama, nori pašalinti iš pasaulio sunkumus, neteisybes, padėti tiems, kurie neša persunkią naštą, atpalaiduoti tuos, kurie, spaudžiami, nori sutraukyti visas grandis. Ji nori laisvės. Ji nori panaikinti visų rūšių ydas, auklėti inteligentiškumą, skiepyti taupumo papročius, stengtis mažinti pauperizmą.

Koperacija yra inteligentiškas ir praktiškas socializmas, ir, padėdama darbininkui išeiti iš savo būklės, ji išsprendžia didįjį socialinį klausimą — būtent, santykius tarp darbo ir kapitalo. Koperacijos sistema neturi nieko bendra su komunizmu, kurį atmeta kiekvienas koperatininkas.

Koperatininkas žino, kad kiekviena sistema, kuri turi tikslo panaikinti privatinę nuosavybę, neigia kapitalą ir panaikina bet kurio turtingumo ir aktingumo šaltinį.

Koperatininkai nenori panaikinti kapitalo, nes jie supranta, kad esant dideliems žmonių inteligentiškumo, turimų priemonių, jų aktingumo ir jų papročių taupyti skirtumams, atsiranda nelygybė ir turtų paskirstyme. Jie mano tik, kad priėjimas prie turtų turi būti lengvesnis, ir įvairių rūšių koperacija jiems atrodo geriausia tam priemonė".[1]

Šioje programoje be gražių norų ir pageidavimų daugiau nieko nematome. Kuriuo būdu koperatininkai gali pasiekti tikslo, numatyto programoje, taip pat ar tos priemonės, kurias rengias pavartoti kooperatininkai, atitinka ūkiškąjį gyvenimą, de Boyve'as nepaaiškina.

Ekonomiškąjį pagrindą koperacijai nustato Ch. Gide'as. Jis, būdamas paskutinio naudingumo vertės teorijos šalininku, koperatinės sistemos pagrindu ima pelno pašalinimą vadovaujantis vartotojų interesais.

---

[1] Žiūr. L'école de Nimes. *Ch. Gide.* 42 — 43 pusl.

To savo tikslo vartotojų bendrovės siekia, anot Ch. Gide'o, įvesdamos teisingos kainos sąvoką[1], t. y. tokios kainos, kuri būtų atpalaiduota nuo visokių parazitinių prieauglių, kurie atsiranda dėl privatinės prekybos tarpininkavimo.

Laisvosios varžytynės, kurios, anot ekonomistų, turėtų tą kainą įgyvendyti, to padaryti nepajėgia. Gamintojai siekdami savo uždavinių, o ne vartotojų, sudaro trestus, arba tyliai tarpu savęs susitaria palaikyti prekių kainas. Pirklys šiandieną ieško priemonių sumažinti kainą tik norėdamas pritraukti daugiau pirkėjų.

Išpūstų kainų sureguliuoti negali ir valstybės ar savivaldybės organų įsikišimas. Tą puikiai yra įrodžiusios pastangos reguliuoti kainas karo metu.

Kainų kėlimui galėtų daryti įtakos patys vartotojai. Bet vartotojai, anot Gide'o, geriau sutinka nešti jungą, kaip atsisakyti nuo menkiausios prekės bent vienai dienai.

Prekių kainas sureguliuoti tegali vartotojų bendrovės, kurios jungdamos vartotojus jiems sako: „Pasidarykime pirkliais patys savoms prekėms. Prekės krautuvėse nebus parduodamos kitaip, kaip tik teisingąja kaina, t. y. tokia kaina, kuri reikalinga gamybos išlaidoms apmokėti ir duoti galėjimo gamybai plėstis. Daugiau nieko."[2].

Tuo būdu vartotojų bendrovėms, kurios prekes parduoda tomis pačiomis kainomis, kaip ir kiti prekybininkai, o pelną grąžina gale metų proporcingai įpirkimams, pavyksta kainą nuvalyti ne tik nuo prekybininkų uždedamų prieauglių, bet ir nuo melo — reklamų ir skelbimų, kuriems leidžiami milijardai.

Teisingąją kainą koperatyvai stengiasi įgyvendyti ne tik prekių pardavimu savo vartotojų krautuvėse, bet ir organizuodami patys gamybą. Iš gaminamųjų bendrovių, organizuojamų pačių darbininkų, Ch. Gide'as nieko nelaukia, — jos negalėsiančios paimti savo žinion nei pramonės, nei žemės ūkio.

Gamybą vartotojų naudai tegali organizuoti ir sėkmingai plėsti tik vartotojų bendrovės per savo sąjungas. Ekonomistų baimė, kad vartotojai negalėsią tvarkyti gamyklos, kaipo ne-

---

[1] Žiūr. jo „La coopération. La place qu'elle réclame, dans l'enseignement économique". Leçon d'ouverture du cours sur la coopération au Collége de France le 1-er decembre, 1921.

[2] Žiūr. ten pat 12 pusl.

kompetetingi, esanti be pagrindo—akcinių bendrovių nariai taip pat nekompetetingi gamyboje, o tuo tarpu akcinė bendrovė greitai taps vyraujanti verslamonių forma. Vartotojų bendrovių gamyba, palyginti su privatine, turės tą privalumą, kad ji labiau galės prisitaikinti prie visuomenės paklausų.

Paskirstymo srityje vartotojų bendrovės neįneša naujų principų ir nieko nekeičia to, kas priprasta matyti ekonominiame gyvenime. Ji nepanaikina nei nuosavybės, nei paveldėjimo teisės, nei paskolų procentų, nei taupmenų, nei samdomojo darbo, nes naudojasi samdomų tarnautojų ir darbininkų darbu savo įmonėse.

Bet įgyvendžius teisingą kainą, kuri pašalintų pelną, įvyktų tokios reikšmės revoliucija, kuri neturėtų sau lygios nei socialistų, nei komunistų atžvilgiu.

Kai dėl samdomo darbo panaikinimo, tai jis tegalimas iš tikrųjų tik perdavus darbo įrankius ir jų vaisius patiems darbininkams. Bet tai reikštų ne ką kitą, kaip tik grįžimą į smulkią pramonę, kurią patys socialistai smerkia. Ir, jei šiandieną tegalima kolektyvinė gamyba, tai šiokią ar tokią tvarką vaizduotumės — komunistų kolektyvistų ar koperatininkų, darbininkas vis viena turės klausyti tos įmonės, kurioje jis dirba ir, esant šiai sąlygai, visados galima bus sakyti, jog tai yra samdomas darbas.

Bet jei samdomojo darbo panaikinimą suprasime kaipo tokią tvarką, kurioje darbininkas nedirbs kapitalistams praturtinti, bet žinos, kad jo darbo vaisiai jam grįš, o kai grįš, eis visos tautos labui, kurioje darbininkas jausis, jog jis dirba ne svetimoje fabrikoje, bet savoje, kad jis šioje naujoje respublikoje, kuriai priklauso įmonė, nebus „daiktas", bet pilietis, tai tokioms sąlygoms esant galima bus pasakyti, kad samdomas darbas panaikintas, kiek jis apskritai gali būti panaikintas.

Savajai koperacijos koncepsijai paremti Ch. Gide'as iškėlė aikštėn, jo nuomone, pamirštą politiškosios ekonomijos mokslo vartojimo reikšmę visuomenės ūkyje. Ligi šiol buvo manoma, kad pirmoje eilėje turi būti statomi gamybos interesai — darbininkų pramonininkų, ypačiai pirmųjų.

Bet nereikia pamiršti, kad darbo uždavinys patarnauti visuomenei. Galima sutikti, kad valstybė ne visados gina visuomenės reikalus, bet negalima tikėti, kad pakeitus valstybę gamintojų (darbininkų) organizacija, kaipo tat mano sindikalis-

tai, kad rankų ar proto darbo visuomenės reikalai būtų geriausiai saugojami. Profesiniai reikalai visados lieka profesiniais, ar jie būtų fabrikantų, ar darbininkų, ir ne visados sutampa su visos visuomenės reikalais.

Pirmas žodis visuomenės ūkio reikaluose privalo priklausyti vartotojams, tuo dar nemažinant darbo reikšmės, nes darbas, kaip jau minėta, atlieka visuomenės ūkyje garbingą misiją — tarnauja visuomenei.

Klaidinga manyti, kad dėsnis, jog tik darbas sudaro vertę, kuris sudaro gamintojų didžiausią pretenzijų šaltinį, yra teisingas. Tas dėsnis šiandieną atmestas visų naujųjų ekonomistų. Darbas duoda daiktams tik formą ir naudingumą, kuris pareina nuo medžiagos formos pakeitimo. Bet jis nesukuria to, ką vadiname verte. Gėrybėms vertę įkvepia vartotojų paklausai. Darbas tiek tegali sudaryti turtą, kiek jis vadovaujasi vartotojų reikmenėmis arba jas įspėja.

Nimo mokykla skiriasi savo ideologija nuo kai kurių kitų šalių, jų tarpe ir anglų koperacijos judėjimo (Ročdaliečių), kurie stengias apimti tik darbininkus, kad vartotojų judėjimą daro be jokio klasių skirtumo. Pasak jos, vartotojų bendrovė nėra klasinė organizacija, o užuomazga naujos ekonomijos be klasių skirtumo[1].

Paskutiniu laiku Nimo mokykla stengiasi atsakyti į tą klausimą, kuris pirmiau buvo lig ir užmirštamas, būtent, koks laukia likimas koperacinėje respublikoje žemės ūkio gamybos ir žemės ūkio koperatinių organizacijų.

Anglų vadinamoji federalistinė koperatyvų mokykla, taip pat ir kai kurie Nimo mokyklos šalininkai linkę buvo ignoruoti žemės ūkio koperatines organizacijas. Žemės ūkį savo žinion turėjo perimti vartotojų bendrovių didmenų sąjungos. Ir iš tikrųjų tokiai nuomonei padėjo įsigalėti anglų didmenų koperatinės bendrovės bandymai šioje srityje prieš karą. Bet pokariniai laikai aiškiai parodė, kad Didmenų Bendrovei sunkiai sekasi žemės ūkio gamybos organizavimas, ir jai teks nuo jos pamažėl atsisakyti.

Tas, matyti, paskatino aiškiau pasakyti apie žemės ūkio gamybos klausimą ir Nimo mokyklą.

---

[1] Žiūr. jau cit. L'école de Nimes, 146 pusl.

Pasak Nimo mokyklos, viso koperacijos judėjimo širdį koperatinėje respublikoje turi sudaryti vartotojų bendrovė. Bet ji nenori vartotojų viešpatijos paversti kolektyvine draugija, kurioje visiškai būtų pašalinta individualinė iniciatyva. Šiuo atžvilgiu ji daugiau laukia iš krikščionių socialistų skelbto copartnershipo — darbininkų dalyvavimo verslamonių pelne. Tas principas turėtų būti pritaikintas tose pramonės šakose, kur darbininko individualinis darbas turi didelės reikšmės su žemės ūkio koperatyvinėmis organizacijomis; vartotojų bendrovės turėtų palaikyti santykius tam tikromis sutartimis.

Nors ir čia Ch. Gide'as numato nemažų kliūčių dėl interesų priešingumo ir dėl kitokios žemės ūkio koperatyvų ideologijos[1].

Nimo mokykla iškelia taip pat klausimą, kuris savaime kyla dėl likimo ir reikšmės koperatinėje respublikoje municipalinių verslamonių. Jos turėtų būti sukoperatintos — paverstos į vartotojų bendroves, nes jos savo esmėje yra ne kas kita, kaip tik municipalinės vartotojų bendrovės, kurios apima visus gyventojus, o indėliai į jas surenkami prievartos būdu, kaipo mokesčiai. Ir kadangi valstybiniai ir savivaldybių organai greitai supras, kad tai nėra tikroji jų funkcija, ji perleis vandens tiekimą, šviesą, transportą ir p. d. koperatyvams[2].

Visuomeniškų (valstybinių ir komunalinų) verslamonių sukoperatinimo šalininku yra ypač vienas tos mokyklos šūlas — Bernard Lavergne, kuris mato tame geriausią priemonę socializacijai. „Turint po ranka, sako jis, tokią gerą socializacijos priemonę be suvalstybinimo būtų tiesiog nusižengimas, ir beveik kriminalinis, eiti toliau suvalstybinimo keliu[3].

Nimo mokykla su prof. Ch. Gide'u pryšakyje ir vartotojų koperacijos judėjimo pagrindu, padarė tolimiausias išvadas, tokias pat, kaip ir Ročdaliečių pionieriai savo garsioje programo-

---

[1] Žiūr. ten pat 151 — 153 pusl. Kad su žemės ūkio koperatyvo organizacijomis koperatizmo šalininkams tenka labiau skaitytis, parodo ir tas faktas, kad jis laikomas vienu iš svarbių klausimų ir nuolatos diskutuojamas tarptautiniuose koperatyvų kongresuose. Žiūr. mano straipsnį „Žemės Ūkio" 1928. Nr. 5, pusl. 401 — 408.

[2] Žiūr. ten pat. 153 pusl.

[3] Žiūr. *Bernard Lavergne,* professeur à la Faculté de Droit de Lille, *L'ordre Coperatif. Etude Générale de la Coopération de Consommation. I.* les Faits. Paris, 1926. 585 p.

je, tik su tuo skirtumu, kad Nimo mokykla pasistengė savo išvadas dėl galimos koperacijos judėjimo ateities ekonomiškai pamatuoti. Svarbiausia tų išvadų prielaida yra „vartotojų susipratimas" (tuo tarpu „vartotojas" kvailas, ir dėl to koperacijos judėjimas, kuris remiasi tikrais to vartotojo reikalais, neužima priklausomos jam visuomenės ūkyje vietos) ir vartotojų masės vienlypumas. Tiesa, vartotojų, kaipo vartotojų, reikalai yra vienodi, bet kaipo pajamų gavėjų interesai nėra vienodi, ir čia koperacijos judėjimui vykdant savo idealą tenka susidurti su kliūtimis.

Nimo mokyklos svarbiausias uždavinys įrodyti koperatinės respublikos galimumą ir čia jos didžiausias koperacijos judėjimui nuopelnas. Bet įrodymas to, ko gali pasiekti tas ar kitas judėjimas, juoba neatsveriant tiksliai dabartinio jo visuomenės ūkyje svorio, įeina daugiau į spėjimų sritį.

§ 3. *Socialistinės koperacijos judėjimo teorijos.*

Nėra abejonės, kad vartotojų koperacijai susikurti Anglijoje ir gaminamosioms bendrovėms kurtis Prancūzijoje davė impulso vadinamųjų socialistų utopistų arba, kaip juos vadina Ch. Gide'as, socialistų-asociacionistų — Oweno, Fourier, Louis Blanc'o ir kitų idėjos. Bet vargu bus galima tvirtinti, kaip tat daro Tugan-Baranovskis, kad koperacijos judėjimas visumoje būtų atsiradęs kaipo „socialistinio idealo įtakos kapitalistinei visuomenei" padarinys[1]. Žymi šių laikų koperacijos judėjimo dalis, būtent, žemės ūkio koperatyvai, toli gražu nėra artimi socialistiniam idealui.

Pačių socialistinio judėjimo, suprantant jį kaipo šių laikų darbininkų masinį judėjimą, vadų pažiūros ne visados buvo palankios koperacijos judėjimui, net darbininkiškiausiam jos pavidalui, būtent vartotojų koperatiniam judėjimui, jau nekalbant apie žemės ūkio koperatyvus.

Socialistinio judėjimo kūrėjų ir teoretikų svarbiausia šių laikų koperacijos rūšis—vartotojų bendrovės—buvo atmetamos, kaipo negalinčios pagerinti darbininkų būklės dėl darbo algos teorijos („geležinio darbo algos" įstatymo), anot kurio, pastan-

---

[1] Žiūr. *Tugan-Baranovskis.* Socialnyje osnovy kooperacii. 1917. Maskva. 4 pusl.

gos gerinti darbininkų būklę, keliant jų pajamas, turi vesti į darbo pasiūlų padidėjimą ir kaipo to padarinį — algos numušimą. Ryškiausias tos nuomonės atstovas buvo Lasalis, kuris laikėsi nuomonės, kad darbininkams tenka ieškoti savo būklės pagerinimo ne vartojimo srityje, bet gamybos, sukuriant valstybės finansuojamas gaminamąsias bendroves, kuriose darbininkai būtų patys ir gamybos priemonių šeimininkai. Lasalis skelbė pagrinde tą pačią gaminamųjų bendrovių idėją, kurią Anglijoje skelbė krikščionys socialistai, Prancūzijoje Buchez, Louis Blancas, anglų ekonomistas J. St. Mill'is. Lasalio idėjos ilgą laiką buvo populiarios vokiečių darbininkų tarpe ir kliudė kurtis vartotojų bendrovėms.

K. Marksas atmetė valstybės pagalbą koperatyvams ir apskritai labai šaltai žiūrėjo į koperacijos judėjimą. III-čiame „Kapitalo" tome (I d. 27 skyr. 427 pusl.) jis rašo: „Darbininkų koperatiniai fabrikai senoje formoje yra pirmieji tos senos formos plyšiai, nors jie, žinoma, tikroje savo organizacijoje atvaizduoja ir turi atvaizduoti visus esamos tvarkos trūkumus. Bet priešingumas tarp kapitalo ir darbo juose yra pašalintas, nors visų pirmiausia ta forma, kad darbininkai, kaipo asociacija, yra patys kapitalistai, t. y. naudoja gamybos priemones savuoju darbu. Jos parodo, kaip tam tikrame gamybos jėgų ir artimų joms visuomeniškų gamybos formų išsirutulojimo laipsnyje, savaime iš gamybos pobūdžio atsiranda ir susidaro naujos." Vartotojų bendrovių Marksas visiškai nemini. Kadangi Marksas turėjo didžiausios įtakos darbininkų internacionalui, tai ir Ženevos Kongrese 1866 metais jo dvasioje buvo priimta tokio turinio rezoliucija:

„Tarptautinės Darbininkų Asociacijos uždavinys yra surišti į vieną laisvai atsirandantį darbininkų klasės judėjimą, plėsti jį ir vienodinti, bet nenustatyti jam doktriniškų kurios nors rūšies sistemų ar stengtis jas neigti. Kongresas nepasisako dėl tam tikros koperacijos sistemos, bet tenkinasi išaiškindamas kai kuriuos bendrus dėsnius.

a) Mes pripažįstame koperacijos judėjimą, kaipo veiklią jėgą šių laikų visuomenei pakeisti, kuri remiasi klasių priešingumais. Didelis jos nuopelnas yra tas, kad ji praktiškai parodo, kad esamoji sistema, gimdantį skurdą ir despotišką darbininkų kapitalui pajungimą, gali būti pakeista gerovę teikiančia laisvų ir lygių gamintojų respublikine asociacijos sistema.

b) Koperacijos judėjimas, nykštukiškai besiplečiąs, atskirų samdomų darbininkų jėgomis niekados nepajėgs pakeisti kapitalistinės visuomenės. Kad visuomenišką gamybą paverstų didžiule harmoninga laisvo koperatinio darbo sistema, reikalingas visuotinis visuomenės pakeitimas, pakeitimas tų visuomenės sąlygų, kurių niekados negalima bus įvykinti be organizuotos visuomenės prievartos — būtent, valstybinės valdžios perėjimo iš kapitalistų ir žemvaldžių rankų į darbininkų rankas.

c) Mes siūlome darbininkams geriau imtis gaminamųjų bendrovių, bet ne vartotojų bendrovių. Pastarosios liečia tik paviršių šių laikų ekonomiškosios sistemos, pirmosios braunas į jos pagrindus.

d) Mes patariame visiems koperatyvams savo bendrų pajamų dalį skirti į tam tikrą fondą savo dėsniams plėsti, pavyzdžiu ir patarimais, kitais žodžiais tariant, palaikyti teorijos ir praktikos nurodymais naujų koperatinės gamybos fabrikų kūrimą, o taip pat švietimo ir agitacijos reikalus.

e) Kad sukliudytų koperatyvams virsti paprastomis akcinėmis bendrovėmis, visi darbininkai, kurie juose dirba, akcininkai ar ne akcininkai, turi gauti vienodas pajamas. Kaipo laikinę propagandos priemonę mes siūlome, kad akcininkai gautų žemesnį procentą"[1].

Jei Ženevos Internacionalo Kongresas reiškė simpatijų kovai su esama ūkio sistema gaminamosioms bendrovėms, tai Lozanos Kongresas stipriai paabejojo ir gaminamųjų bendrovių reikšme, kurios, Kongreso nuomone, sudarančios privilegijuotą darbininkų grupę ir skaldančios bendrą darbininkų judėjimą.

Socialistinėje literatūroje koperacijos klausimas kyla tuomet, kai koperacijos judėjimas įgauna daugiau šalininkų darbininkų tarpe. Ir čia pastebimas koperacijos aiškinimo dvejopumas — principinis neigimas, išeinant iš teoretinių samprotavimų (darbo algos ir darbo vertės teorijų) ir noras išlaikyti ryšius su koperatiniais elementais. Ypačiai įdomi šiuo atžvilgiu žinomo socialdemokrato teoretiko Kautskio nuomonė, išreikšta jo brošiūroje „Konsumvereine und Arbeiterbewegung". Joje Kautskis pasisako ne tik prieš vartotojų bendroves, bet ir prieš gaminamąsias bendroves, kaipo buržuazinių elementų pastangas atitraukti darbininkus nuo klasių kovos. Pasitikėji-

---

[1] *Karl Marx.* Die Inauguraladresse... 45 — 46 pusl.

mas koperacija, kaipo socialiniu idealu, priešingas yra viršuvertės, pramonės rezervinės armijos, ir kapitalistinės akumuliacijos teorijoms, be to, žymi proletariato dalis dėl savo klasinės būklės negali būti vartotojų bendrovių nariais, nes jų perkamoji jėga yra persilpna. Tuo būdu darbininkų klasė skyla, ir labiau pasiturinti jos dalis randa bendrų interesų su buržujais. Tai yra priešinga klasių kovos principui. Tai tegalima pakęsti tik tose vietose, kur ypatingai stipri klasių kova. Kur to nėra, tai vartotojų bendrovės auklėjamuoju atžvilgiu yra daugiau žalingos, kaip naudingos.

Tuo būdu iš Markso ir Kautskio raštų tenka konstatuoti ortodoksinio marksizmo nepalankų nusistatymą koperacijos judėjimo linkui. Bet socialistų tarpe randame ir didelių koperacijos šalininkų, kurie tačiau stengiasi koperacijos judėjimą surišti su socialistų partija ir laikyti ją vienu iš klasių kovos įrankių (Bernsteinas, Davidas, Lafargas, belgų socialistai).

Vienkart socialistų tarpe atsiranda ir koperacijos judėjimo savarankiškumo šalininkų, pripažįstančių koperacijos judėjimui didelės reikšmės šių laikų ekonomiškai santvarkai pakeisti. Šioji grupė nelaiko koperacijos judėjimo politinės klasių kovos įrankiu. Jų tarpe pažymėtini Elm, Jaurès, Poissonas.

Ryšyje su tuo turėjo pasikeisti ir Internacionalo nuomonė koperacijos judėjimo klausimu, juoba kad koperacijos judėjimas, priešingai pirmojo Internacionalo spėjimams, milžiniškai išsiplėtė, ir jo neigimas negalėjo eiti pačio Internacionalo naudai.

Iširus pirmam Internacionalui, koperacijos judėjimo klausimą palietė Tarptautinis Socialistų ir Darbininkų Kongresas, 1910 metais susirinkęs Kopenhagoje. Šiame Kongrese Koperacijos klausimu vyravo dvi nuomonės. Pirmoji koperacijos judėjimą tiek tevertino, kiek jis naudingas klasių kovos atžvilgiu (Guesde'as, belgai). Antroji (Thomas, V. Elmas) reikalavo pripažinti vienodą tikslą darbininkų politiniam, profesiniam ir koperatiniam judėjimui proletarinėje klasių kovoje, bet pabrėžė ir tai, kad tie trys judėjimai turi būti savarankiški. Kongrese pagaliau buvo priimta tokio turinio rezoliucija:

„Kongresas pripažįsta, kad nors koperacijos judėjimas atskirai niekados negalės išvaduoti darbininkų klasės, bet jis yra tikras klasių kovos įrankis, kuris veda darbininkiją į politinės

ir viešos valdžios paėmimą, kad suvisuomenintų visas gamybos ir mainų priemones ir kad darbininkai yra suinteresuoti šiuo įrankiu naudotis. Kongresas to dėliai griežtai skatina visus partijos narius ir į profesines sąjungas organizuotus darbininkus tapti ir likti veikliais vartotojų judėjimo nariais ir veikti vartotojų bendrovėse socialistinėje dvasioje, kad sukliudytų vartotojų bendrovėms iš vertingos darbo klasės organizacijos ir auklėjimo priemonės tapti priemone, slopinančia socialistinį solidarumą ir discipliną."

Toliau rezoliucijoje pataria sutaupas ne visas išdalinti, bet iš jų sudaryti fondą savai gamybai ir narių auklėjimo ir švietimo reikalams, laikytis pavyzdingų darbo sąlygų ir taip pat atsižvelgti į perkamų prekių gamybos sąlygas.

Toje pačioje rezoliucijoje buvo paliestas ir klausimas dėl ryšių politinio bei profesinio judėjimo su koperatiniu.

„Ar koperativai turi savo lėšomis remti politinį ir profesinį judėjimą ir kaip toli, palikti spręsti atskirų šalių koperatyvams."

Rezoliucijos gale buvo patarta jungtis koperatyvams į tautines sąjungas ir pabrėžta, kad darbininkų klasės kova prieš kapitalizmą reikalauja, kad ryšiai tarp koperatinių, politinių ir profesinių organizacijų būtų vis glaudesni, nesikėsinant į jų savarankiškumą.

Tuo būdu šių laikų socialistinis judėjimas pripažino koperacijos reikšmę darbininkų klasei ir koperacijos judėjimo savarankiškumą. Ir reikia pripažinti, kad griežtas koperacijos judėjimo atskirumas nuo profesinių sąjungų ir politinių partijų padėjo žymiai sustiprėti vartotojų koperacijos judėjimui Vokietijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Švedijoje ir kitose šalyse.

Politinių partijų pagalba koperacija pripažįstama tik kaipo palankus neutralitetas — išleidimas palankių koperacijos įstatymų.

Griežtu koperatyvų neutralumo šalininku buvo vokiečių vartotojų koperacijos, vadinamos Hamburgo mokyklos, kūrėjas ir koperacijos teoretikas Heinrichas Kaufmannas (socialdemokratas), kuris neutraliteto principą laikė pagrindine koperacijos judėjimo pasisekimo sąlyga, prilygdamas tuo Nimo koperatinei mokyklai ir anglų koperatininkams. „Vartotojų bendro-

vės, sako jis[1], nori vartotojus organizuoti. Jau iš to išeina, kad jų veikimas negali apimti dalies vartotojų, kurie yra ar gali būti to ar kito politinio krypsnio šalininkai, bet visus vartotojus nuo aukščiausių ligi žemiausių, nuo politiškai toliausiai stovinčių į kairę ir toliausiai į dešinę, nuo griežtai tikinčio krikščionies ligi laisvamanio. Jei mes norime vartotojų koperacijos judėjime organizuoti vartotojus, be religinių ir politinių įsitikinimų skirtumo, tai ir vartotojų koperacijos judėjime negali būti vietos ginčams dėl įvairių politinių ar tikybinių įsitikinimų. Koperatyvas nėra politinė organizacija, bet grynai ūkiškoji organizacija su grynai ūkiškais uždaviniais, ir jis esti stipriausias, juo labiau tenkinasi tik šiais ūkiškais uždaviniais . . . Partija nori ne tik tarnauti, bet ji stato ir reikalavimus, ji nori savo dvasioje varyti politinę akciją. Juo stipresnė ji yra kurioje nors koperatinėje organizacijoje, juo didesnės ji nori turėti įtakos, juo labiau ji, vartojant mūsų laikų žodį, išauga į „valstybę valstybėje”. Neutralumo principas, anot Heinricho Kaufmano, nereikalauja dar atsižadėti savo politinių ir tikybinių įsitikinimų. Koperatyvų nariai tuos savo įsitikinimus geriausiai gali praktikuoti atitinkamose vietose ir organizacijose.”

Paskutiniais laikais vis daugiau atsiranda socialistų tarpe koperatinio idealo šalininkų. Iš jų pažymėtini: F. Staudingeris, Augustas Müleris, E. Poissonas, M. Tugan-Baranovskis.

F. Staudingeris bando koriguoti Markso mokslą ta prasme, kad, pasak jo, klasių kova vis labiau nustoja buvusi darbininkų kova prieš kapitalistus. Trestų sudarymas pramonėje, taip pat susidarymas geresnių sąlygų kai kuriose pramonės šakose daro kapitalistų ir darbininkų interesus solidariniais, nes ir vieni ir antri suinteresuoti savo gaminių kainų pakilimu. Tuo būdu klasių kova virsta gamintojų kova su vartotojais. Priešingai egoistiniams gamintojų interesams, neatsižvelgiant į jų klases, vartotojų interesai yra solidarūs.

Marksas, anot Staudingerio, savo viršuvertės teoriją ne iki galui išaiškina, nes jei viršuvertė ir darbininkų būtų sudaroma, tai ji negali kitaip atsirasti, kaip tik vartotojui perkant prekes iš krautuvininko. Marksas, remdamasis kapitalistiniais darbdavių ir darbininkų santykiais, nepastebėjo ištisos eilės tar-

[1] Žiūr. Gründsätze der Konsumgenossenschaftlichen Praxis. Von *Heinrich Kaufmann*, Hamburg, 1927. IV. Aufl. 35 pusl.

pininkų tarp pirmojo gamintojo ir paskutinio pirkėjo: prekybos tarpininkų, fabrikantų, bankininkų, didmeninkų ir krautuvininkų. Kiekvieno jų kišenėje lieka viršuvertė; ją sudaro darbininkas, bet ne gaminąs darbininkas, o perkąs prekes. Daugumas gaminamų gėrybių perkama daugiausia darbininkų ir tarnautojų, smulkių ūkininkų ir amatininkų, kurie ir pagimdo kapitalistams viršuvertę. Iš to Staudingeris daro išvadą, kad darbininkas patsai save išnaudoja, sumokėdamas krautuvininkui viršuvertę, jis gauna permaža prekių už savo darbo algą ir tuo būdu patsai sukuria jį valdantį kapitalą. Kadangi kapitalistų pelnas pareina nuo paskutinio vartotojo paklausų, tai vienintelis kelias atsipalaiduoti kapitalizmo yra panaikinti tą slegiantį muitą, kuris atsiranda tarp vartotojo ir gamintojo.

Vartotojų organizacijos tikslą ir sudaro vartotojams bendrai pirkti ir tuo panaikinti kapitalo viršuvertę.

Ateities santvarkoje, ar ji šiokia ar tokia būtų, didelės reikšmės turės organizuoti vartotojai, kurie spręs apie jų gaminamų ir vartojamų dalykų gamybą[1].

Augustas Mülleris, buvęs 1918 m. vokiečių Reicho ūkio ministeris, senas vokiečių socialdemokratų veikėjas, prakalboje į Webbų „The Co-operative Commonwealth", nagrinėdamas bendraūkio problemą koperacijai, pripažįsta didelės reikšmės kaipo savaimingam visuomenės ūkio reiškiniui.

„Koperacijos judėjimas apskritai tegali būti suprantamas, kaipo bendro socialinio judėjimo dalis, ir kiekvienas koperacijos teoretiškas išaiškinimo bandymas yra klaidingas, jei jis koperatyvą traktuoja kaipo organą, kuris turi atlikti bendroje visuotinio socialinio gyvenimo sklaidoje tam tikrus uždavinius atskirai visuomenės klasei arba visuomenės grupei. Šis bendro socialinio judėjimo pobūdis labiausiai pasireiškia vartotojų judėjime, nes jis turi, dėl savo plataus tikslo, plačią veikimo ir narių pritraukimo sritį."

Tačiau A. Mülleris neneigia ir žemės ūkio koperatyvų reikšmės visuomenės ūkyje, ypač tose šakose, kur įsigalėjęs smulkus ūkis. Šiuo atžvilgiu jis skiriasi nuo Webbų, kurie žemės ūkio koperaciją neigia[2].

---

[1] Žiūr. *F. Staudinger.* Die Konsumgenossenschaft, II Aufl. 1919. Berlin, ir *Totomianco* straipsn. Intern. Handwört. Genossen. „Staudinger" 861 — 865.

[2] Žiūr. jau cit. „Die Genossenshaftliche Gemeinwirtschaft" 19 — 21 pusl.

Prancūzų socialistas E. Poissonas koperacijos judėjimą laiko pajėgiančiu reformuoti dabartinę visuomenės ūkio santvarką į „Koperatinę Respubliką". Jis, kaip Staudingeris, A. Mülleris ir Webbai, yra koperacijos judėjimo neutralumo šalininkas. Jo „Koperatinės Respublikos" pagrindą turėtų sudaryti vartotojų bendrovės, kurios yra „gėrybių paskirstymo organai", turintieji tikslo kiek galint geresnėmis sąlygomis aprūpinti vartotojus visais arba dalimi reikalingų produktų. Vartotojų bendrovių dėsniai:

1. skirstymas pelno proporcingai įpirkimams,

2. visų narių lygios teisės koperatyvo tvarkyme,

3. pardavimas prekių normalinėmis kainomis ir

4. sudarymas savų kapitalų, į kurį nariai neturi teisių — sudaro naujos ūkiškos santvarkos — koperatinio socializmo — užuomazgą. Ypačiai didelės reikšmės turi paskutinis dėsnis, sudarymas savų koperatyvo kapitalų, už kuriuos bendrovei nereikia mokėti procentų, jei kapitalas sudaromas iš prekybos pajamų ir sudaro pradžią kolektyvinio kapitalo, kuris koperatinėse organizacijose turi tendencijos nuolatos augti[1].

Poissonas artimas yra Nimo mokyklai. Jis daug yra prisidėjęs prie prancūzų vartotojų bendrovių, socialistinių ir neutralinių, sujungimo į vieną organizaciją.

„Vienybės paktas", kuris sudarė socialistinių ir neutralinių prancūzų koperatyvų susijungimo platformą, gali geriausiai parodyti Poissono „Koperatinės Respublikos" sąvokos, labai dažnai vartojamos prancūzų koperatininkų, turinį:

Štai to „vienybės pakto" turinys:

„Koperatinė Sąjunga ir Koperatyvų Konfederacija, norėdamos padaryti galą suskaldymui, kuris duoda progos bendrovėms nepriklausyti nei prie vienos, nei prie antros organizacijos, kuris trukdo koperacijos judėjimo augimą ir kliudo pasiekti Prancūzijoje tų pat didžiulių rezultatų, kaip ir kitose šalyse.

Sutikdamos su esminiais koperacijos principais, kuriuos formulavo Ročdelio pionieriai ir sėkmingai pritaikė milijonai dirbančių visose šalyse, būtent:

---

[1] Žiūr. *Ernest Poisson.* La Republique coopérative. Paris. 1920. 23 — 24, 41 — 45 pusl.

Pakeitimas dabartinių varžytynių ir kapitalistinio rėžimo tokiu, kur gamyba būtų organizuota atsižvelgiant į vartotojų kolektyvo reikalus, o ne į pelną;

Kolektyvinis ir laipsniškas mainų ir gamybos priemonių perėjimas į sujungtų vartotojų rankas, išlaikant vartotojams tuos turtus, kuriuos jie patys sudarys;

Konstatuodamas grynai koperatinių principų sutikimą su tais, kurie pažymėti tarptautinio socializmo programoje, bet pripažindamas koperacijos judėjimo autonomiją, kaip taĩ buvo pripažinta Kopenhagos ir Hamburgo Kongresuose;

Leisdamas tarp kita ko kiekvienai bendrovei laisvai elgtis su savo pelnu, pašalindamas kapitalistines ar fabrikų bendroves, kurios skirsto pelną pagal kapitalą ar tvirto procento formoje, ar aprėždamos narių skaičių, ar kurios duoda savo nariams balsus proporcingai akcijų skaičiui, ar kurios nepripažįsta visuotinio susirinkimo suvereniteto, —

Nutarė panaikinti esančias organizacijas ir sukurti naują, kuri vadintųs „Fédération Nationale des Coopératives, de consomation", darbininkų emancipacijos organą[1]".

Šios programos skirtumą nuo Nimo mokyklos sudaro „darbininkiškumo" pabrėžimas, kuris primena pirmesnį prancūzų socialistų, jų tarpe ir Poissono, klasinį nusistatymą, priešingai Nimo mokyklos koperacijos koncepsijai, apimančiai visus vartotojus.

M. Tugan-Baranovskis paskutiniame prieš mirtį savo veikale „O kooperativnom ideale" (1918), išanalizavęs socialistinį ir koperatinį idealą, pripažįsta, kad koperacija sudaro aukštesnį socialinį tipą, kaip kolektyvizmas, nes kolektyvizmas remiasi daugumos prievarta mažumai, tuo tarpu koperacija sudaro visiškai laisvos ūkiškos ir visuomeniškos sąjungos tipą.

Žinoma, pasak M. Tugan-Baranovskio, šių laikų koperacija, remdamasi samdomuoju darbu, mokanti procentus už kapitalą, eksploatuojanti darbininką ir saugojanti smulkaus savininko interesus, — tolima nuo visuomenės idealo. Bet šių laikų koperacijos vaizdas pareina nuo jos prisitaikymo socialinėms sąlygoms, kapitalistinei ūkio santvarkai, kurioje ji atsirado.

---

[1] Žiūr. *Jean Gaumont* Histoire Générale de la Coopération en France. Tome II. Paris, 1923. 435 — 436 pusl.

Koperacijoje tačiau yra visiškai naujos ūkio santvarkos pagrindai, kuri aukštesnė ne tik už kapitalizmą, bet ir kolektyvizmą. Kapitalizmas evoliucionuoja į dvi linkmes — į kolektyvizmą, valstybinį socializmą, iš vienos pusės ir antros pusės į laisvas anarchines ūkiškas sąjungas, kurias sudaro koperacijos judėjimas, kuris ateityje pamažėl išstums visuomenės tvarkoje prievartos kolektyvizmo pradus. „Visuomenė pavirs laisvavale laisvų žmonių sąjunga — tikru koperatyvų."

Įmant daugumos Europos Vakarų šalių koperacijos judėjimą, reikia pasakyti, kad socialistinių partijų nusistatymas koperacijos judėjimo atžvilgiu daugiausia yra palankiai neutralus. Koperacijos judėjimas (vartotojų bendrovės dažniausiai) laikomas vienu iš svarbiųjų ateities ūkio santvarkos faktorių.

Komunistai pritaria K. Markso nuomonei, kad koperacijos judėjimas negali turėti didesnės reikšmės darbininkų klasei atsipalaiduoti. Koperaciją jie laiko tik viena iš kovos priemonių, ligi koperatyvai veikia kapitalistinio ūkio sąlygose. Bet koperacija komunistinėse ūkio sąlygose įgauna visiškai kitos reikšmės. „Iš tikrųjų," sako Leninas, „visų stambių gamybos priemonių patekimas į valstybės valdžią, o valstybinės valdžios į proletariato rankas, to proletariato sąjunga su daugeliu milijonų smulkių ir smulkiausių ūkininkų, įdavimas ūkininkų vadovavimo į to proletariato rankas ir t. t., ar tai ne viskas, ko reikia, kad iš koperacijos, tik iš vienos koperacijos, kurią mes pirmiau vadinome „kromininkiška" ir kurią tam tikru atžvilgiu ir dabar, „nepo" laikais, taip galime vadinti, ar tai ne viskas, kas reikalinga pilnai socialistinei tvarkai įkurti..." (žiūr. Lenin o kooperacii. 1923).

Šie Lenino žodžiai parodo, kad ir komunistams, vykdant savo planus ir įsitikinus jų nepasiekimu, teko pripažinti koperacijos judėjimo reikšmę.

§ 4. *Šulčės-Deličo ir Raifeizeno ideologijos ir tolimesnis jų išsirutulojimas.*

Ligi šiol mes lietėme koperacijos judėjimo teorijas, išdygusias iš vartotojų koperacijos judėjimo, kuriam pradžią davė darbininkai.

Greta su šiais laikais milžiniškai išaugusiu vartotojų koperacijos judėjimu, kuris daugiausia nesistengia, kaip matėme,

apimti vien darbininkų klasės, bet deda pastangų apimti plačiausias vartotojų mases, randame ir koperacijos judėjimą, kurio uždavinys apimti viduriniо luomo — amatininkų, smulkių pirklių ir ūkininkų mases. Šių koperatyvų ideologijai padėjo pagrindus, kuriais ir ligi šių dienų ta koperacijos šaka remiasi, — vokiečių koperatininkai Schulze-Delitschas ir Raiffeisenas. Pirmasis savo koperacijos sistemą taikė miesto gyventojams, antrasis sodžiaus. Abiejų jų uždavinys buvo kelti ūkiškąją mažiau pasiturinčių luomų gerovę, kuriai grėsė įsigalinti kapitalistinio ūkio sistema. Pirmiausia pakalbėsime dėl Schulze-Delitscho sistemos.

Savo veikale „Assoziationsbuch für deutsche Handwerker und Arbeiter“, išleistame 1853 metais Schulze-Delitschas taip apibūdino koperatinės bendrovės, tais laikais vadinamas asociacija, uždavinius:

„Jei jūs paklausite, kas sudaro svarbiausią asociacijos principą, tai kaipo svarbiausią reikalavimą teks nurodyti štai ką: patikrinti visiems ir kiekvienam apsimokamą darbą. Šiuo atžvilgiu asociacija reikalauja to pat, ką ir socializmas. Ir asociacija ir socializmas, iškeldami tokį reikalavimą, remiasi solidarumo principu. Bet solidarumui pasiekti jie pasirenka įvairius kelius. Socializmas, reikalaudamas tos garantijos, kreipiasi į visą visuomenę, daugiausia į valstybinę valdžią, ir tuo tikslu nori tuojau reformuoti visą visuomenę naujais pagrindais, asociacija bevelija nelaukti tų laikų, kada galimos bus tos problematiškos sąlygos, bet, esant dabartinėms sąlygoms, stengiasi išnaudoti galinčius pakilti aukščiau elementus. Užuot kreipusis į nepageidaujamoje formoje esančią visumą, asociacija kreipiasi į suinteresuotus tuo reikalu atskirus asmenis, sujungdama į atskiras grupes, sulig jų veiksle ir interesais...

Tikrosios varžytynės pramonės srityje reikalauja, kad konkurentai turėtų vienodas sąlygas. Priešingu atveju jos nevertos savo vardo. Bet kiekvienas žino, kad menkiausia pramonės įmonė negali tikėtis pasisekimo, jei ji neturi tam tikro kapitalo. Kapitalo trūkumas pasmerkia daugumą darbininkų amžinai priklausomybei”[1].

---

[1] Cit. *Hermann Schulze-Delitsch's*. Schriften und Reden. Herausgeben von F. Thowart, I. B. Berlin, 1909 m. Pusl. 22 — 25.

Antroje savo knygoje „Die arbeitenden Klassen und das Assoziationswesen in Deutschland als Programm zu einem deutschen Kongress", išleistoje 1858 metais, jis nurodo, kad amatininkams ir darbininkams belieka vienas kelias — asociacija, kuri atgaivins senovės cechą, kuris mūsų laikais virtęs yra nenaudinga ir beprasmiška įstaiga. Todėl asociaciją galima pavadinti ateities cechu. Asociacija duos dirbantiems galimumo pasinaudoti stambiųjų verslamonių privalumais, nenustojant savarankiškumo.

Aukščiausia asociacijos rūšimi Schulze laikė gaminamąją bendrovę, bet kadangi gaminamosios bendrovės pasisekimo neturėjo, tai jis tenkinas savo kredito bendrovėmis, kurių uždavinys padėti miesto viduriniam luomui.

Schulze-Delitschas pripažįsta, kad, be artimų praktiškų ūkio uždavinių padėti dirbantiems, platesnių ūkio santvarkos pakeitimų jis nesiekia. Taip, pavyzdžiui, savo proteste prieš prancūzų valdžios koperatinio suvažiavimo uždraudimą 1867 metais, jis sako:

„Padėdama intelektualiniam ir moraliniam savo dalyvių pakėlimui, aprūpindama juos reikalingais dvasiniais ir materialiniais kapitalais, ji (asociacija) sudaro jiems tvirtą pagrindą visuomenės klasių tarpe. Koperacija stato tvirtą pagrindą ekonomiškame ir kultūriniame tautų gyvenime, ji ne tik išlaiko individualinę laisvę ir privatinę nuosavybę, bet ir stengiasi tuodu elementu padaryti prieinamais kiek galint platesniems gyventojų sluoksniams. Tik tuo būdu gali būti pašalinta pragaištinga klasių kova, gresianti mūsų pramonės kilimui, tik tuo būdu gali būti panaikintas tarpeklis tarp turtuolių ir vargšų, gali būti sujungtas kapitalas su darbu, duodant galimumo darbininkams naudotis kapitalo patogumais"[1].

Tokia pat ideologija Schulzės-Delitscho sukurtuose koperatyvuose pasiliko ir po jo mirties. Kuomet Schulzės sukurtoje „Visuotinėje Sąjungoje" darbininkų vartotojų bendrovės, vadinamos Hamburgo mokyklos, vadovaujamos Henricho Kaufmanno, pradėjo statyti platesnius uždavinius, tai Schulzės įpėdinis prof. Crügeris priminė visuotinės Sąjungos 1902 m. apyskaitoje joms seną ideologiją: „Ir valdyba negali vienkart sutikti su pažiūromis, kurios siekia ūkio santvarkos reorganizacijos — visuotinio

---

[1] Žiūr. ten pat, 581 — 582 pusl.

privatinio ūkio verslamonių pakeitimo koperatinėmis, sutikti su mintimi, kad kada nors visas ūkiškas gyvenimas sutilps į vieną koperaciją, ir tuo pat laiku rodyti kredito bendrovėms, amatininkų koperatyvams ir kit. kelius ir būdus, kurias eidami šie koperatyvai galėtų tapti esamos ūkio santvarkos ramsčiais. Ir vartotojų bendrovės gali tilpti esamos ūkiškos santvarkos ribose ir kaipo tokios dirbti ranka į ranką su kitais koperatyvais. Nesuderinami su „Visuotinės Sąjungos" uždaviniais tų vartotojų bendrovių tikslai, kurios siekia reorganizuoti esamą ūkio santvarką." To padarinys buvo 1902 metais atskilimas vartotojų bendrovių nuo „Visuotinės Sąjungos".

Iš to matome, kad Schulze-Delitscho koperatyvai remiasi Schulzės nustatytais socialiniais uždaviniais, siekiamais savigalbos, savarankumo ir savivaldos keliais. Po karo susiliejus „Visuotinei Sąjungai" su „Amatininkų Vyriausiąja Sąjunga" ir virtus „Vokiečių Koperatyvų Sąjunga", buvo priimta į ją ir privatinių krautuvininkų koperatinė organizacija „Edeka".

Antras vokiečių sodžiaus koperacijos kūrėjas Wilhelmas Raiffeisenas, kurio principai šiandieną taikomi daugelyje dešimčių tūkstančių sodžiaus kredito organizacijų visame pasaulyje, formuodamas savo sistemą vadovavosi daugiausia krikščioniškos meilės su labdarybės antspalviu dėsniais. Savo knygoje apie paskolų bendroves (III laidoje) jis sako: „žmonės sako — meilė gimdo meilę. Kupinas meilės valdančios klasės susirūpinimas neturtingais, jungiant juos į tamprius susivienijimus, į tokius, kaip kad duoda čia kalbamos bendrovės, yra tikriausias kelias sukurti ateities cechą ir atimti perversmų partijai dirvą pragaištingai agitacijai. Tai yra „krikščioniškas socializmas". Jei visur tokios bendrovės susikurtų, jei jose visi dalyvautų ir jos būtų taip pat tikroje dvasioje vedamos, kad jos būtų tikrais bendro krikščioniško susipratimo, tikro krikščioniško bendrai naudingo sąveiksmo daigynais, tai į ateitį galima būtų drąsiai žiūrėti"[1].

O susirūpinti esama būklė yra dėl ko:

„Pramonės klasė apimta laukiniu pelno troškuliu..., o žemesniuose sluoksniuose vis labiau ir labiau plečiasi kūniškų pra-

---

[1] *Friedrich Wilhelm Raiffeisen.* Die Darlehnskassen- Vereine. 6. Aufl. 22 pusl.

mogų troškulys, neapykanta ir pavydas turtingiesiems vis labiau plinta jų tarpe. Socialinės revoliucijos partija, nežiūrint į visas kliūtis, kurias įstatymas stato jos planams, vedantiems į esamos valstybinės ir visuomenės tvarkos nugriovimą, randa vis daugiau ir daugiau šalininkų. Atėjo laikas kitą linkmę duoti mūsų laikų dvasiai, nukrypusiai į klaidingą kelią. Kokia turi būti ta linkmė, tikram krikščioniui negali būti abejonių... Reikia siekti ne nykstančių žemės, o amžinų daugaus gėrybių, į kur kelią mums nurodė Kristus savo mokslu ir pavyzdžiu".[1]

Atitinkamai savo pagrindinėms įdėjoms Raiffeisenas suformulavo ir savo garsiuosius sodžiaus kredito bendrovės dėsnius.

Svarbiausias jo kredito bendrovių uždavinys buvo palaikyti smulkų žemės ūkį — ūkininkiją, nors pradžioje ir Raiffeisenas, taip ir Schulze-Delitschas, laikė savo kredito bendroves tinkančiomis visiems ūkiškai silpniems. Be įgyvendymo krikščioniškų dėsnių ūkio gyvenime, jokių kitų radikalesnių dabartinės ūkio tvarkos pakeitimų Raiffeisenas nesiūlė.

Tačiau klaidinga būtų manyti, kad Raiffeiseno ideologija charakteringa būtų šių laikų sodžiaus koperacijai. Dėl dogmatiško laikymos pradžioje nustatytų principų, nuo Raifeiseno greitai atskilo žymi dalis sodžiaus koperatyvų, kurie nestatė pirmon galvon įdėjinių dalykų ir nesilaikė dogmatiškai jo principų. Tos naujos pakraipos kūrėju buvo D-ras Haasas, sukūręs galingiausią šiuo laiku žemės ūkio koperacijos organizaciją Vokietijoje, ir kurio bendri dėsniai atitinka Raiffeiseno dėsnius ir apskritai kitų šalių šios dienos daugelį žemės ūkio koperatyvų.

Skirtumas šios naujos žemės ūkio koperatyvų ideologijos nuo Raiffeiseno ideologijos buvo Haaso išreikštas viename koperatyvų Kongrese tokiais žodžiais: „Koperacijos idėja yra nepaprastai etinė ir moralinė, koperacijos darbas yra karitatyvinis ir socialiai labai reikšmingas, bet išeinąs iš to kasdieninis koperacijos darbas yra materialinis, paprastas ir grynai ekonomiškojo pobūdžio, kurio nesilaikymas veda į šunkelius". Priešingai per dažnam krikščioniškosios meilės pabrėžimui, ant kurios pagrindo turėtų remtis sveikas ekonomiškasis gyvenimas, jis pripažino pirmutine koperatinio darbo sąlyga artimo meilę, bet pabrėžė vienkart: „aš nematau reikalo kiekviena proga šį savai-

[1] Žiūr. jau cit. Raiffeisen'o veikalą 1 — 2 pusl.

me suprantamą dėsnį pabrėžti. Jei nebūtų tokiais taurais dėsniais einama, tai vokiečių koperatinis gyvenimas nebūtų pasiekęs tokios reikšmės, kaip dabar. Bet kaipo iškaba negali tarnauti net šventas motyvas"[1].

Turint galvoje abiejų vokiečių kredito koperacijos kūrėjų ideologiją reikia pripažinti, kad ji nuo pirmykščio idealizmo nukrypo į ūkio praktiką, kurios uždavinys yra bendromis jėgomis palaikyti ūkiškai silpnesniuosius, suteikiant jiems galimumo naudotis tais privalumais, kurių turi stambioji įmonė, sudarant savitarpinę atsakomybę — kreditingumą. Tas darbas atliekamas esamos tvarkos ribose, nieko negriaunant, o tik padedant kovoti prieš naujos pramonės sistemos begalinį pelno troškimą.

Artimi ūkiški uždaviniai esamos santvarkos ribose charakteringas yra sodžiaus koperacijos bruožas. Viena, kas skiria jas nuo kapitalistinių verslamonių, tai verslamoninko pelno atsisakymas, grąžinimas to, ką koperatinė organizacija gauna viršaus savo išlaidų jos nariams, proporcingai įpirkimams.

Tokios koperatinės organizacijos pavyzdžiu gali būti Amerikos koperatininko G. H. Powello nustatytas žemdirbių organizacijos tipas:

„Koperatinė žemdirbių organizacija produktams parduoti gali būti apibūdinta kaipo organizacija, kurios pagalba nariai sukuria verslamonę, per kurią jie atlieka savo reikalus su didžiausia savo nariams nauda. Kad būtų koperatinė, šią organizaciją turi sudaryti būtinai ūkininkai, patys ją valdyti, ir visos organizacijos pajamos turi būti skirstomos tarp narių proporcingai jų ūkiškam dalyvavimui verslamonės darbe. Ta kapitalo dalis, kuri reikalinga organizacijai sukurti ir jos darbo aparatui, ir kuri duoda teisės dalyvauti organizacijos valdyme, pageidaujama, kad susidarytų proporcingai kiekvieno nario ūkiškoms per ją atliktoms operacijoms. Pageidaujama, kad kiekvieno nario pajų dalis kiek galint atitiktų progresingą ir proporcingą jo pardavimą per organizaciją arba išnaudojimą apskritai jos aparato. Įnašų kapitalas koperatinėje verslamonėje, kuris nuolat įdėtas, turi būti traktuojamas kaipo priemonė aprūpinti organizaciją reikalingu aparatu, bet ne kaipo

---

[1] Žiūr. *Haas Otto Gennes.* Int. Hand. Genossen. p. 434 — 436.

fondas, už kurį būtų mokamas dividendas, prašokąs protingą normą“[1].

Tuo būdu iš vidutinio luomo plačia prasme koperatyvų ideologijos tenka daryti išvada, kad to luomo koperacijos judėjimas tenkinasi artimų savo narių ūkiškų ir moralinių reikalų rūpinimu nesiekdamas svarbiausių šių laikų visuomenės ūkio santvarkos institutų panaikinimo, greičiau koriguodamas ir patobulindamas esamą visuomenės ūkio santvarką ūkiškai silpnesnių naudai.

§ 5. *Koperatinė demokratija.*

Kaip jau matėme iš įvairių koperatyvinių teorijų ir ideologijų apžvalgos, rasti jose bendrą ideologiją šių laikų koperacijos judėjimo, pretenduojančio į vieningumą, nėra lengvas dalykas. Kaipo pastangas sudaryti tokią bendrą koperatinę ideologiją, kuriai, be abejonės, turėjo žymios įtakos jau aukščiau minėtos teorijos, reikia laikyti Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos bandymai rasti tam tikrą tarp įvairiaspalvių koperatinių organizacijų, ją sudarančių, bendrą platformą.

Koperatinės ideologijos nustatymu buvo susirūpinęs VIII Tarptautinis Koperatyvų Kongresas Hamburge 1910 metais, visais balsais priėmęs plačią koperatinę programą, kur nurodoma, kad:

1. Visose kultūringose šalyse metai iš metų vis daugiau pasiekianti reikšmės koperacija yra s o c i a l i n i s judėjimas, kuris, sudarydamas ūkiškos savigalbos principu paremtus susijungimus, gina visuomenės ūkyje d a r b o interesus. Atitinkamai tam visi tikri koperatyvai turi tendencijos d a r y t i įtakos paskirstymui tautos pajamų d i r b a n č i ų j ų k l a s ė s n a u d a i, t. y. didinti iš darbo atsirandančias pajamas, resp. savo perkamąją jėgą ir to dėliai mažinti ne iš darbo, bet tik iš gamybos ir mainų priemonių valdymo atsirandančias pajamas (verslamoninko pelną, procentus ir rentas).

2. Visos šia linkme veikiančios koperacijos bendrovės, neatsižvelgiant į jų socialinę sudėtį ir jų ūkio principus, pripažinti teisėtomis, bet t u r i n č i o s s k i r t i n g o s r e i k š m ė s visuomenės ūkio sąlygų išskleidimui.

3. Savarankiškai veikiančių amatininkų, ūkininkų ir nuo-

---

[1] Žiūr. *G. H. Powell.* Fundaments of cooperative marketing. Washington, 1922, 3 p.

mininkų reikalams tarnaujantieji kredito, pirkimo, darbo, sunaudojimo ir kiti koperatyvai steigiami tuo tikslu, kad sustiprintų ir pakeltų ūkišką ir socialinę būklę kapitalistiniais pagrindais dirbančių smulkių verslamoninkų, kurie labiausiai suinteresuoti savojo darbo pajamomis.

Pramonės ir žemės ūkio koperatyvai tačiau nustoja aukščiau minėtų socialiai ir ūkiškai brangintinų ypatumų, kai jie tam naudojami, kad pakeltų darbininkų klasei gaminamų gėrybių kainas ir vienašališkai gina gamintojų interesus priešingai visumos interesams. Tuomet jie veikia panašiai kaip ir kapitalistų verslamoninkų karteliai ir trestai.

4. Nesavarankiškai dirbančių darbininkų sudarytos gaminamosios ir darbo bendrovės turi tikslo padėti pagerinti jų socialinę būklę, įgalinti juos kaipo savarankiškus verslamoninkus atlikti darbus ir patarnavimus ir gaminti gerybes. To savo tikslo jos siekia padidindamos darbininko algą verslamoninko pelnu.

Tačiau šių gaminamųjų bendrovių praktika įvairiose šalyse rodo, kad jas steigti reikia labai atsargiai. Jos dažnai nepajėgia sudaryti pakankamo kapitalo, organizuoti tinkamą savo produktų pardavimą, taip pat ir tvirtą reikalų vedimą. Jas tegalima steigti tik ten, kur joms veikti yra patogios sąlygos ir ypačiai užtikrintas jų produktų pardavimas.

5. Vartotojų koperatyvai, kurie, be pačių vartotojų bendrovių, apima butų ir statybos bendroves, visose kapitalistinėse šalyse iš visų koperatyvų turi didžiausios reikšmės darbo interesams visuomenės ūkyje apginti, ir ne tik todėl, kad teikia didelės betarpiškos praktikinės naudos savo nariams, bet ypačiai dėl padėtų jų pagrindan ūkiškų principų, kuriems išsiplėtus ir kuriuos pritaikius galimas bus kapitalistinės ūkio sistemos pakeitimas.

Vartotojų bendrovės turi tikslo saugoti savo narių reikalus perkant ir apsirūpinant įvairiomis gėrybėmis tuo, kad jos:

a) tiekia jiems gerų prekių, geros rūšies,

b) panaikina kiek galėdamos verslamoninko pelną, kuris prekes parduoda.

Šiam tikslui pasiekti būtina sąlyga, kad kiek galint didesnis vartotojų skaičius, kiek galint didesnį sau reikalingų prekių kiekį imtų iš vartotojų bendrovės. Susibūrus vartotojams į vartotojų bendrovę sudaroma darbo pajamų perka-

mosios jėgos organizacija, kuri įgauna darbo klasę, jos darbo jėgą kooperatiškai organizuoti ir dirbti savose gamybos įmonėse.

Sėkmingai organizuoti perkamąją jėgą į vartotojų bendroves tik tuomet tegalima, kai tvirtai laikomasi demokratinių savivaldos dėsnių, mokėjimo gyvais pinigais, neaprėžto narių skaičiaus, laikymosi dienos vietinių kainų, atsirandančio pertekliaus paskirstymo pagal įpirkimą. Patartina joms plačiai atsižvelgti į koperatyvo nedalomų lėšų neribotą rinkimą ir organizavimą, narių indėlių į koperatyvą priėmimą. Be to, vartotojų bendrovė privalo savo narius supažindyti su koperacijos dėsniais ir auklėti juose koperatinę ištikimybę. Kiekviena vartotojų bendrovė turi tenkintis tam tikra sritimi ir gerbti kitų vartotojų bendrovių veikimo sritis. Varžytynės tarp vartotojų bendrovių priešingos jų esmei kaipo organizacijoms, kurios nesiekia pasipelnymo, bet atlieka ūkiškas funkcijas tam tikrai teritoriališkai aprėžtai vartotojų grupei.

6. Vartotojų bendrovių sudaromos sąjungos didmenų pirkimams ir masinių dalykų gamybai — didmenų bendrovės — turi palaikyti ne tik vartotojų bendrovių plėtimąsi, bet ir taikinti vartotojų bendrovių dėsnius tautos ir pasauliniame ūkyje. Jos gali daugelyje gamybos sričių koperatiškai organizuoti darbą ir sukurti pavyzdingas gamybos įstaigas.

Iš dalies greta didmenų bendrovių, iš dalies organiškai veikiančios su jomis vartotojų bendrovių sąjungos tarnauja vartotojų reikalams ir teisėms saugoti ginti nuo priešingų puolimų, plėsti ir tobulinti koperatinio darbo metodus ir palaikyti bei organizuoti koperatinio auklėjimo ir švietimo darbus.

7. Savo prekybinio ir gamybos įmonių plėtimu įvairių rūšių koperatyvai apima didesnį darbo jėgos kiekį. Jų pareiga savo tarnautojams darbininkams duoti pavyzdingas algas ir darbo sąlygas ir neginčijamai pripažinti koalicijos teisę. Ypačiai patartina sudaryti su profesinėmis sąjungomis sutartis, jei nėra sudarytų visuotinių tarifų tarp profesinių sąjungų ir verslamoninkų. Ten, kur tokie tarifai veikia, koperatyvai privalo juos pripažinti ir palaikyti jų įgyvendymą.

Antra vertus koperatyvai laukia, kad jų sudarytos pavyzdingos algos ir darbo sąlygos pateisins tokį pat darbo atlikimą ir pareigų pavyzdingą pildymą.

8. Koperatyvų sąjungos ir atskiros bendrovės, norėdamas plėsti koperacijos teoriją ir praktiką, dedasi į Tarptautinę Koperatyvų Sąjungą. Susijungus viso pasaulio koperacijos judėjimui į vieną organizaciją susidarys visų jo šakų vienas universalinis centras, kur galės pasireikšti jų interesų bendrumas, ir tas skatinančiai ir vaisingai kels koperacijos augimą.

Visų koperatyvų susijungimas į vieną Tarptautinę Koperatyvų Sąjungą sudarys vertingą atsparą įvairiems tautų skirtumams. Jis veda tautas į visuotinį susipratimą, remdamasis lygiomis teisėmis ir solidarumu ir tuo tarnaują aukštam ir gražiam tikslui priimti kultūringai žmonijai visuotinę pasaulio taiką (žiūr. Hans Müller — jau cit. Geschichte der Intern. Genossenschaftsbewebung, 193 — 196 pusl.).

Šią koperatinę programą padėjo pagaminti daugiausia prof. Hans Mülleris, Ch. Gide'as, J. C. Gray ir Heinrichas Kaufmannas. Ši rezoliucija buvo patvirtinta ir Glasgovo Kongreso 1913 metais, nors kai kuriems kairesnio nusistatymo koperatininkams reiškiant abejonių dėl žemės ūkio koperatyvų koperatingumo. Ją tenka laikyti plačiausia viešai pareikšta tarptautinio koperacijos judėjimo programa ligi paskutinių laikų. Pokariniams Kongresams nepavyko taip plačiai formuluoti koperatinės programos.

Šioje programoje randame daugelį tų visuomenės ūkio mokslo atžvilgiu „naivumų ir banalumų", apie kuriuos kalba ekonomistai nekoperatininkai (Plg. R. Liefmanno „Die Unternehmungsformen") ir kuriuos žymiai apgriovė pokariniai pasaulio socialiniai ir visuomeniniai pasikeitimai.

Visų pirmiausia dėl „darbo elemento" koperatyvuose, apie kurį kalbama 4 ir 6 programos punktuose. Visuomenės ūkio teorijos atžvilgiu „darbu" pripažįstant vieną iš trijų gamybos faktorių, negalimą sakyti, kad imant bendrai koperacijos judėjimą darbas stovėtų pirmoje vietoje. Ūkininkas, didindamas koperatinių įmonių pagalba savo pajamas, didina jas net tik iš savo darbo, bet ir iš svetimo darbo, kuris labai plačiai sukoperatintų ūkininkų naudojamas, ir kitų gamybos priemonių — žemės ir kapitalo. Tuo būdu sunku išskirti iš bendrų ūkininko pajamų „grynąsias" darbo pajamas, o dėl to ir šio momento pabrėžimo pastangos nustatyti koperatyvo esmę turi atkristi žiūrint visuomenės ūkio mokslo atžvilgiu.

Toliau darbo interesų gynimas, suprantant jį kaipo darbo masių pajamų didinimą, turėtų reikštis gaminamosiose bendrovėse pašalinant verslamoninko pelną. Realinės reikšmės darbo pajamoms padidinti gaminamosios bendrovės nebeturi, o praktika parodė, kad darbo sąlygos jose jei ne menkesnės, tai jau nieku būdu nedidesnės kaip privatinėse verslamonėse.

Tą pat galima pasakyti ir dėl darbo algos sąlygų tų darbininkų, kurie dirba koperatinėse verslamonėse. Jei darbininkai iš tikrųjų gauna „pavyzdingas" palyginti su privatinėmis įmonėmis algas, tai tarnautojai labai dažnai gauna menkesnes algas. Ir kaip jau matėme (plg. 44 pusl.) po karo koperatyvams tenka susirūpinti ne „pavyzdingomis" darbo algomis, bet kaip apsisaugoti nuo per didelių darbininkų reikalavimų.

Tuo būdu tenka pripažinti, kad kalbėti apie darbo interesų gynimą, apie sudarymą ypatingų darbo sąlygų pačiose koperatinėse verslamonėse arba jų pagalba netenka. Darbo gynimas koperatyvuose neišeina iš bendrų visuomenės ūkio sąlygų.

Daug teisingesnis ir tikslingesnis I programos punkte „pabrėžimas" teisingesnio tautos pajamų paskirstymo dirbančios (bet ne vien darbininkų!) klasės naudai — demokratiškesnio paskirstymo, atitinkančio daugiausia ūkiškai silpnesnių naudai. Ir iš tikrųjų po karo, kai tenka kreiptis į visus pasaulio koperatyvus, apie tokį „koperatinės demokratijos idealą" su „teisingu paskirstymu ir bendru prekių gaminimu" ir kalbama (žiūr. Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos manifestą dėl tarptautinės koperatinės šventės — Internationales Genossenschafts - Bulleten. 1923. R. Nr. 124 — 125 pusl.).

Sunkiai suprantamas ir 3 punkte nepripažinimas tikrais koperatyvais tų žemės ūkio organizacijų, kurios kelia „darbininkų klasės gaminamų gerybių kainas". Ar gali žemės ūkio koperatyvas kelti kainas ar žemesnėmis kainomis parduoti produktus, kaip bendroje prekyvietėje? Rodos, aišku, kad ir žemės ūkio koperatyvų parduodamų prekių kainas laisvoje prekyvietėje nustato bendri kainų nustatymo dėsniai. Tas klausimas pateko į programą, matyti, dėl tais laikais labiau darbininkiškos Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos linkmės ir dėl neįsigilinimo į šią svarbią problemą. Po karo žemės ūkio ir vartotojų koperatyvų (kaipo svarbiausių ir pagrindinių visuo-

menės ūkyje) santykių klausimas vėl nagrinėjamas, bet sunku manyti, kad tas santykiavimas išeitų iš bendrų kainos sudarymo dėsnių.

Tą pat reikia pasakyti ir apie pelno pašalinimą. Jei tą dėsnį suprasti kaipo pelno grąžinimą tiems, kurie tą pelną pagaliau sudarė savo įpirkimais — tai yra tiesa. Bet tai reiškia ne pelno pašalinima ar panaikinimą, bet tam tikrą jo paskirstymą. Bet dėl to visuomenės ūkio „pelno" sąvoka nenustoja dėl koperatyvų veikimo ekzistuoti, juoba kad koperatyvai dažniausiai laikosi Ročdaliečių principo ir prekes parduoda vidutinėmis prekyvietės kainoms.

Neaiškus ir keliąs abejonių 5 punkte dėsnis, kaip padėjus ūkio pagrindan ir išplėtus vartotojų bendrovių principus, „galimas bus ir kapitalistinės sistemos pakeitimas". Šis dėsnis, tiesa, yra daugiau spėjimas, ir kalbant apie kapitalistinės gamybos pakeitimą tektų įrodyti, kad koperatyvuose iš tikrųjų susidaro visai nauji visuomenės ūkio santykiai, svetimi dabartinei ūkio sistemai. Bet iš tikrųjų mes matome tuos pačius esmėje santykius: samdomą darbą, algą, pelną, procentus, rentą, tiesa, koperacijos judėjimo daugiausiai kreipiamus plačios visuomenės naudai. Tuo būdu naują koperatyvų kuriamą režimą tenka suprasti kaipo *visuomenės ūkio demokratinimą*, neišeinant iš šių laikų visuomenės ūkio struktūros su jos pagrindiniais institutais. Bet suprantama, kad tas dar nemažina tos koperacijos ūkio reikšmės, apie kurią pirmiau buvo kalbėta.

Tuo tik išsklaidomi gaubusieji koperatinės demokratijos, ar koperatinės respublikos sąvokas rūkai, o tas pačiam koperacijos judėjimui gali išeiti tik į sveikatą.

Baigiant reikia dar pasakyti, kad vartojimas „koperatinės respublikos" arba net „koperatinės demokratijos" sąvokų ir pačių jos autorių daugiau vartojamas ne kaipo mokslo sąvoka, bet daugiausia kaipo centrinis judėjimo šūkis, patraukiąs minias į koperacijos judėjimą, kaipo tam tikras gražus idealas, būtinas kiekvienam socialiniam judėjimui.

V SKYRIUS.

Koperatizmo ribos.

Plačiausiai šiandieną yra įsigalėję koperacijos judėjime ročdeliečių principai. Jie yra taikomi ne tik vartotojų bendrovėse, bet labai plačiai ir kitose koperacijos rūšyse. Ročdaliečiai, kaip mes jau matėme, buvo pasistatė sau labai plačius darbo uždavinius: „kaip tik pasirodys praktiškai galima, bendrovė imsis organizuoti gamybą, paskirstymą, visuomenės auklėjimą ir valstybinę valdžią". Iš tų Ročdaliečių uždavinių vėliau išaugo „Koperatinės respublikos" arba „Koperatinės demokratijos" idėjos[1]. Iš koperacijos judėjimo teorijų apžvalgos mes matėme, kad ne visas šių laikų koperatinis judėjimas siekia pakeisti esamą ekonominę ir socialinę santvarką koperatine, ypač tą tenka pasakyti apie žemės ūkio koperacijos judėjimą, imant čia ir smulkų koperatinį kreditą. Šios koperacijos judėjimo dalies ribą nustato ekonominis, moralinis ir socialinis savo narių gerovės pakėlimas esamos tvarkos ribose.

Kas kita su vartotojų bendrovėmis Ročdaliečių tipo. Bet ar jos gali pasiekti tokio išsiskleidimo laipsnio, kad pajėgtų sukurti „koperatinę respubliką"[2].

---

[1] Plg. Genossenschaftliche Demokratie von *James Peter Warbasse*, Hamburg. 1926. Vertimas iš anglų kalbos.

[2] Vartotojų koperatinių organizacijų apyvarta bendroje šalies prekybos apyvartoje apytikriais apskaičiavimais siekia 1927 metais:

Anglijoje — 12 — 14%,
Vokietijoje — 5%,
Soviet. Rusijoje — 36%,
Prancūzijoje — 1%.

Sovietų Rusijoje Koperatinė apyvarta taip augo: 1924/25 — 27%, 1925/26 — 30%. Smulkmenų prekyboje visų koperatyvų apyvarta buvo daug didesnė: 1924/25 — 36%, 1925/26 — 43%, 1926/27 — 47,5% (žiūr. *Balabanov* sistema kooperacii. 307 pusl).

Anglijoje tam tikros Koperatyvų Sąjungos komisijos apskaitymais vartotojų apyvarta atskiromis prekių rūšimis taip atrodė: 400 vart. b-vių su 3½ mil. ligi 4 mil. narių šeimynos galvų arba 15 mil. iš viso gyven-

Pirmąkart tą klausimą iškėlė savo veikale B. Potter-Webb[1]. Ji, remdamasi anglų vartotojų koperacijos judėjimo pasiektais rezultatais, bando įspėti to judėjimo ribas. Pirmą kliūtį, pasak jos, koperacijos judėjimui be galo plėstis sudaro kai kurių šių laikų visuomenės klasių gyvenimo sąlygos. Žmonės, kurių gyvenimo lygis žemesnis tam tikros ribos, — arba gyvenantieji izoliuotai, ar dažnai keičiantieji savo gyvenimo vietas ir darbą, ar tai būtų vartotojai ar gamintojai, — nebetinka dėtis į laisvą asociaciją. Prie jų autorė priskiria: atsitiktinį padienį darbininką, prakaituojamos sistemos (namų promonės) aukas, gatvių nešėjus, pigių butų gyventojus ir kitus žmones be lygsvaros nuvargusius dėl menko maisto, kartu su tinginiu ir fiziniu išvargimu, kurie kliudo atskiram žmogui arba visai klasei išauginti savyje būtinas demokratiškai asociacijai kokybės. Tų klasių gerovei pakelti ligi tokio laipsnio, kad jos tiktų laisvai asociacijai, reikalingas būtų valstybės įsikišimas. Tuo būdu nereguliariniai papročiai ir skurdas sudaro žemutinę koperacijos judėjimo ribą.

Aukštutinę koperacijos judėjimo ribą sudaro klasės su aukščiausiomis pajamomis, paskendusios įstaigose su didžiausia perkama jėga, kurios neturi noro dėtis į demokratiškai valdomas organizacijas. Vartotojų bendrovės nepajėgia vaikytis visų tų dažnai kintamų madų, kurios liečia aukštųjų klasių skonį.

Tai yra, pasak autorės, aukštutinė koperacijos judėjimo riba.

Be jų yra dar ir grynai ūkiško pobūdžio ribų. Jei piliečių grupė, kuri valdo vartotojų bendrovę, didmenų bendrovę, turi kartu būti ir faktinė vartotoja tų prekių ar patarnavimų, kuriuos ta organizacija teikia, tai sunku įsivaizduoti, kad laivų kompanija, sakysime, būtų valdoma tų keleivių, kurie jais nau-

---

tojų *pieno* paskirstė apie 8% viso šalies paklaustų kiekio. Mėsos 350 v. b-vių su 3½ — 4 mil. narių apie 20% viso kiekio, į kurį neįtraukta lašiniai ir kumpiai, kurie parduodami kolonialėse krautuvėse. Akmens anglių (kuro) apyvarta 300 v. b-vėse siekė apie 8%. Duonos apyvarta siekė nuo 25% ligi 40 % bendros apyvartos.

Dėl žemės ūkio koperatyvų apyvartų kai kurie daviniai įdėti priedo lentelėje.

[1] Žiūr. jos veikalo vertimą į rusų kalbą: Kooperativnoje dviženije v Velikobritanii. 1917. Moskva, 142 p. ir toliau.

dojasi. Tą pat reikia pasakyti apie geležinkelius, jais suinteresuoti ne tik tie, kurie betarpiškai jais naudojasi, bet ir vartotojai tų gėrybių, kurios tais geležinkeliais vežamos. Ir apskritai visais atvejais, kur tenka turėti reikalo su valstybine ar dirbtine monopolija, faktiškas vartotojas negali jos administruoti. Negalima atiduoti laukų darbininkams arba fermeriams visos žemės, taip pat neleistinas būtų dalykas atiduoti kasyklas dabartiniams jų valdovams arba angliakasiams. Be to, jei vartojimas privalomas, tai ir asociacija turi būti privaloma. Aprūpinimas tokiais visuotinio vartojmo dalykais kaip antai: vanduo, gazas, keliai, gatvių šviesa, turi būti, sako autorė, atliekamas privaloma vartotojų asociacija, jei norėtume išlaikyti pramonės demokratiją.

Iš koperatinės respublikos kompetencijos Webb išima svarbiausias visuomenės turto šakas—žemę, susisiekimo kelius ir visus privalomo vartojimo dalykus, kaip antai: žibalą, degam. dujas, vandenį, sanitarinius įtaisymus ir kt.

Be to autorė mano, kad iš koperatinės respublikos kompetencijos turėtų būti išimta ir eksporto pramonė. Čia laisvas demokratiškas valdymas vargu bau galimas, nebent pavertus kinų mases ir Afrikos laukinius žmones į Roberto Oweno sekėjus“. Bet išlaikyti koperatinius principus eksporto prekyboje su šalimis, kur nėra koperatinių organiazcijų, pav., Jungtinėse Amerikos Valstybėse, kur „žmonės linkę į asmens naudą ir nenori ir nepajėgia kitaip kaip tvarkytis, kaip tik sudarydami nominalinę demokratiją, valdomą nedoros plutokratijos“. Todėl ir eksporto prekyba turėtų būti ne koperatyvų rankose, bet valstybinės valdžios, jei ta visuomenės ūkio šaka kada nors išsprūstų iš kapitalistų rankų.

Tuo būdu, anot Webb, laisvosios vartotojų asociacijos veikimo sritį sudarytų: aprūpinimas asmeniško vartojimo daiktais, kurių gamyba nebūtinai monopolinė ir kurių vartojimas ne absoliutiškai privalomas, o tų produktų paklausai yra masiniai ir pastovūs. Šių laikų visuomenės santvarkoje tik dalis tautos tinka socialinei demokratijai, būtent ta tarpinė klasė, kuri neper daug turtinga ir per daug neturtinga. Išeidama iš tos savo minties autorė išskaičiuoja galimą anglų vartotojų bendrovių apyvartą.

Tokias pat koperacijos judėjimui ribas nustato ir suomių prof. Hannes Gebhard, tik su tuo skirtumu, kad jis pripažįsta

naudingu dalyku valstybės lėšomis palaikymą sodžiaus kooperatyvų, kad pakeltų žemės ūkį[1]. Webb nuomonei pritaria ir Tugan-Baranovskis, iškeldamas kai kuriuos naujus argumentus tai nuomonei, pav., tą faktą, kad šiais laikais pramonėje pirmą vietą užima ne vartojamų dalykų gamyba, bet gamybos priemonių gamybą[2].

Tokiai nuomonei pritaria ir daugelis kitų šių laikų kooperacijos judėjimo praktikų ir teoretikų[3].

Kitoniškai į kooperacijos judėjimo ribas žiūri Nimo mokykla. Tos mokyklos šalininkų nuomonę, kooperacijos judėjimas gali plėstis ir plečiasi tarp įvairių tautų ir rasių. Šiandieną kooperacijos judėjimas ne tik gana stipriai įsišakojęs Europoje, išskyrus Turkiją, bet ir kitose pasaulio šalyse tarp įvairių rasių žmonių — Indijoje, Japonijoje, Kinijoje, Aliaskoje, Naujoje Kaledonijoje. Tiesa, vienose tautose kooperacijos judėjimas pakilęs aukščiau, kitose vos teprasideda, bet tai dar nereiškia, kad vienos tautos būtų labiau prieinamos kooperacijai, o kitos ne. Išsiplėtojimo laipsnis pareina nuo tautos temperamento, civilizacijos pobūdžio, tradicijų ir t. t.

Vargu bau galima rišti kooperacijos judėjimas vien tik su tam tikromis visuomenės ūkio gamybos proceso dalimis. Šių laikų kooperacijos ūkiškojo darbo įvairumas tam priešinasi.

Šiandieninės valstybinės ir municipalinės verslamonės galima sukooperatinti, ir tas išeitų piliečių naudai, nes valstybinių ir komunalinių organizacijų darbas trukdomas tuo, kad nei

---

[1] Co-operation in Finland By *Dr. Nannes Gebhard,* London, 1916 m. 11 — 13 pusl.

[2] Jau cit. *Tugan - Baranovskio* veikalo 181 — 193 p.

[3] Kilus Vokietijoje po revoliucijos socializacijos įvairiopiausiems planams, Vokiečių Centralinė Vartotojų Bendrovių Sąjunga ir Didmenų Bendrovė, pritardama ekonominio gyvenimo sudemokratinimui, socializacijos organais pripažino:

2) atskiras valstybes,

2) atskiras valstybes,

3) savivaldybes ir jų sąjungas,

4) kooperatyvus.

Vartotojų Bendrovėms pirmon galvon turėjo būti palikta maisto ir kasdieninio vartojimo dalykai.

Žiūr. Die Konsumgenossenschaften und die Neuordnung in Deutschland von *Kasch.*

valstybės nei savivaldybės organai nepritaikinti ekonomiškosioms funkcijoms ir patys linkę yra kurti koperatines įmones[1].

Kai dėl eksportinės prekybos, tai nuo to laiko, kai Webb pirmą kart paskelbė savo veikalą 1891 metais, įvyko žymių pasikeitimų. Paaiškėjo galimumas vienos šalies koperatyvams susijungti prekybiniais ryšiais su kitomis šalimis. Tam tikslui yra net 1924 metais sukurta Tarptautinė Koperatinė Didmenų Bendrovė, kurios uždavinys palaikyti prekybinius ryšius tarp atskirų šalių didmenų bendrovių.

Toliau paaiškėjo tokių faktų galimumas, kaip antai nuolatinės sutartis tarp Anglų Koperatinės Didmenų Bendrovės ir Sovietų „Centrosojuzo" dėl prekių pasikeitimo milžiniškais kiekiais.

Eksportinės prekybos sukoperatinimui, be abejonės, galėtų nemaža padėti nustatymas artimų ryšių tarp įvairių koperacijos rūšių, ypač vartotojų ir gamintojų, eksportuojančių ir importuojančių šalių[2].

Ekonominio gyvenimo sukoperatinimui galėtų daug padėti ir pastangos vartotojų bendrovių prisitaikinti labiau ūkiškojo gyvenimo reikalams — pritraukti kiek galint platesnes visuomenes mases griežtai laikantis neutralumo, plačiai išnaudojant visus galimumus, pritraukti į koperatinę šeimą pirkėjus, taikymas iš aukšto koperacijos kūrimo principo. Visi šie klausimai diskutuojami koperatyvų gyvenime ir turi tikslo plėsti koperacijos judėjimo ribas[3].

Vartotojų koperacijos dėsnių revizija atsirado iš tų kliūčių, kurias Lassere'as vadina išvidinėmis koperacijos judėjimo

---

[1] Plg. *Bernard Lavergne.* Philosophie et avenir de l'ordre coopératif, straipsnis Revue des Etudes cooperatives, 1928 m. Nr. 26, 113—129 pusl.

[2] Reikšmingas šiuo atžvilgiu Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos mėginimas užmėgsti ryšius su Kanados kviečių puliais (wheat Pool) žiūr. Internationale Genossenschaftliche Rundschau. 1928 m. Nr. 7.

[3] Plg. A. Johansono pranešimą XII Tarptautiniame Koperatyvų kongrese Stokholme „Genessenschaftliche Probleme der Gegenwart". Žiūr. Agenda für den XII intern. Genossenschaftskongress 1927 m. pusl 135 — 175. Reikšmingas Anglų Koperatyvų Sąjungos Kongreso 1928 metais nutarimas leisti steigti C. W. S. savo krautuves smulkiam prekių pardavimui tose vietose, kur nėra pakankamų sąlygų susikurti vartotojų bendrovei. Žiūr. Internationale Genossenschaftliche Rundschau Nr. 9. 1928. 320 — 321 pusl.

kliūtimis. Prie jų jis priskiria — koperacijos judėjimo jaunumą, sunkumus sudaryti darbščius ir šių laikų ekonomiškojo gyvenimo reikalavimams pritaikintus koperatyvų organus, koperatyvų susiskaldymą dėl įvairių priežasčių, kapitalų trūkumą, santykius su darbininkais (darbininkų statymą koperatyvams algos atžvilgiu didesnių reikalavimų kaip privatinėms verslamonėms). Bet gyvenimui bėgant tos kliūtys nugalimos įvairiomis priemonėmis.

Įdomios yra ne koperatininkų ekonomistų pažiūros, kurios pirmiau buvo paduotos, bet „grynų“ ekonomistų, kurie koperacijos judėjimą traktuoja vien tik visuomenės ūkio teorijos atžvilgiu, o „koperatininkų ekonomistų“ nuomones laiko kartais ne be pagrindo perdaug persiėmusiomis socialiai politine ar socialine tendencija, nieko bendra neturinčia su koperacijos traktavimu visuomenės ūkio mokslo atžvilgiu. Iš jų visų pirmiausia reikia paminėti Liefmanną, kuris paskutinėje savo veikalo „Die Unternehmungsformen“ (1928 m. 161 — 240 pusl.) laidoje įrodęs, kaip jis pats sako, „kad ir koperacijos medžiai negali augti danguje“, bando nustatyti koperacijos judėjimo ribas, nors pradžioje kalbėdamas apie koperatyvus žadėjo griežtai laikytis faktinio judėjimo ribose ir nedaryti jokių nepagrįstų iliuzijų dėl koperacijos judėjimo ateities.

R. Liefmannas pripažįsta, kad koperacijos judėjimo ribos glūdi jo prigimtyje. Jis turi labai didelės reikšmės suburdamas į krūvą smulkius ūkius ir verslamones, ypačiai kaipo pirkėjas ir bendrai kovai prieš galingus mainų apyvartos priešininkus. Bet ūkiškąja koperacijos forma dažnai naudojasi ir stambesnės verslamonės savo jėgai sustiprinti kovoje už kainas ir galimai monopolinei būklei pasiekti. Koperatyvai gali, bet ne labai didelėse ribose, išstumti atskirus ūkius iš mainų apyvartos ir pakeisti juos bendra organizacija. Bet pakeisti tikrųjų verslamonių jos negali. Privatinės verslamonės dvasia pasiliks visados svarbiausia ūkio gyvenimo skatinančioji jėga, o koperatyvams visados paliks padedamoji, tiesa, labai svarbi ūkio gyvenime rolė. Per didelis koperacijos idėjomis pasitikėjimas, kaipo visuotine gydomąja priemone, anot Liefmanno, nepalaikytinas pažangiame visuomenės ūkyje. Koperacija gali mažinti pasitikėjimą savo jėgomis ir didinti laukimą viso ko iš kitų, o tai yra pavojinga ūkio ir kultūros pažangai, kuri dėl per didelės organizacijos gali būti kliudoma. Naujos idėjos, kultūros pa-

žanga visados atsiranda iš atskiro individo. Bet jei tas individas jaučiasi esąs tik organzacijos dalis, patsai nieko negalįs, tai visados trūksta reikalingos iniciatyvos.

Toliau Liefmannas nurodo, kad kai pir bendra šių laikų tendencija į susijungimus, taip pat ir koperacija skatina reikmenių tenkinimo vienodumas, kurio negalima laikyti skatinančiu kultūrą. Individualinė gamyba, skatinanti pažangą, koperatyvams nebeprieinama. „Individai kuria kultūrą ir valstybes, ir kitų žmonių susijungimų uždavinys yra rūpintis, kad didelės masės žmonių pamažėl būtų perkeltos į aukštesnį kultūros laipsnį. Šiame atžvilgyje randasi ir demokratijos ir socialinio principo ir visų socialinių bendrumų ribos“ (žiūr. jau minėto pirmiau veikalo 238 pusl.). Ir jei atsiranda rimtų mokslininkų (Oppenheimeris, Wilbrandt, kai kurie prancūzai), kurie laikosi nuomonės, kad žemės ūkio kolonijos, vartotojų bendrovės arba gaminamosios bendrovės gali pašalinti kapitalistinę tvarką — žemės rentą, kapitalo pelną, tas tik parodo, kokios didelės klaidos ir neišlaikančios kritikos teorijos viešpatauja net moksle dėl šių laikų ūkio santvarkos pagrindinių dalykų“... Tikrumoje niekas dar neišrado naujos ūkiškos organizacijos, viskas savaime išsirutuloja“. Jei taip, tai ir pačio autoriaus siūlymai spręsti visuomenės ūkio problemas, kaipo iš ankšto įsikišimas ir valstybės įsikišimo prapžinimas nieko gero neturėtų lemti, o autoriaus pripažinimas, kad šių laikų ūkio tendencija krypsta ne į darbo ir kapitalo priešingumą, o į gamintojo ir vartotojo, lyg ir duoda pagrindo pripažinti koperacijos judėjimui didesnės reikšmės.

Nustatymas ribų kurio nors judėjimo — kaipo gyvų visuomenės pastangų siekti tam tikrų uždavinių, įeina į spėjimų sritį, kuri negali sudaryti tikro mokslinio tyrinėjimo objekto, nes negalima turėti galvoje viso komplekso pasikeitimų, kurie ateityje gali įvykti. Koperacijos judėjimo ateities spėjimas jau turi ne visiškai vykusią praeitį. Patys koperacijos kūrėjai norėjo koperacijos judėjimą kreipti į vieną vagą, tuo tarpu keičiantis bendrai visuomenės struktūrai, jis nukrypo visiškai į kitą. Anglų koperacijos kūrėjai daugiausia dėmesio kreipė į smulkių gamintojų organizavimą, į gaminamąsias bendroves. Tą idėją palaikė Buchez, Louis Blancas, Lassallis, tokie ekonomistai, kaip Millis, iš dalies Marksas. O tuo tarpu iš jų išdygo galingas vartotojų bendrovių judėjimas. Taip pat ne visiškai, kaip

minėta, pasiteisina ir Webbų spėjimai dėl koperatinės prekybos ribų, dėl koperacijos dėsnių pritaikymo žemės ūkio gamyboje.

Tačiau turint galvoje ligšiolinį ekonominio gyvenimo sklaidos procesą, kuriame naujos ūkio formos išdygsta organiškai iš senųjų, pasiliekant ir šioms pastarosioms gyvuoti, reikia sutikti su nuomone, kad šalia esamų ūkio formų, atskiro ūkio amatų, ūkininkų ūkio, kapitalizmo ir bendraūkio koperacijos judėjimas tarp ateities ūkio formų užims svarbią vietą[1]. Tą įrodo ir ligšiolinis sėkmingas koperacijos judėjimo plėtojimasis.

IŠVADOS.

1. Koperacijos judėjimas yra tam tikros visuomenės pastangos organizuoti ūkiškąjį gyvenimą. Koperacijos judėjimo padarinys — koperatyvas, koperacijos bendrovė yra visų pirmiausia ūkiškoji verslamonė, kuri gali apimti įvairias visuomenės gamybos proceso šakas. Aukštesnieji koperacijos judėjimo uždaviniai neišveda koperatyvų iš ūkio srities.

2. Koperatinės verslamonės nuo kitų verslamonių rūšių skiriasi tuo, kad jų grynos pajamos, kurios ne visados išreiškiamos piniginėmis pajamomis, grįžta į tuos vartojamuosius arba pelnomuosius ūkius, kurie tas pajamas sudarė. Koperatinės verslamonės daro ūkiškas operacijas, kaipo bendra taisyklė, tik su savo nariais. Grynos pajamos iš operacijų su ne nariais taip pat grąžinamos arba skiriamos į nedalomus kapitalus. Koperatinė renta liečia ne tik kaperatyvo narių pajamas, bet ir plačios visuomenės. Koperatinių verslamonių įtaka pagrindinės visuomenės pajamoms, žemės rentai, procento dydžiui ir pelnui įvairi; įtaką galima apibūdinti kaipo socialiniu atžvilgiu niveliuojančią visuomenės ūkio pajamas.

3. Koperatinių verslamonių atsiradimo priežastis, Wygodzinskio žodžiais tariant, yra „pirmykščiai esantieji žmogaus sieloje instinktai ir ūkiškas tikslingumas", kuris koperatyvuose pasireiškia pritaikant bendrą ūkiškosios koncentracijos dėsnį ko-

---

[1] Plg. *Werner Sombart.* Der moderne Kapitalismus. III. b. München u. Leipzig, 1928. XVI Kapitel. Das Wirtschaftsleben der Zukunft. 1009 pusl.

voje ūkiškai silpnesniųjų vienetų už materialinę gerovę. To padarinys esti racionalizuojanti socialiniu ir ekonominiu atžvilgiu įtaka visuomenės ūkiui.

4. Paskutinių laikų koperacijos judėjimo santykius su valstybe tenka apibūdinti kaipo draugingus. Valstybės pagalbos koperatyvams tiekimas, neišeinant iš tam tikrų ribų ir neatitraukiant koperatyvų nuo kaštų principo dėsnių, yra pačių koperatyvų pripažintas kaipo teigiamas. Tarp valstybinių ir komunalinių verslamonių ūkiško veikimo srities iš vienos pusės ir koperatinių iš antros pusės turi būti nustatytos tam tikros ribos, atsižvelgiant į ūkiškąjį tikslingumą.

5. Šių laikų koperacijos judėjimas atmeta artimą susirišimą su politinėmis ir profesinėmis organizacijomis, tenkindamasis moraliniu palaikymu tų organizacijų, kurios apima tuos pačius visuomenės sluoksnius, kaip ir koperatyvai.

Darbo sąlygos koperatyvuose negali išeiti iš bendro esamo šalyje lygmalio. Profesinių darbininkų uždavinys sulaikyti koperatyvų tarnautojus ir darbininkus nuo aukštesnių reikalavimų darbo algos, kaip nekoperatinėse verslamonėse.

Socialinės koperatyvų tendencijos pareina nuo koperatyvų socialinės sudėties.

Bendrą viso koperacijos judėjimo socialinę tendenciją galima apibūdinti kaipo ūkiškai silpnesnių būklės pagerinimą ne tik materialiniu, bet ir apskritai kultūriniu atžvilgiu.

Tarptautinis koperacijos judėjimas yra pacifistinis darbas.

6. Ligi šių laikų koperacijos teoretikai į koperatyvo apibūdinimą įtraukdavo dažniausiai formalinio arba socialiai moralinio pobūdžio pažymius, kurie neišreikšdavo tikrų ūkiškų koperatinės verslamonės požymių, pažymėtų 3-čiame punkte.

7. Koperatyvų klasifikacija tenka daryti išeinant iš praktiškos to reikalo reikšmės, imant jos pagrindu tikslingumo momentą. Tokia klasifikacija visados turės dirbtinumo pobūdžio ir įsigalėjimas jos praktikoje pareis nuo sutartino priėmimo praktikoje.

8. Bandymai išaiškinti koperacijos judėjimo ūkišką ir socialinę prigimtį daugiausia apima atskirų to judėjimo šakų reikšmę visuomenės ūkyje. Koperacijos judėjimo, kaipo tam tikro visuomenės idealo, aiškinimas visų pirmiausia susiformuoja Anglijoje ir suprantamas kaipo taikus visuomenės ūkio tvarkos pakeitimas plačiųjų visuomenės masių naudai. Vėliau ir socia-

listinis judėjimas pripažįsta didelį savarankišką koperacijos vaidmenį visuomenės ūkyje.

Visoms koperacijos rūšims bendrą ideologiją galima apibūdinti kaipo „koperatinę demokratiją“, kurios svarbiausias skirtumas nuo šių laikų visuomenės ūkio santvarkos būtų demokratiškesnis visuomenės ūkio pajamų paskirstymas.

10. Šių laikų koperacijos judėjimas yra apėmęs daugiausia masinių vartojamųjų dalykų paskirstymą bei gamybą ir žemės ūkio kredito reikalą bei pirkimą, pardavimą ir perdirbimą masinių žemės ūkio dirbinių. Kitose visuomenės ūkio gamybos šakose koperacijos principas mažiau yra pritaikomas, bet dėl koperacijos judėjimo palyginti jaunumo negalima aiškiai numatyti jo veikimo ribų. Tačiau galima teigti, kad tarp ateities ūkio gyvenimo formų koperatyvai užims svarbią vietą.

PRIEDAS:

Vartotojų bendrovės 28 valstybėse.

Valstybių pavadinimas	Bendrovių skaičius	Apyvarta 1000 sv. st.	Narius skaič. 1000	Valst. skaič.	Gyvent. 1000
Anglija su Airija	1267	199924	5579	47657	(1921)
Argentina	1	142	7	10030	(1926)
Austrija	109	4017	253	6665	(1923)
Belgija	59	4321	337	7784	(1926)
Bulgarija	53	503	46	5484	(1926)
Čekoslovakija U. S. C. . . .	239	5560	377	13316	(1926)
„ G. E. C. . . .	173	3224	238		
Danija	1856	17876	331	3386	(1924)
Estija	184	1221	55	1110	(1923)
Ispanija	149	1094	26	21389	(1920)
Japonija	129	1781	119	59736	(1925)
Jugoslavija	4	120	17	12700	(1925)
Jungt. Am. Valstybės	138	2826	77	105710	(1920)
Kanada	24	984	8	8788	(1921)
Latvija	217	764	58	1844	(1925)
Lenkija	797	3529	405	27196	(1921)
Lietuva	205	421	37	2028	(1923)
Norvegija	401	5417	100	2649	(1920)
Olandija	120	3810	177	6865	(1920)
Prancūzija	1558	14221	1750	40922	(1926)
Rumunija	1418	1444	191	16262	(1920)
Rusija SSRS.	28616	948403	15991	115508	(1926)
„ Ukraina	8967	157180	3385		
„ Gudija	671	15786	493		
„ Armenija	90	1955	89		
„ Azerbeidžanas	247	10335	265		
„ Gruzija	148	5741	266		
Suomija K. K.	112	6531	214	3365	(1921)
„ S. O. K.	423	8274	197		
Švedija	889	15791	365	5904	(1920)
Šveicarija V. S. K.	478	10657	347	3880	(1920)
„ „Konkordija“ . . .	69	357	—		
Vengrija „Hangya“	1752	4311	755	7981	(1921)
„ V. U. K. P.	3	778	83		
Vokietija	1042	43064	2909	62348	(1925)

Daviniai paimti iš „Statistics of the Affiliated National Organisations for 1927“. Jie apima tik Tarptautinės Kooperatyvų Sąjungos narius.

Vartotojų Bendrovių socialinė sudėtis.

Iš 100 vart. b. narių	Amatink. pirkl.	Ūkininkai	Žem. ūk. darbin.	Vald.l. prof.	Pram.prek. darbin.	Kiti
Danija, sod. v. b.,	—	32,0	41,0	27,0	—	—
Latvija:						
miest. v. b.	7,7	4,3		60,4	9,7	7,9
sodž. vart. b.	8,5	65,9		6,1	11,2	8,3
Lenkija	2,0	21,0		12,0	48,0	17,0
Norvegija	5,4	25,8	7,3	9,4	36,8	17,3
Suomija						
K. K.	1,8	19,0	10,6	10,8	54,0	3,8
Vart. b. apskr.	7,7	40,4	9,0	6,9	32,3	3,9
Švedija	3,1	15,8	4,9	11,4	54,3	10,5
Vokietija:						
Rechsverb.	9,0	2,03	1,47	37,5	46,0	4,3
Zentralverb.	5,84	3,4	2,78	9,52	66,48	11,98

Lentelės daviniai paimti iš „Internationale Statistik des Genossenschaften“ von Karol Ihrig, 1928. Berlin.

Kredito bendrovės.

Šalis	Metai	Bendrovių skaičius miesto	sodž.	Narių skaič. (1000) miesto	sodž.
Airija	1923	—	110	—	9
Anglija	1922	—	9	—	2
Austrija	1925	473	1657	—	—
Belgija	1917	485	1925	—	70
Brazilija	1923	20	47	—	—
Bulgarija	1924	148	1206	56	190
Čekoslovakija	1922	1479	4030	590	440
Estija	1925	—	48	—	34
Prancūzija	1925	100	7877	49	460
Japonija	1924	—	2573	342	651
Indija	1918	—	25036	—	1045
Jungt. Amerikos Valst.	1920-21	259	22	83	2
Italija	1923-20	829	1928	495	—
Latvija	1924	111	311	33	108
Lietuva	1925	60	432	18	25
Lenkija	1924	—	3646	—	711
Norvegija	1924	—	1561	—	—

Šalis	Metal	Bendrovių skaičius miesto	sodž.	Narių skaič. (1000) miesto	sodž.
Olandija	1924-25	—	1249	—	180
Portugalija	1923	—	93	—	—
Rumunija	1921	71	3747	12	876
Sov. Rusija	1924	—	7738	—	2500
Suomija	1924	—	1041	—	78
Švedija	1923	—	24	—	7
Šveicarija	1922-24	206	348	—	30
Vengrija	1922-25	266	1145	195	410
Vokietija	1925	2024	20202	1300	1800

(Lentelei daviniai paimti iš „Internationale Statistik der Genossenschaften“ von Dr. Karl Ihrig, 1928. Berlin.)

Socialinė Kredito Bendrovių sudėtis.

Iš 100 narių miesto kredito b-vių.

	Vokiečių Koper. S-gos 1922	Latvijos S-gos 1924	Rumunijos S-gos 1922
Amatininkų	20,4	14,1	64,5
Pirklių pramon.	18,5	23,6	—
žemdirbių	21,8	7,8	—
Laisvų prof. vald.	17,0	28,2	2,8
Pramon. tarn. ir darb.	12,2	3,4	18,7
Kitų	10,1	22,5	14,0

Žemės Ūkio kredito bendrovių socialinė sudėtis.

Iš 100 narių.

Šalis	Metai	Ūkin.,ž.ū. darbin.	Amat.,pram. ir kiti	Pram. darbin.	Valdin., laisv. prof.	Kiti
Latvija	1924	80,2	6,0	1,5	4,6	7,7
Lenkija	1924	86,5		13,5		
Rumunija	1922	90,0	5,0		5,0	
Vengrija	1925	78,0	9,7	7,6	4,7	—
Vokietija:						
(Reichsverb.)	1927	67,3	18,0	5,3	5,1	4,3
(Generalverb.)	1924	47,0	24,0	15,0	6,0	8,0

Abiejų lentelių daviniai imti iš „Internationale Statistik der Genossenschaften“ von Dr. Karl Ihrig, 1928. Berlin.

Koperatiniai bankai.

Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos vadinamos Tarptautinio Banko Komisijos surinktomis anketos žiniomis 1925 m. 29 šalyse iš 57 koperatinių bankų jų kapitalai ir rezervai siekė 135.150.360 dolerių. Į šią sumą įtraukti ir Anglų Didmenų Sąjungos C. W. S., švedų ir šveicarų bankiniai skyriai. Trumpalaikiai ir ilgalaikiai indėliai ir sumos einamose sąskaitose siekė 549.817.659 dolerių. Šie daviniai apima ir žemės ūkį kredituojančius bankus. Artimų vartotojų bendrovėms bankų kapitalai ir rezervai siekia 74.682.122 dolerių. Indėliai 267.685.185 dolerius. Išskolinta 213.081.667 doleriai. Beveik pusę indėlių sudaro C. W. S. Skyriaus indėliai.

Daviniai iš „Comité International Bancaire coopératif Historique et Travaux". Stockholm 1927. Paris.

Žemės ūkio koperatyvų apyvartos.

Kadangi tikslios žemės ūkio koperatyvų statistikos nėra, žemiau duodu kai kuriuos davinius, kurie gali bent apytikriai charakterizuoti kai kurių žemės ūkio koperatyvų veikimą:

1925 metais sviesto ir sūrio eksportas (100 klg.) taip atrodė:

sviesto:	
Airija	161.018
Argentina	268.871
Australija	582.788
Danija	1.219.857
Kanada	120.414
N. Zelandija	632.588
Olandija	371.230
Sov. Rusija	250.769
Suomija	131.894
Iš viso:	3.739.429
Kitos šalys eksportavusios ne mažiau per 10.000 kint.	238.880.—
Iš viso:	3.978.309

sūrio:	
Olandija	791.740
N. Zelandija	699.409
Kanada	637.152
Italija	373.586
Šveicarija	217.552
	2.719.439
Kitos šalys eksportavusios ne mažiau per 10.000 kint.	200.085
Iš viso:	2.919.524

Tose šalyse, kur sviesto gamyba eina eksportui, pradedant antra XIX puse, kaip antai Olandijoje, Suomijoje, Šveicarijoje ir tose šalyse, kur gamyba išaugo tik paskutiniu laiku, kaip antai: Australijoje, N. Zelandijoje ir Baltijos valstybėse, koperatinės organizacijos pieno produktų gamyboje užima vis didesnę vietą. Olandijoje koperatinė sviesto gamyba 1925 m. siekė 65% ir sūrio 45%. Suomijoje 1924 m. koperatyvai pagamino 92% sviesto ir 70% sūrio. Estijoje koperatinė sviesto gamyba 1925 metais siekė 84% bendros gamybos. Australijoje 91% sviesto ir sūrio gamybos yra koperatyvų rankose; N. Zelandijoje 80% visos sviesto ir sūrio gamybos ir 92% tų produktų eksporto yra koperatyvų rankose. Suomijoje „Valio" eksportuoja nuo 70—80% visos sviesto ir sūrio gamybos. Latvijoje eksportuojama 90% koperatinio sviesto. Sovietų Rusijoje visas sviesto eksportas eina per „Maslocentrą".

Danijoje 85% pieno pramonės yra koperatyvų rankose.

Kviečių pasaulinė prekyba siekia apie 1.000 mil. kintalų, iš kurių apie 5 dalis eina per pasaulinę prekybą. 1925 metais visų šalių kviečių eksportas siekė 153,7 mil. kintalų, ir 30,7 miltų. Iš to kiekio beveik devynios dešimtosios ėjo iš šio nedidelio šalių skaičiaus:

	kviečių kint.:	kviečių miltų kint.:
Kanados	60.397.064	9.127.901
Jung. Am. Valst.	19.822.909	9.885.449
Argentinos	29.933.710	1.373.500
Australijos	26.881.188	4.071.007
Iš viso:	137.034.871	24.457.857

Kanadoje yra sukurta koperatinė kviečių augintojų organizacija, „Canadian Co-operative Wheat Producers, Ltd.", į kurią įeina 127.200 ūkininkų su 10.018.756 akrais žemės 1924 ir 14.091.308 akrais žemės 1925 m., kas sudarė 1924 m. 67% visos dirbamos žemės.

Jų parduotas per bendrą agentūrą kviečių kiekis 1924 m. siekė 22 mil. kintalų, 1925 metais 51 mil. kintalų, t. y. ⅔ viso iš šalies eksportuojamo kiekio arba ¼ viso pasaulinės kviečių prekybos kiekio.

A m e r i k o s J u n g t i n i ų V a l s t y b i ų koperatinės javų pardavimo organizacijos, kurių 1924 m. buvo 3134, jungė 443.000 gamintojų, jų apyvarta siekė 170 milijonų dolerių. Kviečių poolių yra 10 su 95.500 narių. Jų operacijos 1924—25 metais siekė 27.637.000 bušelių.

A u s t r a l i j o j e per koperatines organizacijas 1922 — 23 metais perėjo apie 70% visos javų apyvartos.

žemės ūkio koperatyvai išsiplatinę taip pat linų, medvilnės, tabako apdirbime ir pardavime, kiaušinių ir kitų produktų, apie jų apyvartas žiūr.: Conférence Economique Internationale R o l e d e s o r g a n i s a t i o n s c o o p é r a t i v e s d a n s l e c o m m e r c e i n t e r n a t i o n a l d u b l é, d e s p r o d u i t s l a i t r i e s. G é n è v e. 1926.

Iš jos paimtos aukščiau dedamos žinios dėl žemės ūkio koperatyvų apyvartos.

Literatūros sąrašas.

Acland A. H. Da. Jones. Working Men Co-operators. 1922.

Agenda für den XI. Internationalen Genossenschaftskongress 1921, 1924, 1927.

Amonn Alfred. Grundzüge der Volkswohlstandslehre I. 1926.

Anciferov. A. N. Centralnyje Banki Kooperativnogo kredita. Charkov, 1916.

Balabanov. Obščeje učenie o kooperacii. 1928. Moskva.

Barnes Alfred. The Political Aspect of Co-operation, Manchester. 1926.

Borodajevskij. Istorija kooperativnogo kredita. 1923. Praga.

Bericht Ueber die Verhandlungen des XII. Kongresses Internationale Genossenschaftsbundes in Stockholm 1927.

Cassel Gustav. Theoretische Sozialökonomie. 1923.

Cassel Gustav. Neuere monopolistische Tendenzen in Industrie und Handel. 1927.

Cassau. Th. Dr. Die Konsumgenossenschaften Grossbritaniens. Rusų vert. 1928.

Comité International Bancaire coopératif. Historique et Travaux. Paris. 1927.

Coopération Internationale 1924—1926. Rapports sur l'activité de quarante - huit organisations coopérative nationales dans trente et un pays, 1927. Bruxelles.

Crüger Hans Dr. Grundriss des deutschen Genossenschaftswesens. Leipzig. 1908.

Emeljanov U. V. Kooperativnyje organizacii sredi zemledelcev. Praga. 1923.

Faucherre Henry Dr. Umrisse einer Genossenschaftlichen Ideengeschichte. Basel. 1927.

Fay C. R. Co-operation at home and Abroad. Third Edition. 1925.

Gaumont Jean. Histoire Générale de la Coopération in France. Tome II. Paris. 1923.

Gebhard Hannes. Co-operation in Finland. London. 1916.

Grünfeld Ernest Dr. Professor. Handbuch des Genossenschaftswesen, Volkswirschaftlich und Sociologisch betrachtet. 1928.

Gide Charles. L'école de Nimes . Cours sur la Coopération. 1925—1926 m. Paris.

" „Principes d'économie Politique, 1921. Paris.

Les Sociétés Coopératives de consomation. Paris. 1917.

La coopération. La place qu'elle réclame dans l'enseignement economique.

Hall F. Handbook for members of co-operative commitees III Revised ed. Manchester 1929.

Hedberg Anders. International Wholesale Co-operation. Manchester. 1925.

Holyoake. The History of Rochdale Pioneers.

Hildebrand. Organisation und Direktion des Genossenschaftlichen Betriebes. 1927.

Hughes and Neale. Manual for Co-operators. 1916.

Jaeggi. B. Richtlinien zur weiteren Entwicklung der Genossenschaftsbewegung 1924. Basel.

Jacob Eduard. Volkwirschaftliche Theorie der Genossenschaften. 1913.

Ihrig Dr. Karl. Internationale Statistik der Genossenschaften, 1928. Berlin.

Kaufmann Heinrich. Wesen und Ziel der Konsumgenossenschaftsbewegung, IV. Aufl. Hamburg.

Krebs Dr. W. Preussische Zentralgenossenschaftskasse str. Hand d. St.

Kaufmann Heinrich. Grundsätze der Konsumgenossenschaftlichen Praxis, Hamburg. 1927.

Kulemann W. Die Genossenschaftsbewegung II. B. Berlin. 1925.

Lavergne Bernard. L'odre coopératif, Paris. 1926.

Lassere Georges. Des obstacles au développement du mouvement coopératif. Paris. 1927.

Liefmann Robert. Die Unternehmungsformen mit Einschluss der Genossenschaften und der Sozialisierung. 1928.

Marx Karl. Die Inauguraladresse der Internationalen Arbeiter-Association.

Marx Karl. Das Kapital. VI Aufl. Hamburg. 1922.

Müller Dr. Hans. Geschichte der Internationalen Genossenschaftsbewegung. 1924.

Organisations Coopératives International Labor Directory Part. VI. Bureau International du Travail, Genève. 1927.

Poisson Ernest. La Republique coopérative. 1920. Paris.

Raiffeisen F. W. Die Darlehnskassen-Vereine. 6 Aufl. 1923. Neuwied.

Raiffeisen. — Organisation, 14 Aufl. Neuwied. 1920.

Role des organisations coopératives dans le commerce internationale du blé, des produits Laitiers. Société des Nations. Genève. 1926.

Schreiber Arno Dr. Die Konzentration im Genossenschaftswesen. II Aufl. 1926.

Sobolev. prof. M. N. Ekonomičeskaja priroda kooperacii. Charkov. 1919.

Sombart Werner. Der moderne Kapitalismus. 1928.

Schulze-Delitsch's Schriften und Reden. Herausgeben von T. Thorwart, Berlin. 1909.

Seelmann - Eggebert. Die Systeme im neuzeitlichen deutschen Genossenschaftwesen. 1927.

Seelmann - Eggebert. Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Seine Lebenswerk und sein Genossenschaftliches Werk. 1928.

Staudinger F. Die Konsumgenossenschaft II. Aufl. Berlin.

Tugan-Baranovskis. Politiškosios ekonomijos pagrindai. Vertė P. Šalčius. 1923.

" „Socialnyje osnovy kooperacii. Moskva. 1917.

" „O kooperativnom ideale. Moskva. 1918.

Totomianz. Kooperativnaja chrestomatija. Praga. 1922.

" — „Theorie, Geschichte und Praxis der Konsumentenorganisation. Berlin. 1923.

Warbasse James Peter. Genossenschaftliche Demokratie. Hamburg. 1926.

Webb (Potter). B. The Co-operative movement in Great Britain. 1892.

Webb S. ir B. The Co-operative Commonwealth. **A.** Müllerio vertimas. 1924.

Wygodzinski W. Genossenschaftswesen in Deutschland. 1911. Berlin.

Wojciechowski, Stanisław. Kooperacija w rozwoju historycznym. Warszawa. 1923.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften IV. Auflage.

Internationales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens von Prof. Dr. V. Totomianz.

The People's Year Book.

Žurnalai:

Revue des Etudes Coopératives. Paris 1927, 1929.

Internationale Genossenschaftliche Rundschau. London.

Le Coopérateur Suisse. Basel. 1926 - 29.

Schmollers Jahrbuch und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche.

Žemės Ūkis. Žemės Ūkio mokslo žurnalas. 1927, 1928.

Koperacija i Selskoje Choziajstvo. Knyga I, II ir III. Praga, 1924. Vėliau pavadinta: Zapiski selskogo instituta selskochoziaistvennoj koperacii.

Landwirtschaftliches Genossenschaftsblatt. Zeitschrift für das Gesamte Raiffeisentum. Berlin. 1928.

Turinys.

Prakalba . . . . — 3 pusl.

I Skyrius.

Koperacijos judėjimas kaipo visuomenės ūkio reiškinys.

1. **Koperacijos judėjimo vieta visuomenės ūkyje** . . . . . . 5—10 pusl.

Koperatyvas kaipo ūkiškas reiškinys. Visuomenės ūkio struktūra; ūkio vienetai: įmonės ir verslamonės, jų rūšys. Koperatyvai kaipo verslamonės, steigiamos vartojamųjų arba pelnomųjų ūkių reikalams. Koperatyvų uždaviniai visuomenės ūkio pažangoje. Aukštesnieji koperatyvų tikslai.

2. **Koperatinių įmonių pobūdis įvairiose visuomenės gamybos šakose** . . . . 10—15 pusl.

Koperatinės įmonės uždaviniai ir priemonės: stambios įmonės privalumai. Santykiai tarp koperatinės įmonės ir koperatyvo narių: patarnavimų tiekimas, atskirų ūkio šakų sukoperatinimas; koperatyvas — pelnomasis narių ūkis (gaminamosios bendrovės). Koperatinių įmonių suskirstymas pagal jų veikslės šakas į: pirmykštės gamybos, draudimo ir patarnavimų tiekimo, apdirbamosios pramonės, susisiekimo, prekybos. Koperatinių įmonių koncentracija kaipo prisitaikymas bendram visuomenės gamybos proceso koncentracijos dėsniui.

3. **Koperatyvai kaipo verslamonės** . . . . 15—23 pusl.

Privatinės ir koperatinės verslamonės pajamų paskirstymo skirtumas. Koperatyvų įtaka visuomenės ūkio pajamoms: žemės rentai, procento dydžiui, verslamoninko pelnui ir darbininko algai. Monopolistinės koperatyvų tendencijos. Išvada.

4 **Koperatyvų koncentracija** . . . . 23—28 pusl

Koperatyvas kaipo ūkiškų operacijų koncentracija. Koperatinės koncentracijos ribos. Centralinės Koperatyvų organizacijos. Horizontalinė ir vertikalinė koperatyvų koncentracija. Tarptautinės koperatyvų organizacijos.

5. **Koperatyvų reikšmė visuomenės ūkio pažangoje** . . . . 28—35 pusl.

Sombartas apie koperatyvų uždavinius. Ūkiškos sklaidos sąvoka. Kolektyvinis ūkiškas darbas — koperatyvo pagrindas — kaipo ūkio rutulojimosi ir pažangos šaltinis. Šių laikų koperatinės verslamonės atsiradimas dėl neigiamos privatinių verslamonių įtakos visuomenės gerovei. Racionalizuojanti koperatyvų įtaka visuomenės ūkiui, ypač žemės ūkiui.

II. Skyrius.

Koperacijos judėjimas ir socialpolitinės bei kultūrinės tendencijos.

1. Koperacijos judėjimas ir viešieji visuomenės organai . . 36—42 pusl.

Koperacijos judėjimo santykiai su valstybine valdžia. Koperatyvų neigimas valstybinės valdžios įsikišimo. Valstybės pagalbos pripažinimas. 1904 m. Budapešto Kongreso diskusijos. Prūsų Kasos vaidmuo po karo. Anglų Koperatininkų nuomonė. Komunistų viltys. Koperatyvų santykiai su savivaldybėmis. Išvados.

2. Santykiai su darbininkų sąjungomis ir darbo sąlygų klausimas . . . . 42—49 pusl.

Darbo klausimas koperatinėse įmonėse. Perdidelių darbininkų reikalavimų žalingumas koperatyvams. Bazelio Kongreso sprendimas. Koperatyvų santykiai su darbininkų organizacijomis: Anglijoje, Vokietijoje. Lassallio įtaka. Revizionistų pažiūros į koperacijos judėjimą. Prancūzų ir Belgų praktika. Krikščioniškų profesinių sąjungų pažiūros į koperacijos judėjimą. Koperatyvų santykiai su tarptautinėmis darbininkų profesinėmis organizacijomis.

3. Vidurinio luomo rėmimas . . . . 49—53 pusl.

Vidurinio luomo koperatyvai ir jų uždaviniai. Šulčės - Deličo koperatyvų uždaviniai. Žemės ūkio koperatyvai. Raifeizeno koperatyvų uždaviniai. Valstybės palaikymas žemės ūkio per koperatyvus. Liefmano koperatyvų uždavinių aiškinimas.

4. Tarptautinės taikos siekimas . . . . 53—58 pusl.

Tarptautinis koperacijos judėjimas ir taika. Oweno planai. Tarptautinės Koperatyvų Sąjungos įsikūrimas. Glasgovo taikos rezoliucija. Pasaulinis karas ir koperatyvai. Bazelio Kongreso taikos rezoliucija. Stokholmo Kongreso taikos rezoliucija. Praktiška rezoliucijų reikšmė. Tarptautinė Žemės Ūkio Koperatyvų Sąjunga ir taika. Pasaulinės ekonomiškosios konferencijos sprendimas. Praktiška koperatyvų taikos akcijos reikšmė.

5. Kultūrinis koperatyvų darbas . . . . 58—63 pusl.

Koperatyvų kultūrinio darbo pradžia. Šulčės - Deličo ir Raifeizeno pažiūros į jį. Koperatyvų švietimo bei kultūros darbo sritis. Koperatyvų švietimo darbas Anglijoje ir Vokietijoje. Tarptautinių Koperatyvų Kongresų sprendimai kultūros bei švietimo reikalais. Koperatyvų kultūrinio bei švietimo darbo reikšmė.

III. Skyrius.

Koperatyvo apibūdinimas ir klasifikacija.

1. Koperatyvo apibūdinimas . . . . 64—71 pusl.

Koperatyvo apibūdinimo sunkumas. E. Grünfeldo koperatyvų apibūdinimo suskirstymas. Apibūdinimai, kurie neapima visų koperatyvų rūšių — B. ir S. Webbų, B. Lavergne'io R. Liefmanno. Apibūdinimai, iškeliantieji formaliai juridinius koperatyvo pažymius: H. Crügerio, E. Jacobo, F. Staudingerio, H. Kaufmano. Apibūdinimai, kurie iškelia aikštėn koperatyvo socialiai politinius ir sociologinius pažymius: V. Totomianco, Schulzes-Delitscho, Sombarto, M. Tugan-Baranovskio, Fay'aus, Ch. Gide'o ir E. Grünfeldo. Koperatyvų pažymiai. Koperatyvo apibūdinimo pažymių kritika. Ekonomiškas koperatyvo apibūdinimas.

2. Koperatyvų klasifikacija . . . . 71—76 pusl.

Schulzes-Delitscho ir H. Crügerio klasifikacijos. H. Kaufmrmo klasifikacija. Jacobo klasifikacija. M. Tugan-Baranovskio, W. Wygodzinskio ir Fay'aus klasifikacijos. Jų kritika.

IV. Skyrius.

Koperacijos judėjimo teorijos.

1. Anglų koperatyvų ideologija ir ekonomiškoji koperacijos koncepsija . . . . 77—85 pusl.

Ročdaliečių programa. Anglų koperatyvų ideologija, išreikšta krikščionių socialistų Hughes ir Neale'o vadovėlyje 1879 m. Aclando ir Jones'o nuomonės. B. ir S. Webbų koperacijos judėjimo aiškinimas. Koperatyvų uždaviniai Anglų koperatinės partijos programoje.

2. Nimo mokykla . . . . 85—91 pusl.

Pirmykštė Nimo mokyklos programa. Ch. Gide'o ekonomiškas koperacijos aiškinimas. Teisingos kainos sąvoka. Gamybos organizavimas vartotojų naudai per vartotojų koperatyvų didmenų sąjungas. Žemės ūkio likimas koperatinėje respublikoje. Koperatyvai ir valstybinės bei komunalinės verslamonės. Nimo mokyklos kritika.

3. Socialistinės koperacijos judėjimo teorijos . . . . 91—100 pusl.

F. Lasalio ir K. Markso pažiūros į koperacijos judėjimą. Ženevos Kongreso 1866 m. rezoliucija koperacijos reikalu. Kautskio pažiūros. Socialistų pažiūrų pasikeitimas ir Kopenhagos Kongreso nutarimas. Koperatyvų neitralumo klausimas. Socialistai koperatininkai: F. Staudingeris, A. Mülleris, E. Poissonas. Komunistų pažiūros į koperaciją.

4. Schulzes-Delitscho ir Raiffeiseno ideologijos ir tolimesnis jų išsirutulojimas . . . . 100—106 ps.

Schulzes-Delitscho ideologija. Skirtumas tarp asociacijos ir socializmo. Visuotinės Sąjungos platforma. Raiffeiseno ideologija. Krikščioniškas socializmas. Ūkininkų palaikymas. D-ro Haaso ideologija. Amerikos žemdirbių koperatyvų grynai ūkio praktikos uždaviniai. Išvada.

5. Koperatinė demokratija . . . . 106—111 ps.

VIII-to Tarptautinio Kongreso koperatinė programa. Jos kritika. Koperatinė demokratija, kaipo bendras koperacijos judėjimo šūkis.

V. Skyrius.

6. Koperatizmo ribos . . . . 112—119 ps.

B. Webb koperacijos judėjimo ribų apibrėžimas. Hannes Gebhardo pažiūros. R. Liefmanno pažiūros į koperacijos ateitį. Išvados.

Bendros išvados . . . . 119—121 ps.

Priedai: . . . . 121—127 ps.

Statistikos lentelės:

1. Vartotojų bendrovės 28 valstybėse.
2. Vartotojų bendrovių socialinė sudėtis.
3. Kredito bendrovės.
4. Socialinė kredito bendrovių sudėtis.
5. Žemės ūkio koperatyvų apyvartos.
6. Koperatiniai bankai.

Literatūros sąrašas . . . . 129—131 ps.
Turinys . . . . 132—135 ps.